

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) SÜRECİNDE TÜRKİYE TARIMI

Yüksek Lisans Tezi

NURAY ALACA

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) SÜRECİNDE TÜRKİYE TARIMI

Yüksek Lisans Tezi

NURAY ALACA

Danışman: DOÇ. DR. SİNAN ASLAN

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ
Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi NURAY ALACA'nın AB SÜRECİNDE TÜRKİYE
TARIMI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 05.07.2010 tarih ve 2010-
13/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi

: 05.08.2010

- 1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. SİNAN ASLAN
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. NURDAN ASLAN
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. ESRA YÜKSEL ACI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
1. GİRİŞ.....	1
2. TARIM EKONOMİSİ VE DÜNYA ÜLKELERİNDE TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ	
2.1 Tarım Ve Tarım Ekonomisi Kavramları.....	2
2.2 Politika Ve Tarım Politikası Kavramları.....	3
2.3 Avrupa Birliği Ve Tarım.....	4
2.3.1 Avrupa Birliği'nin Kuruluşu.....	4
2.3.2 Avrupa Birliği'nin Amaçları.....	9
2.3.3 Avrupa Birliği'nde Kurum Ve Kuruluşlar.....	10
2.3.3.1 Müdahale Kurumları.....	11
2.3.3.2 Ödeme Kurumları.....	12
2.3.4 Avrupa Birliği'nin Mali Kaynakları.....	12
2.3.5 Avrupa Birliği Ortak Politikaları.....	16
2.3.5.1 Ortak Tarım Politikası.....	16
2.3.5.1.1 Ortak Tarım Politikasının Temel İlkeleri.....	23
2.3.5.1.2 Ortak Piyasa Düzenleri.....	24
2.3.5.1.3 Ortak Tarım Politikası Reformları.....	30
2.3.5.1.3.1 1968-1989 Dönemi.....	34
2.3.5.1.3.2 1990-1997 Dönemi.....	35
2.3.5.1.3.3 1997 Ve Sonrası (Gündem 2000).....	38
2.3.5.1.3.3.1 2003 Reformu.....	43
2.3.5.1.3.3.1.1 Zorunlu Çapraz Uyum....	46
2.3.5.1.3.3.1.2 Kırsal Kalkınmanın	
Güçlendirilmesi Ve Modülasyon.....	49
2.3.6 Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci.....	51
2.3.6.1 Tam Üyelik Kriterleri.....	56
2.3.6.1.1 Siyasi Kriterler.....	56
2.3.6.1.2 Ekonomik Kriterler.....	56
2.3.6.1.3 Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi.....	56
2.3.6.1.3.1 SAPARD.....	56
2.3.6.1.3.2 ISPA.....	57
2.3.6.1.3.3 PHARE.....	57
2.3.6.2 Avrupa Birliği'ne Katılacak Yeni On Ülkeye Uygulanacak	
Destekleme Programı.....	59

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

3. TÜRKİYE TARIMI’NIN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1 Osmanlı Dönemi Ve Tarım.....	60
3.2 Cumhuriyet Dönemi Ve Tarım.....	64
3.2.1 Planlı Dönem.....	74
3.2.1.1 Birinci Kalkınma Planı (1963-1967).....	75
3.2.1.2 İkinci Kalkınma Planı (1968-1972).....	79
3.2.1.3 Üçüncü Plan Dönemi (1973-1978).....	79
3.2.1.4 Dördüncü Plan Dönemi (1979-1983).....	79
3.2.1.5 Beşinci Plan Dönemi (1985-1989).....	83
3.2.1.6 Altıncı Plan Dönemi (1990-1994).....	88
3.2.1.7 Yedinci Plan Dönemi (1996-2000).....	89
3.2.1.8 Sekizinci Plan Dönemi (2001-2005).....	92
3.2.1.9 Dokuzuncu Plan Dönemi (2007-2013).....	94

4. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDEKİ TARIM

4.1 Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	97
4.1.1 Ankara Anlaşması Ve Hazırlık Dönemi (1963-1973).....	101
4.1.2 Katma Protokol Ve Geçiş Dönemi (1973-1995).....	103
4.1.3 Son Dönem.....	117
4.2 Avrupa Birliği Tarafından Türkiye’ye Sağlanan Mali Yardımlar.....	121
4.2.1 Gümrük Birliği Öncesi Mali Yardımlar (1964-1996).....	121
4.3 Gümrük Birliği Süreci Ve Türkiye.....	132
4.3.1 Türkiye’nin Tarım Politikaları.....	148
4.3.1.1 Fiyatlara Doğudan Müdahale.....	148
4.3.1.2 Dolaylı Gelir Desteği.....	148
4.3.1.3 Doğrudan Gelir Desteği.....	149
4.3.1.4 Diğer Destekler.....	149
4.3.2 Türkiye Ekonomisinde Tarımın Yeri.....	150
4.3.2.1 Türkiye’nin Tarım Politikası Araçları.....	154
4.3.2.2 Türkiye’nin Tarım Politikası Amaçları.....	155
4.3.2.3 Türkiye’de Tarımı Etkileyen Faktörler.....	155

5.SONUÇ..... 165

KAYNAKÇA..... 171

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Avrupa Birliği Bütçesinde FEOGA Harcamaları (Milyon Euro).....	15
Tablo 2: Avrupa Ekonomi Topluluğunda Ortak Piyasa Düzeni Kapsamındaki Tarım Ürünleri	28
Tablo 3: Avrupa Birliği'nin Tarım Ürünleri Stokları (Milyon Ton).....	31
Tablo 4: Katılım Öncesi Mali Yardımlar (Milyon Euro).....	58
Tablo 5: Tarımsal Nüfusta Değişme (1927-2000).....	67
Tablo 6: Bitkisel Üretim (1924-1938).....	70
Tablo 7: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Toplam İstihdam Ve Tarım Sektörünün Payı (1923-1980).....	73
Tablo 8: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), (1962-1966).....	76
Tablo 9: Yatırımlar, Plan Hedefleri Ve Gerçekleşmeler (Milyar TL).....	78
Tablo 10: Sektörler İtibariyle Gayri Safi Milli Hasıla'nın Büyüme Hızı (%).....	81
Tablo 11: Türkiye'nin Dış Ticareti Ve Dış Ticaretinde Tarımın Payı (Milyon Dolar).....	85
Tablo 12: İhracat Gelirinde Tarım Ürünlerinin Ve Tarım Kökenli Ürünlerin Payı (%).....	87
Tablo 13: Planlı Dönemlerde GSMH Büyüme Oranları (%).....	91
Tablo 14: Katma Protokol'de Öngörülen Gümrük İndirimleri (1973-1985).....	107
Tablo 15: Katma Protokol'de Öngörülen Ortak Gümrük Tarife Uyumu (1973-1995).....	111
Tablo 16: İthalatta Liberasyonun Konsolidasyonu (1973-1995).....	115
Tablo 17: Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye Sağladığı Mali Yardımlar (Milyon ECU)..	124
Tablo 18: Türkiye'de Sağlanan Yardımların Akdeniz Ülkeleri Yardımları Arasındaki Yeri (1958-1983, 1958-1993).....	125

Tablo 19: 2007-2010 Döneminde Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar (Milyon Avro).....	131
Tablo 20: Gümrük Birliği Süresince Türkiye'de Dış Ticaret Hadleri (1996-2004).....	140
Tablo 21: Gümrük Birliği Sonrası AB İle Dış Ticaret (Miyar Dolar).....	142
Tablo 22: Türkiye'de Tarımsal İşletme Sayısı, Ortalama İşletme Büyüklüğü (da) Ve İşletme Tiplerinin Payı (1950-2001).....	145
Tablo 23: Türkiye'de Toplam Ekiliş Alanı (1000 Hektar).....	152
Tablo 24: Türkiye'de Gübre Tüketimi (Amonyum Sülfat Eş Değeri Cinsinden-Ton).....	157
Tablo 25: Türkiye'de Tohumluk Tüketimi (Ton).....	159
Tablo 26: Türkiye'de Mekanizasyon Düzeyi (Adet).....	161
Tablo 27: Türkiye'de Tarım İlacı Tüketimi (Ton).....	163

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Ortak Tarım Politikasının Ana Hedefleri.....	21
Şekil 2: Tahıl, Süt, Süt Ürünleri Ve Sığır Eti İçin Fiyat Destek Sistemi.....	33
Şekil 3: Ortak Tarım Politikası Reformları.....	50
Şekil 4: Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci.....	53

1. GİRİŞ

Bu tez çalışmasında Avrupa Birliği Sürecine katılan Türkiye'nin Tarım Ekonomisi'ndeki gelişmeler ele alınmaktadır. Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve Avrupa Birliği sürecindeki tarıma yönelik düzenlemelere ve uygulamalara yer verilmiştir.

Avrupa Birliği (AB); ekonomik ve siyasi açıdan uluslararası bir bütünleşmedir. AB'nin ekonomik amaçları; tam istihdam, ekonomik büyüme, daha yüksek yaşam standartları sağlamaktır. AB'nin diğer amacı ise, ortak bir pazar oluşturmaktır. Haziran 1993 tarihinde düzenlenen Kopenhag Zirvesinde AB'ne Katılım Kriterleri belirlenmiştir. AB'ne katılmak isteyen aday ülkelerin yerine getirmesi istenen kriterler; ekonomik kriterler, siyasi kriterler ve müktesebat uyumudur. AB'nin İç Politika temeli, Serbest Piyasa Düzeni'nin oluşturulmasıdır. AB'nin Dış Politikaları ise; Ortak Tarım Politikaları, Ortak Ticaret Politikaları, Ortak Sanayi Politikaları ve Ortak Sosyal Politika'dan oluşmaktadır. Bu tez çalışmasında yer alan başlıklar Ortak Tarım Politikaları çerçevesinde ele alınmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olma yönündeki attığı adımlar tarım çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ankara Anlaşması ile başlayan, Gümrük Birliği ile devam eden ve günümüzde de süren görüşmelerin etkileri, tablolar ve veriler aracılığıyla ifade edilmektedir.

2.TARIM EKONOMİSİ VE DÜNYA ÜLKELERİNDE TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1 TARIM VE TARIM EKONOMİSİ KAVRAMLARI

Tarım, bitkisel ve hayvansal üretim olarak tanımlanabilmektedir.

Tarım ekonomisi, üreticilerin tarım ürünü üretmek için gerekli olan üretim faktörlerini nasıl etkin kullanılacağını incelenmektedir. Tarım ekonomisi, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin sorunlarına çözüm arayan bir bilim dalıdır.

“Tarım ekonomistleri, tarım sektörünü geliştirmek, çiftçilerin yaşam düzeyini iyileştirmek ve tüketicileri aşırı fiyat artışlarından korumak, tarımsal ürünler dış ticaretini düzenlemek amacıyla devletin uyguladığı plan ve programlar ile de ilgilenmek durumundadır. Bu nedenle tarımsal üretimin özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir “.

Birçok sektörde yer alan üretici gibi tarım sektöründeki üreticinin temel amacı kâr elde etmektir. Fakat tarım sektöründe yer alan üretici kâr elde etmek için bazı faktörleri kendi belirleyememektedir. Örneğin; her ürün farklı iklim ve topraklarda yetiştirme koşullarına sahiptirler. Ayrıca tarımın doğal koşullara bağımlı olması üretimin sürekliliğini olumsuz etkilemektedir. ¹

¹ Arslan Zafer Gürler, **Tarım Ekonomisi**, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s.1

2.2 POLİTİKA VE TARIM POLİTİKASI KAVRAMLARI

Politika, bir devletin, bir kurumun veya tek tek bireylerin kabullendikleri bir hareket tarzı olarak tanımlanabilmektedir. Tarım politikası ise, çiftçilerin yaşam standartlarını yükseltmek, tarımsal üretimi toplum yararına düzenlemek amacıyla devlet tarafından uygulanan önlemler olarak tanımlanabilmektedir. Tarım politikasına ait tanımdan anlaşılacağı gibi tarıma yönelik önlemler alıp uygulamak devletin görevleri arasında yer almaktadır.

Devlet, tarıma yönelik yaptığı harcamaların tümünü destekleme amacıyla yapmaktadır. Dolayısıyla tüm bu uygulamalar devletin destekleme politikaları içerisinde yer almaktadır. Destekleme kavramının içerisinde; tarımsal üretimin özendirilmesi ve sürekli hale getirilmesi, tarımın ve üreticinin korunması yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle destekleme politikaları; fiyat ve alım desteği, girdi desteği, kredi desteği, üretim teşvik ödemeleri, tarım sektörüne yönelik altyapı yatırımları, eğitim, pazarlama ve tanıtım çalışmaları gibi uygulamaları içermektedir.

Tarım sektörüne yönelik politika oluşturulması, tarımsal üretimin diğer sektörlerle göre farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran temel özellikler; doğal koşullara bağlılık, risk ve belirsizlik, üretimin dönemsel olması, tarımsal üretimin ve piyasaların kontrolünün sınırlı olmasıdır.²

² Okan Gaytancıoğlu, **Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası**, İstanbul; İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2009-14, s. 11

2.3 AVRUPA BİRLİĞİ VE TARIM

2.3.1 Avrupa Birliği'nin Kuruluşu

Avrupa kıtasında bir birlik kurma düşüncesi 14. yüzyıldan itibaren filozofları, tarihçileri, siyasetçileri cezbetmektedir. I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da birlik oluşturmaya yönelik fikirler üretilmesine rağmen bu sürecin uygulanmaya başlaması II. Dünya Savaşı sonrasında olmuştur.³

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasında ekonomik nedenlerle birlikte 2. Dünya Savaşı sonrasındaki halkın durumu da etkili olmuştur.⁴

Avrupa'nın birleşmesindeki diğer nedenler; Avrupa'da yaşanan savaşların tekrardan çıkmasını engellemek, ekonomi alanında yaşanan işsizlik sorunun çözmek, az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin amaçlanmasıdır.⁵

Avrupa'da ekonomik ve siyasi alanlardaki bütünleşme, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile başlamıştır. AET'nin kurulumuna kadar birçok oluşum gerçekleşmiştir. AET'nin kuruluşuna kadar ki süreci aşağıdaki gibi özetlenmektedir;

1948 yılında Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki uyguladıkları ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı hedefleyen Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) kurulmuştur. OECE'nin kurulmasındaki amaç, savaş sonrası Avrupa'nın onarımını destekleyecek gerekli koordinasyonu sağlamak, Marshall yardımlarının dağıtımını gerçekleştirmektir.⁶

Avrupa birliğini oluşturma fikrine yönelik ilk adım niteliğinde, siyasi temellere dayanan, insan haklarını koruma, çoğulcu demokrasiyi sağlama amaçları doğrultusunda kurulmuş uluslar arası bir örgüt olan Avrupa Konseyi, 1949 yılında Strazburg'da kurulmuştur.

9 Mayıs 1950 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ve Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarladığı, birleşik Avrupa'nın

³ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, Şubat 2010

⁴ Erol Kutlu, **Avrupa Birliği**, <http://www.aof.anadoludisilari.org.tr/kitap/IO/LTP2292unite09.pdf>, Aralık 2008

⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslar arası İktisat**, 14. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001, s. 220

⁶ Abdullah Aysu, **Avrupa Birliği ve Tarım**, 1. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006, s. 18,19

temelini atan, Avrupa'da barışın kurulması için Fransız-Alman dostluğunun önemli olduğunu ve bu doğrultuda Avrupa'nın bütünleşmesi gerektiğini esas alan; Schuman Planı yayınlanmıştır.⁷

1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin (CECA) oluşturulması, bütünleşme yolundaki ikinci adımdır. CECA, kuruluşundan 1 yıl sonra çalışmaya başlamıştır. Birlik, kömür ve çelik için ortak pazar oluşturup, birleşme ortamını hazırlamaktadır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kuruluşundan itibaren çalışmalarını başarıyla yürütmesi, Avrupa'da sektörel bazda olmayıp daha geniş kapsamlı ekonomik birleşmelerin olması gerektiği şeklinde görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Ekonomik birleşme üzerinde yoğunlaşan çalışmalar sonucunda Avrupa Topluluğu, 25 Mart 1957'de imzalanan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) anlaşmaları sonucunda kurulmuştur.

Avrupa Birliği'nin (AB) oluşturulmasındaki amaçlar bazı ülkeler arasında farklı olmasına rağmen 1 Ocak 1958 tarihinde imzalanarak yürürlüğe giren Roma Anlaşmasıyla birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğu bugünkü adıyla Avrupa Birliği (AB) kurulmuştur.⁸

Roma Antlaşmasının imzalanıp, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Topluluğa üye olan ülkeler bazı hak ve sorumluluklarını Topluluk organlarına devretmişlerdir. Bu doğrultuda Topluluk organları hak ve sorumlulukları üye ülkelerin çıkarlarını koruyacak şekilde kullanmaya başlamıştır. Topluluk organları bu hak ve sorumlulukları, üye ülkeler arasında haksızlığa sebebiyet vermeme, üçüncü ülkelere karşısında hak ve çıkarların korunması, üye ülkeler arasında bir düzenin oluşturulması şeklinde kullanması gerekmektedir.⁹

1 Temmuz 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Topluluğu kuran Antlaşmaları değiştirmekle birlikte, yeni ortak politikalar belirlemiş, uygulamada olan politikaları geliştirmiştir.

⁷ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, Şubat 2010

⁸ Aysu, s. 18,19

⁹ Ahmet Çimen, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, 1. Basım, Ankara:1996, s. 80

Avrupa Tek Senedi ile, daha öncesinde oybirliğinin şart koşulduğu, Ortak Gümrük Tarifesi'nde değişiklik yapılması, sermayenin serbest dolaşımı, ortak ulaşım politikalarına yönelik karar alma hususunun nitelikli çoğunluğa bağlanmasına karar verilmiştir.¹⁰

Tek Avrupa Senedi ile yapılan diğer yenilikler ise ;

Çevrenin korunması, çalışanlara ait koşulların geliştirilmesi, ekonomik ve parasal birliğin sağlanması ve teknolojik gelişmelerin önemli olduğunun anlaşılmasıdır. Ayrıca Avrupa Parlamentosunun yetki alanlarının arttırılması, Konsey'in oylama yönteminin değiştirilmesi yönünde de ortak bir karara varılmıştır.

1987 yılında Tek Avrupa Senedi'nin öngördüğü hedeflere ulaşmak için Konsey, bazı direktifler yayınlayıp uygulamaya koymuştur. Topluluğun gelişmelerini inceleyen Konsey, 1990 yılında Roma'da düzenlenen zirve toplantısında hedeflerin yeniden gözden geçirilerek belirlenmesini ve Avrupa Birliği sürecine geçilmesine karar vermiştir.¹¹

1 Ocak 1993'te Tek Pazar'ın oluşturulmasıyla birlikte, üye ülkeler arasında malların, sermayenin, hizmetin ve emeğin serbest dolaşımı tam anlamıyla gerçekleştirilmiştir. Haziran 1993 tarihinde düzenlenen Kopenhag Zirvesinde, AB'ne üyelik koşulları belirlenmiştir. Bu koşullar üyelik için başvuran tüm aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşullar olarak nitelendirilmektedir. Bu koşullar, siyasi, ekonomik kriterler ve müktesebat uyumu olmak üzere üç grupta toplanmaktadır;

Siyasi Kriterler; Tam üyelikle ilgili maddeye, demokrasinin güvence altında olduğu istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygı koşulları eklenmiştir.

Ekonomik Kriterler; AB kapsamında yer alan piyasa güçlerine ve rekabet koşullarına karşı durabilme kapasitesi, iyi işleyen bir pazar ekonomisine yer verilmektedir.

¹⁰ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, Şubat 2010

¹¹ Çimen, s. 77,78

Topluluk Müktesebatının Kabulü; AB'nin siyasi, ekonomik ve parasal hedeflerine uyumluluk ve bağılılık durumu yer almaktadır.¹²

Tek Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik ile birlikte ekonomik bir bütünleşmeyi oluşturmaktadır. Bu bütünleşme mal, hizmet, sermaye ve emeğin serbest dolaşımı, Gümrük Birliği, ortak politikaların ve ortak bir merkez bankasının kurulması gibi aşamaların yaşanmasıyla mümkün olmaktadır.

7 Şubat 1992 yılında imzalanıp, 1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması, 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası ve tek para birimine geçiş için kesin tarihler öne sürmüştür.¹³

Ekonomik ve Parasal birlik; mal, hizmet, sermaye ve emeğin serbest dolaşımını ve tek bir para biriminin kullanılmasını buna bağlı olarak da ortak para politikasının uygulanmasını öngörmektedir.¹⁴

2001 yılında Avrupa Para Birimi (EURO) banknotları ve madeni paralar basılarak piyasaya sürülmüştür. Ekonomik ve Parasal Birlik, 'Tek Avrupa Para Birimi' uygulamasıyla, üye ülkelerin ekonomik ve parasal politikaları yönünden uyumlu hale gelmeleri ve ekonomik açıdan gelişmelerini hedeflemektedir.¹⁵

Topluluk, 1979 yılında uygulamaya konan Avrupa Para Sistemi'ni (EMS) oluşturarak ortak bir para sistemi yönündeki açığını kapatmıştır. Bu sistem doğrultusunda üye ülkelerin paralarını sabit kurlardan bağladığı Avrupa Hesap Birimi (ECU) oluşturulmuştur. Maastricht Anlaşmasıyla amaçlanan tek Avrupa parası uygulamasına 1999 yılında geçilmiştir.¹⁶

Maastricht Anlaşması, Avrupa Birliği'nin anayasası niteliğindeki Roma Anlaşmasının bazı maddelerini değiştirmiş ve bazı maddelerini iptal etmenin yanı sıra bazı ilave maddelerde ekleyerek içeriğinde yeni düzenlemeler yapmıştır. 1987 yılında

¹² <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, Şubat 2010

¹³ Mehmet A. Bulut, **Avrupa Birliği Nedir?**, 1. Basım, Sakarya: Vipajans Yayınları, 2005, s. 51

¹⁴ Seyidoğlu, s. 235

¹⁵ Bulut, s. 51, 52

¹⁶ Seyidoğlu, s. 227

Avrupa Tek Senediyle Avrupa Topluluğu olarak ifade edilen Topluluk Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa Birliği olarak ifade edilmeye başlanmıştır.¹⁷

Maasrticht Kriterleri;

- Topluluk içerisinde yer alan üye ülkelerden en düşük enflasyona sahip olan üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ile üye ülkelerin enflasyon oranı arasındaki fark 1.5 puanı aşmamalıdır.
- Üye ülkelerin devletlerine olan borçların Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'sına (GSYİH) oranı %60'ı aşmamalıdır.
- Üye ülkelerin bütçe açıklarının GSYİH 'sına oranı %3'ü aşmamalıdır.
- En düşük enflasyona sahip olan üç ülkenin faiz oranları ile herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli (12 ay dönem) faiz oranı arasında 2 puandan daha fazla fark olmamalıdır.
- Son 2 yıl içerisinde üye ülke ulusal parası diğer bir üye ülke ulusal parası karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.¹⁸

Avrupa Birliğinin İç politikalarının temelini, 'Serbest Piyasa Düzeni' oluşturmakla beraber birçok korumaya yönelik önlemler ve birlikte hareket etme prensibine önem verilmektedir. Dış Politikaları ise, Topluluğun çıkarlarını temel almaktadır. Dış Politikaları dört başlık şeklinde ifade edilmektedir. Bunlar;

- Ortak Tarım Politikaları (OTP)
- Ortak Ticaret Politikaları
- Ortak Sanayi Politikaları
- Ortak Sosyal Politikalarından oluşmaktadır.¹⁹

Avrupa Birliği (AB), sadece ekonomik açıdan değil siyasi açıdan da uzun süren uluslar arası bir bütünleşme olarak ifade edilmektedir. Alınan kararlar ve

¹⁷ Çimen, s. 79, 80

¹⁸ **Avrupa Birliği Nedir?**, <http://www.tobb.org.tr/raporlar/abnedir.pdf>, (Ağustos 2002) Mayıs 2010

¹⁹ Çimen, s. 79, 80

uygulanan politikalar açısından AB üyesi ülkeler ortak hareket etmektedir. Günümüzde AB'yi oluşturan üye ülke sayısı 27'ye ulaşmıştır. Bu üye ülkeler birliğe katıldıkları tarihe göre aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:²⁰

- AB'nin kurucuları; Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg,

- 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka,

- 1981 yılında Yunanistan,

- 1986 yılında İspanya ve Portekiz,

- 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya,

- 2004 yılında Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti,

Slovakya, Slovenya, Macaristan, Malta, Kıbrıs Rum Kesimi,

- 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan üye ülke olmuştur.²¹

2.3.2 Avrupa Birliği'nin Amaçları

Avrupa Birliği, yasalardan oluşan bir hukuk topluluğu olarak ifade edilmektedir.²²

AB'nin ekonomik amaçları; tam istihdam, ekonomik büyüme, daha yüksek yaşam standartları sağlamaktır. AB'nin diğer amacı ise, ortak bir pazar oluşturmaktır.

AB İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinde oluşan olumsuzları ortadan kaldırması amacıyla kurulmuştur. Üye ülkelerin sanayi ve tarım ürünlerinde uyguladıkları gümrük birliği, AB'ye yeni üye olma taleplerini oluşturmuştur.²³

AB amaçlarına ulaşmak için kullandığı hukuki araçlar;

²⁰ Aysu, s. 20

²¹ **Avrupa Birliği**, http://wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi, Aralık 2008

²² Bulut, s. 49

²³ Kutlu, <http://www.aof.anadolu.deu.trkitapIOLTP2292unite09.pdf>, Mart 2009

- Tüzükler, üye olan her ülke için geçerli olan ve uymak zorunda olunan AB'nin kanunlarıdır. Ayrıca tüzükler vatandaşlara hak ve yükümlülükler de getirir.
- Yönerge (Direktif), Topluluk tarafından belirlenen hedeflerdir. Hedeflere ulaşmak için kullanılacak yöntemler ülkelerin tercihine bağlıdır.
- Karar, Belli konularda belli ülke, kurum ya da kişilere yönelik kararlardır.
- Tavsiye ve Görüşler, İlgili konularda yapılan, bağlayıcı nitelikte olmayan öneri ve görüşlerdir.²⁴

2.3.3 Avrupa Birliği'nde Kurum Ve Kuruluşlar

AB, tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasına yönelik pek çok kurum ve kuruluşu yer vermiştir.

Bu kurum ve kuruluşlar aşağıda yer almaktadır;

- AB Konseyi,
- AB Komisyonu,
- AB Tarım Komitesi,
- Ülkelerdeki Tarımdan Sorumlu Bakanlıklar,
- Müdahale Kurumları,
- Ödeme Kurumları,
- Üretici Birlikler,
- Lisanslı Depolar,
- Akredite Laboratuvarları.

Tarım politikalarına yönelik süreçte rol alan bu kurumlar içerisinde en önemli olanları, ödeme ve müdahale kuruluşlarıdır.²⁵

²⁴ Bulut, s. 49, 51

2.3.3.1 Müdahale Kurumları

Müdahale Kurumları, AB OTP çerçevesinde, tarımsal ürünlerin fiyat düzenlemeleri, üretim ve pazarlama evrelerinde sağlanan sübvansiyonlar, müdahale alımları, kalite ölçütleri, fiyatlardaki aylık değişim, stoklama, iç ve dış satışlardan sorumlu olan kurumlardan oluşmaktadır.

AB üyesi ülkelerin tamamında müdahale kurumu bulunmaktadır. Müdahale kurumlarının sayısında bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Örneğin; Fransa'da birden fazla müdahale kurumu varken, Belçika'da tek bir müdahale kurumu bulunmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde müdahale kurumları ayrı bir kuruluş olarak çalışırken, bazı ülkelerde ise müdahale kurumları, Ödeme Kurumları bünyesinde yer almakta ya da Ödeme Kurumları'nın yan bir birimi olarak faaliyet göstermektedir.

AB Ortak Piyasa Düzenleri'nin (OPD) önemli kısmını oluşturan müdahale sisteminin yürütülmesi daha önceden belirlenen ve ilan edilen fiyat setleri ile gerçekleşmektedir.

AB fiyat setleri aşağıda yer almaktadır;

- Hedef fiyatlar
- Eşik fiyat
- Değişebilir ihracat geri ödemeleri
- Müdahale fiyatları
- Telafi edici fiyatlar
- Zorunlu koruma alanı önlemleri

AB OTP kapsamında genelde belirli bir müdahale fiyatı ilan etmektedir. Fiyat yüksek olduğu durumda piyasaya müdahale edilmemektedir. Fakat fiyat düşük olduğu

²⁵ Aysu, s. 100

takdirde, müdahale alımı yapılarak, fiyat dengesi sağlanmaktadır. Müdahale alımları sonucunda oluşan stoklar ihale yöntemiyle satılmaktadır.²⁶

2.3.3.2 Ödeme Kurumları

Ödeme Kurumlarının temel görevi, doğrudan gelir ödemeleri ile müdahale alımları ödemelerini gerçekleştirmektir. Üye ülkeler, Ortak Tarım Politikalarına yönelik finansman ihtiyaçlarında ulusal kanunlarına göre süreç izlemektedir. Bu nedenle Ödeme Kurumları'nın idari yapıları üye ülkeler arasında değişiklik gösterebilmektedir. Fakat Ödeme Kurumları'nın AB kurallarına uygun çalışıp çalışmadığını AB kurumları kontrol etmektedir.

Ödeme Kurumları tüm bunların yanı sıra Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA) kapsamında karşılanan tarım politikaları ödemelerinin gerçekleşmesinden de sorumlu tutulmaktadır. Ödemeye konu olacak faaliyetlerin; piyasa düzenine olan uygunluğu, ödemelerin gerektiği gibi yapılıp yapılmadığı, muhasebe kurallarına uyulup uyulmadığı kontrol edilmektedir.²⁷

2.3.4 Avrupa Birliği'nin Mali Kaynakları

AB'nin temel mali kaynağı, Avrupa Yatırım Bankasıdır (EIB). AB'nin bütçe dışı fonu olan Avrupa Yatırım Bankası (EIB), 1958 yılında Roma Anlaşmasıyla birlikte kurulmuştur. EIB 'nin görevi; sermaye piyasalarına ve kendi öz kaynaklarına dayalı olarak Ortak Pazar'ın dengeli kalkınmasını sağlamaktır. Bu amaçla;

- Az gelişmiş yörelerin kalkınmasına yönelik projelerin,
- Ortak Pazar'ın gerekli kıldığı işletmelerin modernleştirilmesi veya faaliyet alanlarının değişikliği gibi projelerin,
- Ortak amaçlara hizmet etmekle beraber kapsamının genişliği ya da niteliğinden dolayı finanse edilemeyen projelerin, finansmanını sağlamaktadır.

AB'nin yürütmüş olduğu sosyal ve ekonomik politikalarının finansmanı için EIB dışında çeşitli fonlarda bulunmaktadır. AB bütçesini üye ülkelerin katkıları, gümrük vergileri vb. gelir kaynakları oluşturmaktadır. Bu gelirler birlik politikalarının

²⁶ Aysu, s. 100, 101

²⁷ Aysu, s. 102

uygulanabilmesinde ve yönetim giderlerinin finansmanında kullanılmaktadır. Birlik bütçesinden Ortak Tarım Politikaları önemli bir pay almaktadır.²⁸

AB bütçesine gelir sağlayan fonları aşağıda gibi tanımlanabilmektedir;

- **Avrupa Sosyal Fonu (ESF):** Roma Anlaşmasıyla birlikte kurulmuştur. Birlik içinde yeni iş olanaklarının yaratılması, mesleki eğitim programları, işsizlik yardımının sağlanması gibi amaçlara finansman sağlamaktadır.

- **Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF):** 1975 yılında kurulan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, AB içerisinde yer alan ve diğer yörelere göre geri kalmış yörelerin kalkınması, gelişimi ve yapısal uyum programlarını destekleyici krediler vermektedir.

- **Avrupa Kalkınma Fonu (EIF):** Roma Anlaşmasıyla birlikte oluşturulan bu fonun amacı, Lome Sözleşmesi çerçevesinde Birlik ile özel ilişkileri bulunan ACP (Afrika, Karayipler ve Pasifik) ülkeleriyle işbirliği sağlamak ve kalkınmalarına destek olmaktır.

- **Avrupa Parasal İşbirliği Fonu (EMCF):** Bu fondan, parasal birliğe yardımcı olmak amaçlı dış ödeme gücünde olan birlik üyelerine kredi sağlanmaktadır. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu, Avrupa Para Sistemi'nin temel mali kuruluşu olarak görev yapmaktadır.

- **Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA):** 1962'de kurulan bu fonun amacı; tarımsal alanda destekleyici programların finansmanı ve tarımsal metotların gelişimi için gerekli kaynakları sağlamaktır.²⁹

FEOGA Garanti ve Yönlendirme şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. Garanti bölümü, FEOGA bütçesinin yaklaşık olarak %90'nını oluşturmakta ve Ortak Piyasa Düzenlemeleri kapsamında yer alan fiyat ve pazar mekanizmaları ile ilgili tüm zorunlu nitelikteki harcamaları karşılamaktadır. Yönlendirme bölümünün FEOGA bütçesinin

²⁸ Kutlu, <http://www.aof.anadolu.deu.trkitapI0LTP2292unite09.pdf>, Mart 2009

²⁹ Seyidoğlu, s. 230, 231

%10'nu kapsamakta ve tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin tedbirlerin tümünü, kırsal kalkınmaya yönelik tedbirlerin ise bir kısmını finanse etmektedir.³⁰

³⁰ Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, Müge Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

Tablo 1

Avrupa Birliği Bütçesinde FEOGA Harcamaları (Milyon Euro)

(AB Bütçesinin %'si)

	1995		1996		1997		1998		1999	
	EURO	%	EURO	%	EURO	%	EURO	%	EURO	%
Garanti	34.490	50,5	39.108	48,6	40.423	50,3	38.748	48,9	40.440	48,2
Yönlendirme	2.531	3,7	3.935	4,9	4.132	5,2	4.367	5,5	5.545	6,6
Toplam	37.021	54,2	43.043	53,5	44.555	55,5	43.115	54,4	42.985	54,8

Kaynak: Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, Müge Akad,
<http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

FEOGA harcamaları yıllar itibariyle giderek artmıştır. Bu artışın nedenleri;

- OPD'lerinden alınan ürün sayısının giderek artması,
- Birliğe yeni katılan üyelerle birlikte bütçe üzerindeki yükün artması,
- Zaman içerisinde tarım ürünlerine ait fiyatların yükselmesi ve yeni yardım yöntemlerinin ortaya konulmasıyla masrafların artmış olması,
- Topluluğun dış ilişkileri ve dış ticaret politikaları sonucunda çeşitli ülkelere verdiği ticari ödünlerin, tarım ürünleri açısından bütçede olumsuz etkiler yaratmış olmasıdır.³¹

2.3.5 Avrupa Birliği Ortak Politikaları

Üye ülkeler arasında uygulanan başlıca ortak politikalar; Ticaret Politikası (Ortak Pazar), Ortak Tarım Politikası, Ortak Rekabet Politikası ve Sosyal Politikalar şeklinde sıralanmaktadır.³²

Ortak politikalarının yürütme yetkisi Topluluk kuruluşlarına verilmiş olması, üye ülkelerin egemenlik haklarını bir ölçüde Topluluğa devrettikleri anlamına gelmektedir.³³

Çalışmanın içeriği doğrultusunda sadece Ortak Tarım Politikaları konusu ele alınmaktadır.

2.3.5.1 Ortak Tarım Politikası (OTP)

Ortak Tarım Politikası; gümrük birliği, mal akımının serbest dolaşımı, emeğin serbest dolaşımı ve sermayenin serbest dolaşımını kapsamaktadır.³⁴

Tarım sektörü topluluğun uyguladığı politikalar içinde önemli bir yere sahiptir. Bütçe harcamalarından ayrılan pay oranlarına bakıldığında da bu verilen önem, fark edilebilmektedir. Tarıma bu şekilde önem verilmesinin nedenleri;

³¹ Okan Gaytancıoğlu, **AB Ortak Tarım Politikası Karşısında Türkiye Tarımı**, <http://www.gubretas.com.tr/MAKALEFILE/okaytancioglu1-doc>, Kasım 2009

³² Kutlu, <http://www.aof.anadolu.deu.trkitapI0LTP2292unite09.pdf>, Mart 2009

³³ Seyidoğlu, s. 224

³⁴ Kutlu, <http://www.aof.anadolu.deu.trkitapI0LTP2292unite09.pdf>, Mart 2009

- Halkın gıda ihtiyaçlarını karşılama konusunu hükümetlerin kendilerine amaç edinmesi,

- Tarım ürünlerinin yetiştirme koşullarını denetim altında tutmanın zor olmasına bağlı olarak çiftçi gelirlerinde dalgalanmalar yaşanmaktadır. Gelir düzeyinde yaşanan bu dalgalanmalar sonucunda çiftçinin toprağını terk etmesini engellemek için dengeli bir gelir sağlamak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarımsal politikalar, gelir, istihdam ve yapısal uyum gibi olgulara hizmet etmektedir.³⁵

Birliğe üye ülkeler, İkinci Dünya Savaşında yaşadıkları açlık sorunu ve savaş sonrasında AB'yi oluşturan nüfusun büyük bir kısmının tarım sektöründe çalışmasından dolayı bu kişilerin gelir düzeylerini korumak amacıyla ortak tarım politikası oluşturmaya yönelmiştir.³⁶

1950 yılından itibaren Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nin öncülüğünde tarımda ortak bir piyasa oluşturmak için gerekli çalışmaları başlatılmıştır. Başlangıçta üye ülkeler arasında oluşturulacak olan ortak piyasanın statüsü konusunda, kuruma mı bağlı olacağı yoksa bağımsız mı olacağı konusunda fikir farklılıkları ortaya çıkmıştır.

1955 yılında AET'ye üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir komite toplanmıştır. Komite'nin amacı, AET'nin kuruluş anlaşmasının taslağını hazırlamaktır. Spaak Raporu olarak da ifade edilen, tarım sektörünü de içeren anlaşma taslağının çalışmaları 1956 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca Spaak Raporu; Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTAM) 'u kuran anlaşmaların temelini oluşturmuştur.

Spaak Raporuna göre tarım alanında ortak bir pazarın oluşması için üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Üye ülkelerinin kendi aralarındaki normal ticaret engellerini kaldırmaları yeterli olmamakta, ayrıca normal ticaret engellerinin yanı sıra; gümrük vergileri, mevsimlik kısıtlamaları, ihracat sübvansiyonları gibi diğer ticaret engellerini de kaldırmaları gerekmektedir.

³⁵ Seyidoğlu,, s. 224

³⁶ S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği Ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2003, s. 313

- Üye ülkeler ulusal politikalarını uygulamak yerine ortak tarım politikalarını uygulamaları gerekmektedir.

- Teknik alanlarda, fiyat düzeylerinde ve tarımsal girdi sanayilerinde maliyet farklılıklarına neden olacak uygulamalarda, üye ülkeler arasındaki uyum için, geçiş dönemi gerekmektedir.³⁷

Ortak Tarım Politikasının temel özellikleri, Temmuz 1958 tarihinde AET Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden hemen sonra Stresa'da toplanan bir konferansta belirlenmiştir. Belirlenen özelliklere göre, sanayi ürünleri gibi tarım ürünlerinin de üye ülkeler arasındaki ticaretinde kısıtlamaların kaldırılarak "Yeşil Pazar" oluşturulmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra üye ülkelerde tarım ürünlerine yönelik ortak bir fiyat sistemi oluşturulmuştur.³⁸

1 Ocak 1958 tarihinden itibaren geçerli olmaya başlayan Roma Antlaşması, Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) kapsadığı esasları belirlemiştir. Roma Antlaşmasının 39 ncü maddesi OTP' nin amaçlarını içerirken, 40 ncü maddesi ortak piyasa düzenlerini, 43 ncü maddesi ise OTP'yi kapsayan Komisyon teklifine yönelik, Avrupa Parlamentosu'nun düşüncelerini alarak Bakanlar Konseyi'nce tüzük, direktif ve kararlar çıkarıp uygulamaya koyabileceğini belirten OTP sürecini içermektedir.³⁹

Roma Anlaşmasının 39 ncü maddesinde yer alan Ortak Tarım Politikası'nın amaçları;

- Verimliliği arttırmak ve bu amaç doğrultusunda tarım sektöründe kullanılan üretim tekniklerini geliştirmek, üretim faktörlerini etkin kullanmak,
- Toplulukta yer alan çiftçi nüfusun gelir düzeyini yükseltmek,
- Tarımsal piyasalarda istikrar sağlamak,
- Tarımsal üretim miktarını kontrol altında tutmak ve üretimin sürekliliğini sağlamak,

³⁷ Aysu, s.21, 22

³⁸ Seyidoğlu, s. 224, 225

³⁹ Karluk, s. 455

- Tüketicilere uygun fiyat düzeyinde yiyecek sunmaktır.⁴⁰
- İşgücünü verimli kılmak,
- Tarımsal kaynakların etkin kullanımını sağlamak,
- Fiyatlar doğrultusunda üye ülkeler arasında haksız rekabet oluşumunu engellemektir.

Roma Anlaşması, tarım sektöründe birliğe üye ülkelerin aynı düzeyde olabilmeleri için ortak bir tarım politikasının gerekli olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Bahsedilen bu amaçları gerçekleştirmek için bazı ortak politikalar oluşturulmuştur. Bu politikalar;

- Ortak bir pazarın kurulması,
- Mali işbirliğinin sağlanması,
- Topluluk ürünlerinin korunması olarak belirlenmiştir.⁴²

Üye ülkelerde tarım ürünlerine yönelik uygulanacak ortak fiyat sisteminin kapsamında üç ayrı fiyat yer almaktadır.

Sistemin temelini oluşturan **hedef fiyat**, topluluk üyesi ülkelerde çiftçilerin eline geçmesi istenen ideal fiyat şeklinde tanımlanmaktadır. Bu fiyatın, toplulukta yer alan en az verimliliği elde etmiş çiftçinin maliyetini ifade ettiği varsayılmaktadır.

Piyasada geçerli olan fiyatlarla hedef fiyatlar arasında düşük bir oranda fark olabilmektedir. Yani piyasa fiyatları belirli oranlarda hedef fiyatın üstünde ya da altında olabilmektedir. Bu sınırlara **müdahale fiyatları** denilmektedir. Müdahale fiyat, çiftçilerin gelirlerini garanti altına almak ve asgari bir fiyat oluşturmaktadır.

Fiyat sistemi içinde yer alan diğer bir fiyat ise **eşik fiyattır**. Eşik fiyat, üçüncü ülkelerin topluluğa girebileceği en düşük fiyat olarak ifade edilmektedir. Eşik fiyat, malları varış limanından tüketim merkezlerine ulaşınca kadarki tüm navlun (dış

⁴⁰ Aysu, s. 23

⁴¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ortak_Tar%C4%B1m_Politikas%C4%B1, Ocak 2009

⁴² Çimen, s. 81

ticareti yapılan malların taşıma masrafları olarak tanımlanmaktadır⁴³⁾ harcamalarının müdahale fiyattan çıkarılmasıyla formüle edilebilmektedir. İthal malların topluluğa girişi esnasında alınan vergilerin tümü topluluğun bütçesine gelir olarak yansıtılmaktadır.⁴⁴

Üye ülkeler üreticilerinin yaşam standartlarına ve gelirlerine yönelik desteklerini iki mekanizma aracılığıyla sağlamayı amaçlamıştır. Bu mekanizmalardan ilki, ithal ürünlerde Topluluk içinde Bakanlar Konseyi'nce belirlenen hedef fiyatın altında satılmalarını engellemek için sınırda yapılan işlemler esnasında gümrük vergisi ve diğer benzeri etkili vergiler uygulanması, diğer mekanizma ise, piyasa fiyatlarının karar verilen asgari fiyatın ya da müdahale fiyatın altına düşmesi söz konusu olduğunda piyasadaki arz fazlasını satın almaktır.⁴⁵

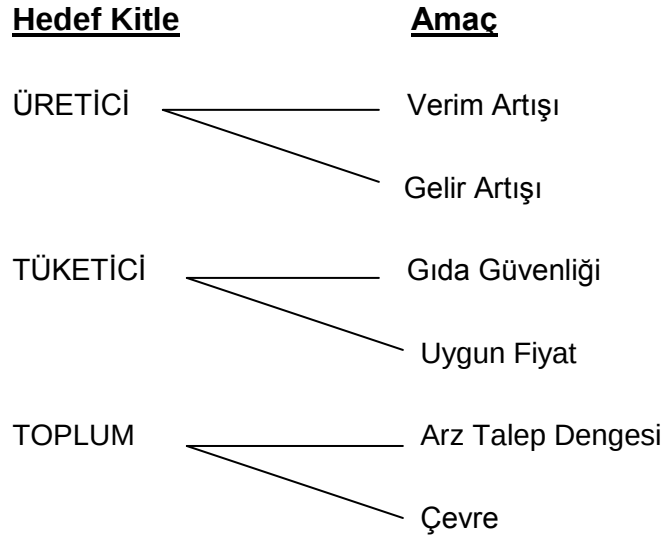
Topluluk çiftçisini korumak amacıyla bazı tarım ürünlerine yönelik ithalat takvimleri ve referans fiyatları oluşturmuştur. İthalat takvimleriyle, kendi üreticinin yetiştirdiği ürünün mevsiminde aynı ürünün üçüncü ülkelerden ithali esnasında alınan vergilerin oranı arttırılmaktadır. Referans fiyat uygulamasıyla da, belirli bir fiyat altında ithalata izin verilmemektedir.⁴⁶

⁴³ S. Burak Arzova, **İhracat Hakkında Her Şey**, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2006, s. 209

⁴⁴ Seyidoğlu, s.225

⁴⁵ Karluk, s. 313, 314, 456

⁴⁶ Karluk, s. 313, 314,

Şekil 1: Ortak Tarım Politikasının Ana Hedefleri

Kaynak: Gülcan Eraktan,
http://www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/abhazirlik_konferanslar/gulcan_eraktan/AB.otp.TKB.pps#335,6,
Slayt6, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 17.03.2005, Ocak 2010

Bu hedeflere ulaşmak amacıyla;

- İç piyasadaki ürünler için hedef ve müdahale fiyatları aracılığıyla ortak fiyatlar belirlenmekte,
- Üye ülkelerin ürettikleri ürünlerin dış piyasalarda korunması için, eşik fiyat, ihracat vergisi gibi uygulamalarla fiyat politikaları belirlenmekte,
- Her ürün için farklı pazarlama ve üretim koşulları dikkate alınarak Ortak Piyasa Düzenleri (OPD) oluşturulmaktadır.⁴⁷

Ayrıca köylülerin toprak sahibi olabilmeleri amacıyla Ziraat Bankası'ndan uygun koşullarda kredi sağlanmıştır. Bu politikalar sonucunda köylüler aldıkları kredileri ödemek için daha fazla üretim yapmaya yönelmiştir.

OTP ile başlangıçta amaçlanan; temel ürünlerde ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde üretim yapmaktır. Sonrasında alınan kararlar, sürdürülen çalışmalar ve bu konuda gösterilen kararlılıkla, İkinci Dünya Savaşı'nda açlık sorunu yaşayan birlik üye ülkeleri tüketimlerinden daha fazla üretim yapar duruma gelmiştir.

OTP'larının uygulanmasından önce üye ülkelerin besinlerde %20 üretim yetersizliği söz konusudur. Fakat OTP'ları sonucunda üretim düzeyi %20 olan açığı kapandığı gibi ayrıca %20-30 oranında artıya geçmiştir. 70'lerin başında AB OTP 'dan dolayı ihtiyaçlarından fazla üretim düzeyine ulaşmıştır. Bu üretim fazlaları stok maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

Birliğin ihtiyaçlarını karşılamada yeterli düzeye ulaşmasını sağlayan en önemli faktör ise; iki dünya savaşı sonrasında geriye kalan kimyasal sanayi ve stoklarını tarım sektörüne aktararak yaygın olarak kullanılmasıdır. 1960 'lı yıllardan sonra kimyasal ilaç ve gübrelemeyle birlikte suya duyarlı tohumlarında tarımsal üretim sürecine eklenmesiyle 'yeşil devrim' olarak adlandırılan bu üretim tarzı AB 'de hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Fakat bu uygulamalar sonrasında çiftçiler topraklarını terk etmek zorunda kalırken, topraklarını büyük toprak sahiplerine satma şartı getirilmiştir. Çiftçilerin topraklarını büyük toprak sahiplerine devredip, terk etmeleri üretim tekniklerinin de giderek mekanikleşmesi ve bununda sonucu olarak toprak, su, hava,

⁴⁷ Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, Müge Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

evre düzeninin bozulması ve ürünlerin kalitesinde azalmalar yaşanmaya başlamıştır. Doğa dengesinin bozulmasıyla birlikte verimlilikte de azalmalar söz konusu olmaya başlamıştır. Bunun zerine AB tekrar doğayı ve insan sağlığına önem veren tarım modelini benimsemiştir.⁴⁸

OTP'nin hazırlanarak uygulanması, Konsey'in nitelikli çoğunluğu sağlamasıyla ve Avrupa Parlamentosu'na danışılmasına yönelik bir yönteme bağlıdır.⁴⁹

OTP'larını uygulayan ye ülkeler bazı ulusal konularda yasama ve yürütme yetkilerinin bir bölümünü AB'nin organlarına devretmiştir. Buna bağlı olarak ye ülkeler, tarıma yönelik uygulanacak politikaları bağımsız şekilde yrtememekte ve Birliğin aldığı kararlara uyma zorunluluğundadırlar.⁵⁰

2.3.5.1.1 Ortak Tarım Politikasının Temel İlkeleri

- **Tek Pazar İlkesi**

Tek Pazar ilkesiyle, tarım ürünlerinin ticaretinde serbestliği kısıtlayan engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır. Ortak fiyat ve rekabet kuralları, istikrarlı döviz kurları, dış piyasa koşullarına karşı ortak koruma, bu yöndeki uygulamalardır.

- **Topluluk Tercih İlkesi**

Topluluk Tercih İlkesi ile, Birlik içerisinde üretilen tarım ürünlerine öncelik sağlanması, AB rnlerinin ithalat karşısında korunması, ihracatın desteklenmesi amaçlanmaktadır.⁵¹

Topluluk sanayi ürünlerini Ortak Gümrük Tarifeleri ile üçüncü ülkelerden korumakla birlikte tarım ürünlerini ise, Ortak Tarım Politikasının araçlarıyla koruma altına almıştır. Topluluğun nceliği, ürünlerinin satılmasını sağlayacak ortak bir pazarın yaratılmasıdır. Tarım ürünlerini üçüncü ülkelere karşı koruma altına almak için; kota,

⁴⁸ Aysu, s. 25,26,30

⁴⁹ **Ortak Tarım Politikası**, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1280>, Nisan 2009

⁵⁰ http://www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.pdf, Mayıs 2010

⁵¹ Gülçin Karas Duman, <http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/merkez/diatk/web/sunumlar/hayvansalDESTEK.ppt>, Mart 2009

gümrük vergileri gibi engeller konulmaktadır. Ayrıca iç pazara giren üçüncü ülkelerin ürünleri arasındaki farkı 'Fark Giderici Vergiler' ile kapatmaktadır.⁵²

- **Mali Dayanışma İlkesi:**

Mali Dayanışma İlkesi, Tek Pazar ilkesinin ve Topluluk Tercihi ilkesinin uygulanabilmesi için gerekli olan finansmanı sağlamaktadır. Mali Dayanışma İlkesi'nin finansman kaynağı, üye ülkelerin katkıları sonucunda oluşan ortak bütçedir.⁵³

Üye ülkelerin tarımsal alanda kullandıkları üretim tekniklerinin geliştirilmesi, bölgesel farklılıkların giderilmesi, azgelişmiş bölgelere yapılacak doğrudan yardımlarla desteklenmesi, üretim teknolojisinin geliştirilmesi ve bunların finanse edilmesi Topluluğun gelişmesi için prensip olarak kabul edilmiştir.⁵⁴

OTP 'ye yönelik yapılan tüm harcamaların AB üye ülkelerince ortak karşılanması için Avrupa Tarımsal Yönlendirme Ve Garanti Fonu (FEOGA) 1962 yılında kurulmuştur.⁵⁵

Avrupa Birliği amaçlarına ulaşmak için bazı fiyatlandırma ve koruma nitelikli tedbirler öne sürmüştür. Ortak Tarım Politikaları'nı uygulayabilmek için bu önlemlere başvurmuştur. Bu önlemlere 'Ortak Piyasa Düzenleri' denilmektedir.⁵⁶

2.3.5.1.2 Ortak Piyasa Düzenleri (OPD)

Ortak Piyasa Düzenlemeleri, iç piyasada destek, dış piyasada ise koruma sağlamak amacıyla üründen ürüne değişiklik gösteren ve ortak fiyat sistemini temel alan bir mekanizmadır.⁵⁷

Ortak Piyasa Düzenlemelerini (OPD) dört başlık altında ifade edilmektedir.

- **Destekleme fiyatı ile yapılan düzenlemeler:** Topluluk tarım ürünlerine yönelik dünya fiyatlarını inceleyerek bu ürünlere yönelik taban fiyatları

⁵² Çimen, s. 82

⁵³ Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, Müge Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

⁵⁴ Çimen, s. 82

⁵⁵ Gülçin Karas Duman, <http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/merkez/diatk/web/sunumlar/hayvansalDESTEK.ppt>, Mart 2009

⁵⁶ Çimen, s. 82

⁵⁷ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

belirleyerek önceden ilan etmektedir. Ayrıca bu düzenleme kapsamında tarım ürünlerinde üçüncü ülkelere karşı rekabetten korunmak amaçlı üreticilere sübvansiyonlar ve çeşitli teşvik ödemeleri yapılmaktadır.

- **Dış ticarete karşı koruma düzenlemeleri:** Bu düzenlemeler içerisinde yer alan ürünler için iç piyasada fiyat dengesinin sağlanması amacıyla, gümrük kapılarından Topluluğa giren üçüncü ülkelere ait ürünler daha yüksek fiyatta oldukları takdirde fark giderici vergiler alınarak aradaki fark kapatılmaktadır. Tam tersi bir durum olduğunda ise, yani üçüncü ülkelerin ihraç ettiği ürünler Topluluk eşik fiyatının üstünde olduğunda ihracatçılardan 'Fark Giderici Vergi' alınarak, iç pazarda mal kıtlığına ve fiyat seviyesinin yükselip dengenin bozulmasına engel olunmaktadır.

Toplanan bu vergiler gümrük vergilerinden farklı şekilde tahsil edilmekle birlikte 'Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu'na yönlendirilmektedir.

- **İlave üretim yapılmasını içeren düzenlemeler:** Bu düzenlemeler kapsamında yer alan ürünlerin, Topluluk fiyatı ile ithalat fiyatı arasındaki farkı gidermek ve ürünlerin üretimini teşvik edici desteklemeleri amaçlamaktadır.

- **Götürü (sınırlı) yardımlara ilişkin düzenlemeler:** Bu düzenlemeler üreticiyi korumak ve üretime teşvik etmek amacıyla uygulanmaktadır. Bu yardımlar, üretim için kullanılan alan ya da üretim miktarına göre hesaplanarak ödenmektedir.⁵⁸

Sınırlı yardımlara ilişkin düzenlemeler içerisinde; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT)⁵⁹ çerçevesinde dış piyasalardaki rekabet koşullarına karşı koyamayan ürünler ile üretimi uzmanlık gerektiren ve bazı bölgeler için geçim kaynağı niteliğinde olan ürünlerin üretimini teşvik etmek amacıyla ödenen doğrudan yardımlar yer almaktadır.⁶⁰

OTP' nin temel ilkeleri doğrultusunda tüm sektörlerle yönelik kurulan Ortak Piyasa Düzenleri ile;

⁵⁸ Çimen, s. 82, 83, 84

⁵⁹ (*)GATT, 1947 yılında 23 ülke tarafından imzalanıp, 1 Ocak 1948 yürürlüğü girmiştir. GATT'ın kuruluş amacı; ithalat vergilerini azaltmak ve uluslar arası ticaretin serbestleşmesi önündeki engelleri kaldırmaktır.

http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCmr%C3%BCk_Tarifeleri_ve_Ticaret_Genel_Anla%C5%9Fması%C4%B1, Ocak 2010

⁶⁰ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

- Tarımsal ürünlerin üretimi,
- Tarımsal üretime yönelik destekler,
- Tarımsal ürünlerin dış ticaretine yönelik politikalar yürütülmektedir.

İç piyasaya müdahale, dış rekabete karşı koruma; Müdahale alımları, düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı ithalat vergileri ve ihracat iadelerle sağlanmaktadır.

Dış rekabetten koruma: Gümrük vergileri, ek vergilerle sağlanmaktadır.

Ürünlere yönelik doğrudan destek: üreticiler sağlanan doğrudan desteklerden oluşmaktadır.⁶¹

OPD dışında AB'nin tarıma yönelik uyguladığı koruma nitelikli tedbirleri; Gümrük Vergileri, kotalar ve diğer vergi düzenlemeleri şeklinde ifade edilebilmektedir.

Sınır kapılarında Gümrük vergileri, koruyucu bir etki niteliğindedir. Kotalar ise iç pazarı, üçüncü ülke mallarının ithalatına yönelik konulan miktar kısıtlamalarıyla korumaktadır. Diğer vergilere örnek, işlenmiş tarım ürünlerinin içerdiği maddelerden alınan vergilerdir. Örneğin, bisküvi içinde şeker, un ve yağ bulunmasından dolayı şeker vergisi, un vergisi ve yağ vergilerine tabii olmaktadır. Ayrıca mevsimlere göre alınan vergilerde diğer vergilerin içerisinde yer almaktadır. Toplulukta üretimin bol olduğu mevsimlerde o ürünün ithalatından alınan gümrük ve eş etkili vergilerin oranı artırılarak ithalat kısıtlamasına gidilmekte, üretimin düşük olduğu mevsimlerde ise ithalatı teşvik edici vergi politikaları uygulanmaktadır. Bu tür vergilendirmeler için "Tarım Takvimleri" uygulamaları denmektedir.⁶²

OPD'ler bazı tarımsal ürün veya ürün grubuna yönelik dış ticaret, destekleme mekanizmaları, kalite koşulları, pazarlama ilkeleri, örgütlenme vb. konuları içeren tüzüklerdir.⁶³

OPD'leri, 22 tane ürün çeşidini içermektedir. Bu ürün çeşitlerinin 17 tanesi tarım ürünleri adı altında; tahıllar, pirinç, nişastalık patates, zeytinyağı, şeker, süt ve süt ürünleri, proteinli bitkiler, yağlı tohumlar, şerbetçiotu, kurutulmuş yem, yaş meyve-

⁶¹ Gülçin Karas Duman,

<http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/merkez/diata/web/sunumlar/hayvansalDESTEK.ppt>, Mart 2009

⁶² Çimen, s. 84, 85

⁶³ Evren Göldoğan, http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=10391, Mart 2009

sebze, işlenmiş meyve-sebze, pamuk, şarap, tütün, ipekböceği, keten-kenevir olarak sayılmaktadır.

Geriye kalan 5 ürün çeşidi ise et ürünleri adı altında; sığır-dana eti, koyun-keçi eti, kümes hayvanları ve yumurta olarak sayılmaktadır.⁶⁴

Roma Antlaşması'nın 39 ncu maddesinde yer alan amaçlara ulaşabilmesi için, 1962 yılından sonra AET dahilinde 'ortak piyasa düzenleri' gerçekleştirilmiştir. Roma Antlaşması'nın 39 ncu maddesi kapsamında, birliğe üye ülkelerin tarımsal yapısında yer alan aile işletmeciliğine zarar vermeden reformlar hazırlanacak, üretim maliyetleri Topluluk içinde dünyanın herhangi bir ülkesinden daha fazla olduğunda, karar verilecek ortak bir fiyat uygulamasıyla Topluluk çiftçilerine yeterli bir düzeyde gelir sağlanacak ve ortak tarım politikası, üçüncü ülkelerden gelecek rekabet karşısında iç pazarı koruyacaktır.

Uzun görüşmeler sonucunda Konsey, 14 Ocak 1962 tarihinde birçok üründe anlaşmaya varılmıştır. 30 Temmuz 1962 tarihinde tahıl, domuz eti, kümes hayvanları eti, yumurta, sebze ve meyve ile şarapta ortak piyasa düzenleri çerçevesinde anlaşmaya varılmıştır. 5 Şubat 1964'de pirinç, süt ürünleri, dana ve sığır etinde de anlaşmaya varılmıştır. 15 Aralık 1964 tarihinde tahıl, domuz eti, kümes hayvanları eti ve yumurtada hedef fiyatlar belirlenmiş ve bunların 1967'de yürürlüğe girmesine karar verilmiştir. Ancak 1 Ekim 1967 tarihine kadar Topluluk içindeki ticarete yönelik ödenen fonlar kaldırılamamıştır.

Birlik üyesi ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda ortak piyasa düzenleri 11 Mayıs 1966 tarihine kadar uygulamaya konulamamıştır.⁶⁵

⁶⁴ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

⁶⁵ Karluk, s. 320

Tablo 2

**Avrupa Ekonomi Topluluğunda Ortak Piyasa Düzeni Kapsamındaki
Tarım Ürünleri**

Ürün veya Ürün Grubu	Ortak Piyasa Düzeni
Zeytinyağı	Kasım 1966
Taze Meyve ve sebze	Ocak 1967
Hububat	Temmuz 1967
Yumurta ve tavuk eti	Temmuz 1967
Domuz eti	Temmuz 1967
Yağlı tohumlar	Temmuz 1967
Pirinç	Eylül 1967
Süt ve süt ürünleri	Temmuz 1968
Sığır eti	Temmuz 1968
Şeker	Temmuz 1968
Çiçek ve yenmeyen bahçe ürünleri	Temmuz 1968
Ham tütün	Şubat 1970
Keten ve kenevir	Haziran 1970
Şarap	Temmuz 1970
Şerbetçi otu	Şubat 1971
Pamuk çekirdeği	Şubat 1971
Tohumluk	Temmuz 1972

İpekböceği	Temmuz 1972
Kurutulmuş yonca	Mayıs 1974
Balık ve deniz ürünleri	Şubat 1976
Koyun ve keçi eti	Şubat 1980
Kuru üzüm	Şubat 1982

Kaynak: S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul: Beta, 2003, s. 320

2.3.5.1.3 Ortak Tarım Politikası Reformları

Ortak Tarım Politikasına yönelik reformların yapılmasındaki nedenler;

- OTP'ların uygulanmasındaki temel hedefleri olan; tarım sektöründe yer alan üreticinin gelir düzeyini arttırmak ve üretimin sürekliliğini sağlamak amacıyla yapılan müdahale alımları sonucunda üretimde hızlı bir artış gerçekleşerek arz fazlası oluşmaya başlamıştır. Giderek artan bu arz fazlası AB bütçesi üzerinde bir yük haline gelmiş olması,⁶⁶

Aşağıdaki tablo AB'nin tarım ürünlerine ait stok miktarlarını vermiştir. Bu tablo incelediğinde AB'nin OTP'da yeni bir reform yayımlamasının nedenlerinden biri olan stok büyüklükleri görülebilmektedir.⁶⁷

⁶⁶ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

⁶⁷ Karluk, s. 317, 318

Tablo 3

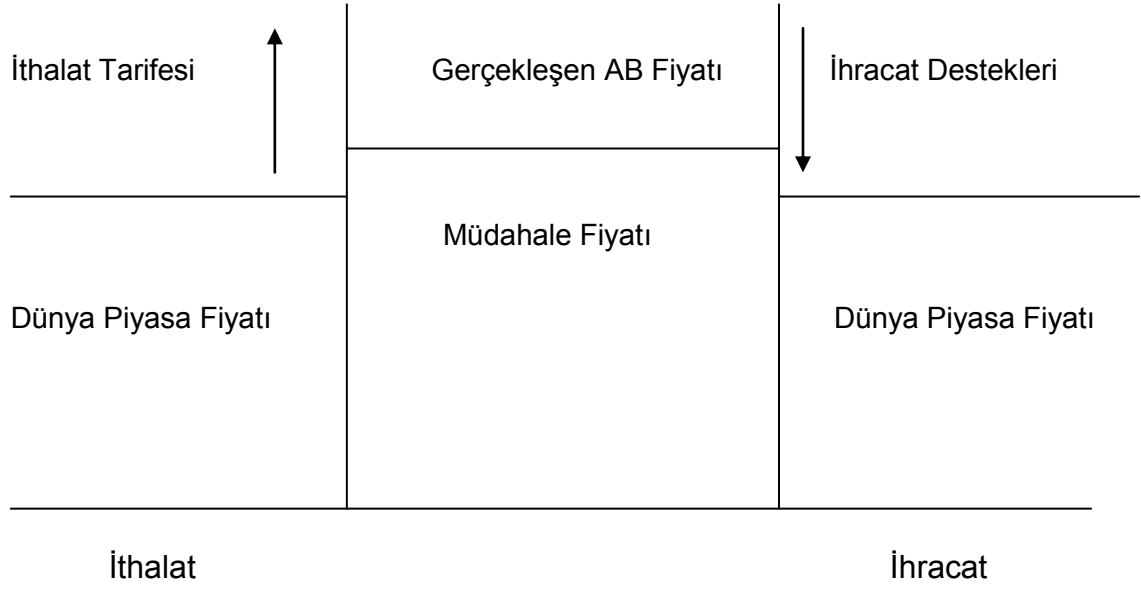
Avrupa Birliği'nin Tarım Ürünleri Stokları (Milyon ton)

Ürünler	1976	1981	1983	1985	1987	1989	1991	1994	1995	1996	1998	1999
Tahıllar	1.32	4.19	9.54	18.65	10.51	8.61	17.24	12.41	5.53	1.21	14.21	14.52
Zeytinyağı	43	140	121	75	311	131	18	88	32	12	120	44
Tütün	19	30	30	15	42	78	107	13	-	0.1	-	-
Alkol	-	-	-	501	1.69	3.57	2.40	3.13	1.02	873	2.12	2.09
Süt tozu	895	298	957	514	594	22	416	73	14	125	204	180
Tereyağı	148	14	686	1.02	888	5	266	59	20	39	3	52
Sığır-dana eti	310	210	390	803	736	158	1.01	162	18	434	439	56

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği Ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul: Beta, 2003, s. 318

- Tüketici fiyat düzeyinin yüksek olması ve gıda harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının yüksek olması nedeniyle tüketici olumsuz yönde etkilenmiş olması,
- Üretim miktarındaki hızlı artış ve dönemsel talep miktarındaki azalmalara bağlı olarak tarım ürünü ihraç eden ülkeler olumsuz etkilenmiştir. AB, bütçesi üzerinde yük niteliğinde olan arz fazlalarını ihracat yoluyla ortadan kaldırma çalışmalarının, AB'ye tarım ürünü ihraç eden ülkelere yapılan alımları kısıtlamış olması,
- Ayrıca fiyat destekleme sistemi sonucunda küçük ve büyük ölçekli işletmeler arasında gelir adaletsizliğinin ortaya çıkmış olması, OTP'lerinde reformların yapılmasını gerekli hale getirmiştir.⁶⁸

⁶⁸ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

Şekil 2: Tahıl, Süt, Süt Ürünleri ve Sığır Eti İçin Fiyat Destek Sistemi

Kaynak: Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, Müge Akad,
<http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

AB'nin OTP kapsamında yaptığı reform çalışmaları üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar;

2.3.5.1.3.1 1968-1989 Dönemi

OTP'larına yönelik ilk reform çalışması, talebin arzı karşılayamaması şeklindeki eleştiriyi dile getiren Mansholt Planı'dır. Plan, arz talep dengesinin sağlanması için 5 milyon çiftçinin üretim sürecinde yer almamasını ve küçük işletmelerin yerini büyük işletmelere bırakmasını önermektedir. Başlangıçta birçok üye ülke tarafından eleştirilen plan, zaman içerisinde yapılan değişiklikler sonucunda diğer reformlar için temel oluşturmaktadır.⁶⁹

1969 ve 1977 yıllarında süt ve süt ürünleri ile buğday üretimindeki fazlalık yeni düzenlemler yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1984 yılında süt ve süt ürünlerindeki arz fazlalığı nedeniyle bu ürün grubuna kota uygulamasıyla sınırlandırma getirilmiştir. Bu çalışma başarıyla sonuçlanmış ve daha sonraki yıllarda da uygulanmasına karar verilmiştir.⁷⁰

1980'li yılların başında uygulanan garanti eşiği reformu; üreticileri daha az destek verdiği yönde eleştiri almıştır. Üretim fazlası sorunun yaşandığı ürünlere ait, üretim hacmi, tahmini tüketim miktarı ve ihracat potansiyeli gibi unsurlar dikkate alınarak "maksimum üretim eşiği" belirlenmiştir. Bu eşiği aşan üreticilerin daha düşük müdahale fiyatlarına ya da üretim vergisi gibi olumsuzluklara maruz kalması söz konusu olmuştur.

1980'li yıllarda yaşanan üretim fazlasının giderek artması sonucunda tarım alanında kullanılan bütçe üzerinde oluşan yük birlik için zorlayıcı bir boyuta gelmiştir. Bunun üzerine AB 1988 yılında 'Bütçe Dengeleyicileri' reformunu yayınlamıştır. Bu reform, üretimin belli bir seviyeyi aşmasında; fiyatların düşürülmesini, üreticilerin harcamaların finansmanına katkılarının artırılmasını, müdahale sisteminin uyguladığı garantilerin azaltılmasını içermektedir. Bu reformla hedeflenenler; arazilerin boş bırakılmasını sağlayarak tarımsal üretimi azaltmak ve ortak sorumluluğu arttırmak, fiyatların düşüşünden küçük çiftçilerin olumsuz yönde etkilenmelerini azaltmak için çeşitli yardım programlarını devreye sokmaktır.

⁶⁹ Karluk, s. 314

⁷⁰ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

1988 yılında düzenlenen reformla, tarım sektöründe uygulanan bu uygulamalar, küçük çiftçilerin yaşadığı zorlukları arttırmıştır. Bu reform, küçük çiftçilerin süreç içerisinde kırsal alanda kalmalarına değil, iflas etmelerine ve böylece tarımın şirketleşmesine destek olmaktadır.⁷¹

2.3.5.1.3.2 1990-1997 Dönemi

1980'li yıllardan sonra AB ithalatçı konumundan ihracatçı konuma geçmiştir. AB ve ABD'nin uyguladığı korumacı politikalardan dolayı dünyadaki ihracatçı ülkelerin rekabet güçleri azalmıştır. GATT kapsamında 1986 yılında başlatılan Uruguay Turu müzakerelerinde ilk kez ulusal tarım politikalarının GATT sistemine uyumu görüşülmüştür. Bu doğrultuda tarım ürünlerinin ticaretini engelleyecek ve pazara girişini zorlaştıracak bütün sübvansiyonların ortak kurallar çerçevesinde düzenlenmesi ve zaman içerisinde kademeli olarak azaltılıp tamamen kaldırılması hedef olarak açıklanmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde çevre bilincine verilen önem artmıştır. Çevre bilincindeki bu gelişme yeni reform oluşturulması için bir baskı niteliği haline gelmiştir. 1993-2000 yılları için uygulamaya konulan Beşinci Çevre Eylem Programı, AB'nin uyguladığı tüm politikaların çevre koruma bilinciyle uyumlu olması için bir zemin oluşturmuştur.⁷²

Çevre bilincinin artmasının etkisiyle pazar ve fiyat mekanizmasında yenilik yapılması yönünde gereksinimler ortaya çıkmıştır. 1994 yılında uygulamaya konan MacSharry reformları bu gereksinimleri karşılayacak niteliktedir. MacSharry reformu, bazı ürünlere yönelik olan destekleme fiyat düzeyini düşürerek, ürün fiyatlarını dünya fiyatları düzeyine indirmeyi ilk olarak başarmış bir reformdur. Bu başarının nedeni; gelir düzeyi düşmüş olan çiftçilere yapılan doğrudan ödemeleri arttırarak gelir kayıplarını en aza indirmiş olmasıdır.⁷³

⁷¹ Aysu, s. 58, 59, 60

⁷² Karluk, s. 315

⁷³ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

MacSharry Reformu'nu gerektiren nedenler;

- Tarıma yönelik yapılan harcamaların bütçede yarattığı aşırı yük,
 - Yeni üyelerin katılımıyla AB'nin genişlemesi,
 - Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesinde dünya ticaretinin liberalleşmesi, bu liberalleşme doğrultusunda Uruguay Turu ile birlikte tarımın da alınması,
 - Üretimde kaliteye, miktardan daha çok önem verilmesi,
 - Çevreyi koruma bilincindeki gelişme,
 - Tarımda doğaya uyumlu işlem tekniklerinin geliştirilecek olması,
- MacSharry Reformu'nun uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir.

MacSharry Reformu, diğer reformlardan farklı olarak OTP 'nin politikalarını rekabet edilebilirlik olgusuna dayandırmaktadır. Çevre bilincini destekleyici, çevre koruma ve ormanlaştırma çalışmaları üye ülkeler için zorunlu hale getirilmiştir. OTP 'nin dış rekabet için uygulamış olduğu koruma mekanizmaları içerisinde yer alan değişken vergileri, eşdeğer gümrük vergileri olarak değiştirilmiştir.⁷⁴

1948 yılında yürürlüğe giren GATT içeriğinde tarım ürünlerinin ticaretine yer verilmemiştir. Eylül 1986 yılında Uruguay'da başlayıp, Aralık 1993'de sona eren GATT Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri sonucunda, Nihai Senet 125 ülke tarafından imzalanmış, tarife dışı engeller kaldırılmış ve gümrük vergi oranlarında indirim yapılmasına karar verilmiştir.⁷⁵

Uruguay Turu sonucunda eklenen yükümlülükler;

- İç desteklemelerde, 6 yıl içerisinde %20'lik indirim yapılması,
- İhracata yönelik sübvansiyonlarda, 6 yıl içerisinde bütçe harcamalarının %36'sı oranında, sübvansiyonların %21 indirilmesi,

⁷⁴ Aysu, s. 60, 61

⁷⁵ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

- Pazara girişte, 1986-1988 yıl aralığı baz alınmak ve tarife dışı engeller tarifeye dönüştürülmesi şartıyla tarife oranlarında 6 yıl içerisinde her üründe %15 ve basit ortalama olarak da %36 oranında indirim yapılmasıdır.

AB, MacSharry Reformuyla daha önceden uyguladığı tarım politikalarından önemli boyutta vazgeçmiştir. AB radikal bir politika olan Yeni Ortak Tarım Politikası'nı bu kapsam doğrultusunda onaylar ve uygulamaya koymaktadır.

AB, yeni politikalar doğrultusunda tarım alanında bazı değişiklikler yapmaya yönelmiştir. Bu değişiklikler;

- Tarlaların bir kısmını üretim sürecine dahil etmemek,
- Süt için uyguladığı kotaları devam ettirmek,
- Sığır eti üretimine izin vermemek,
- Üretim esnasında çevreye daha çok önem verecek şekilde toprakları daha uygun tekniklerle kullanılmasına yönlendirmektir.⁷⁶

1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), GATT'ın yerini almıştır. ÖTP'nin uygulanması sonucunda oluşan üretimdeki artışla birlik üyesi ülkeler ithalatçı konumundan ihracatçı konumuna gelmiştir. Birlik üye ülkeleri dışında kalan tarım ürünü ihraç eden ülkelerde maliyetlerde artış ve rekabet gücünde azalma ortaya çıkmıştır. Ayrıca ÖTP ile korunma, üreticilere avantajlar sunarken tüketicilerin yüksek fiyattan ürün tüketmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, üretimdeki artış ithalatı azaltmış, dünya piyasa fiyatlarını düşürmüştür.⁷⁷

1995 yılına gelindiğinde AB Komisyonu, az gelişmiş ve dağlık alanlara yönelik olarak Avrupa Mirası'nın Korunması amaçlı bir çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışma, çiftçilere doğrudan verilen ödemelerle ve tercihli davranışlar/uygulamalarla tarımsal üretimin sürekliliğini içermektedir.⁷⁸

⁷⁶ Aysu, s. 62, 64, 65

⁷⁷ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

⁷⁸ Aysu, s. 62, 64, 65

DTÖ Tarım Anlaşması,

- Tarife dışı olan tüm engellerin gümrük tarifesine dönüştürülmesi,
- Ülkelerarasında haksız rekabete neden olan tarım ürünlerine yönelik sübvansiyonların kısıtlanması,
- Dış ticareti düzenleyen yukarıdaki iki önlemi desteklemek için iç piyasa da tarım sektörüne yönelik desteklerin ve yardımların azaltılması şeklinde üçlü bir yapıya sahiptir.⁷⁹

Bu üçlü yapı Tarım Anlaşması'nın üç ayağı olarak ifade edilmektedir.⁸⁰

2.3.5.1.3.3 1997 ve Sonrası (Gündem 2000)

Yedi yıl boyunca uygulanan MacSharry Reformu'nun devamı niteliğindeki politikaları sürdüren Gündem 2000 Reformu, ayrıca fiyat desteklerini azaltmayı ve doğrudan ödemeleri arttırmayı hedeflemektedir. Gündem 2000, 2000-2006 yılları arasındaki dönem için kabul edilmiştir.⁸¹

MacSharry Reformlarına karşın tarım alanına yapılan yatırımların AB bütçesinin yarısını kapsama durumunun devam etmesi, tarımın çevreye verdiği zararlar, deli dana hastalığı sonrasında ürün güvenliği ve tüketici haklarının gündeme getirilmiş olması yeni bir tarım reformu oluşturma ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca bu sorunların yanı sıra AB 'nin genişleme sürecinin bütçede oluşturacağı maliyetler yeni bir OTP reformu fikrini destekleyen ikinci temel neden olmuştur.⁸²

Uruguay görüşmelerinde tarıma yönelik iç destekleri azaltma kararının uygulanması yönünde MacSharry reformları istenilen sonucu elde etmede yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda 1995 yılında düzenlenen Madrid Zirvesi'nde hazırlanmış olan Gündem 2000 metni, Mart 1999 Berlin Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Gündem 2000 metninin düzenlenmesindeki amaç; 2000-2006 yıllarını kapsayan yeni bir mali çerçeve oluşturmak, çevre politikalarının hedeflerini ortaya koymak, tarım politikalarına yönelik

⁷⁹ Karluk, s. 316

⁸⁰ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

⁸¹ Vedat Uzunlu, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformu**, http://www.dp.org.tr/ARGE/belgeler/Avrupa_birligi_ortak_tarim_politikasi_reformu.doc, Şubat 2009, s.1

⁸² Karluk, s. 316, 459

hedefleri yeniden yorumlamaktır. AB'nin diğer reformlardan farklı olarak Gündem 2000 reformuyla gerçekleştirmek istedikleri; uzun vadeli tarımsal ve kırsal alanlara yönelik gelişim planları oluşturmak, uzun vadeli hedefler belirleyerek bu hedeflere ulaşmak için gerekli araçlar oluşturmaktır.⁸³

AB Tarım Politikasına yönelik olarak Gündem 2000 Reformu'yla bazı yeniliklere yönelmiştir. Bu yeniliklerden biri, çiftçilere doğrudan ödeme olanağı sunan bütün Ortak Piyasa Düzenlemelerini içeren yeni bir tüzüğün oluşturulmasıdır. Yeni Yatay Tüzük, birliğe üye ülkelere bazı yetkiler vermekle beraber sistemin daha esnek olmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda üreticilerin doğrudan ödemelerden yararlanabilmeleri için çevre koşullarına önem vermeleri şart koşulmuş, bu şarta uygun üretim yapmaması durumunda doğrudan ödemelerde kesintiler yapılması, üreticilere ödenmeyen destek fonlarının kullanımının ise üye ülkenin insiyatifinde olmasına karar verilmiştir.⁸⁴

AB, Gündem 2000 Reformu ile bütçede kısıntılara gitmektedir. Gündem 2000 Reformu; kırsal alana teşvik, çevreyi koruma, pazarda rekabet ve ürün kalitesini güvenceye alacak önlemleri içermektedir. AB, Gündem 2000 Reform ile OTP'de gerçekleştirdiği değişikliklerle DTÖ son tur görüşmelerine uyum sağlamakla beraber hem de kalitenin ve rekabetin artırılmasını hedeflemektedir.

AB 'nin OTP 'de böyle bir reforma ihtiyaç duymasının nedenleri; içsel ve dışsal nedenler olarak aşağıdaki gibi tanımlanabilmektedir;

Dışsal neden, DTÖ ile süregelen İleri Tarım Müzakereleri'nde AB, ABD ve Cairns Grubu⁸⁵ gibi uluslar arası ticaretin daha fazla serbestleşmesini isteyen ülkeler ile tarım alanına bütçeden dolayı yeterince destek görmeyen az gelişmiş ülkelerin yapmış olduğu baskılar karşısında AB'nin konumunu sağlamlaştırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

⁸³ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

⁸⁴ Karluk, s. 316, 459

⁸⁵ (*)Cairns Grubu; Kanada ve Avustralya'nın liderliğini yaptığı(Brezilya, Arjantin, Endonezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Güney Afrika Cumhuriyeti, Uruguay vb) tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmesini isteyen ülkelerden oluşmaktadır.

http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane,dto_tarim_muz.html, Ocak 2010

İçsel nedenler; iki temel zorunluluktan dolayı ihtiyaç olmuştur;

- AB bünyesinin genişlemesi sonucunda bütçe üzerinde oluşan yükün azaltılması,
- Tüketicilerin, özellikle gıda güvenliği ve kalite güvencesi konusundaki beklentileri karşılama arzusudur.⁸⁶

Gündem 2000 Reformu;

- AB üreticilerinin rekabet gücünün arttırmak,
- Ürün güvenliğinin sağlamak,
- Tarım alanında çalışanların yaşam standartlarını ve gelir düzeylerini arttırmak,
- Üretim tekniklerini çevre ile uyumlu hale getirmek,
- Tarımda çalışanlara alternatif iş olanakları sağlamak,
- Tarıma yönelik AB mevzuatının sadeleştirmektedir.⁸⁷

Gündem 2000 reformları; OTP'larını üretimin desteklenmesi ve kırsal kalkınma şeklinde iki bölüme ayırmaktadır. Üretimin desteklenmesi çiftçilikle ilgili olup, çiftçilere yönelik yapılan doğrudan ödemelerden ve piyasa desteklemelerinden oluşmaktadır. Ayrıca FEOGA'nın Garanti Bölümü'yle finanse edilmektedir. Kırsal kalkınma bölümünün amacı, tarımsal üretimin yapılması zor olan alanlara destek verilmesi, ürün kalitesinin artırılması, çiftçilere yönelik yaşam standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesidir. Kırsal kalkınma bölümü, AB ve üye ülkeler tarafından finanse edilmektedir.⁸⁸

⁸⁶ Aysu, s. 66, 67, 68

⁸⁷ Karluk, s. 317

⁸⁸ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

Gündem 2000 Reformu ile, 2000-2006 yıllarını kapsayan dönemde OTP harcamalarının %10'luk kısmının Kırsal Kalkınmaya ayrılması konusunda uzlaşmıştır. Kırsal kalkınmaya yönelik bu değişiklik 2005 yılında uygulamaya konulmuştur. ⁸⁹

Birliğe üye ülkelerin Tarım Bakanları, 4-5 Mart 1999 tarihinde düzenlenen Tarım Konseyi'nde Ortak Tarım Politikası Reform Paketi üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Bu paketin kapsadığı sığır eti destek fiyatlarının, Komisyon tarafından önerildiği gibi %30 oranında değil, %20 oranında düşürülmesine karar verilmiştir. Süt ve süt ürünleri destek fiyatlarının ise %15 oranında düşürülmesi, ancak bu destek fiyatının üç yıllık geçiş süresi sonrasında gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Hububat sektöründe Komisyon'un önerdiği %20 oranındaki indirim üzerinde uzlaşmıştır. Destek fiyatlarındaki bu indirimler sonucunda çiftçilerin karşılaşacakları kaybın tanzimi için yapılacak ödemelerin, 2000-2006 yılları arasında aşamalı olarak indirim yoluyla tarım harcamalarının azaltılması konusu toplantıda ele alınmayarak bu konuda uygulanacak karar ertelenmiştir. ⁹⁰

AB Gündem 2000 Reformu ile uzun dönemde tarımsal ve kırsal gelişme stratejisini oluşturmuştur. Bu hedeflerine ulaşmak için en temel araç olan Ortak Piyasa Düzeni (OPD) 'ni uygulamaya başlamıştır. Bu uygulama ile müdahale fiyatları (Birlik çiftçilerine ürünler için asgari bir bedel vererek onları fiyat düşmelerine karşı korumak için uygulanmaktadır) azaltılmakta, doğrudan gelir desteği arttırılmaktadır. Azaltılan destekleme fiyatlarına karşın ton başına EURO şeklinde olan doğrudan alan ödemelerine geçilmiştir. Telif amaçlı olan doğrudan alan ödemelerini alabilmek için üreticilerin arazilerinin %10'nunu kullanmamaları gerekmektedir. Yıllık üretimleri 12 tondan az olan üreticilerin ise telif ödemelerinden yararlanabilmek için bir şart söz konusu değildir. ⁹¹

AB Komisyonu tarafından, **9 Temmuz 2002 tarihinde Ortak Tarım Politikasının incelenmesine yönelik bir tebliğ kabul edilmiştir.** Tarıma yönelik gerçekleşen kamu harcamalarının daha net açıklanması için öne sürülen tebliğ çerçevesinde gerekli olan çalışmaların yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışmalar;

⁸⁹ Uzunlu, s.5

⁹⁰ Karluk, s. 317, 318

⁹¹ Aysu, s. 69

- Üreticilerin çevre, gıda güvenliği ve kalitesi ile hayvan gelişimine yönelik hizmetleri göz önüne alarak gelir desteğinden faydalandırmak,
- Üreticilerin ürünlerini tüketicilere ve piyasaya yönlendirmelerinde destek niteliğinde ek fonlar sunmak,
- Tarımsal alandan elde edilen gelirlerin istikrarını sağlamak,
- İdari işlem sürecini sadeleştirerek çiftçileri üretime yönlendirmek için gerekli destekleri sağlamak,
- Gıda güvenliği ve kalitesi ile hayvan gelişimine yönelik uygulamaları Ortak Tarım Politikası kapsamına dahil etmek, çevre koşullarını olumsuz etkileyen üretim tekniklerine yönelik önlemleri azaltıp buna ilişkin hizmetleri artırarak tarımsal çevre doğrultusundaki mevzuata uyumu arttırmak,
- Doğal değeri fazla olan geleneksel üretim tekniklerinin daha da desteklenerek gelişimini sağlamak,
- Tarımsal üretimi, tüketiciler tarafından talep edilen ürünlere yönlendirmek,
- Çiftçilere gelişmekte olan piyasa koşullarından faydalanma imkanı sunmaktır.⁹²

19 Kasım 2001 tarihinde düzenlenen Doha Bakanlar Konferansında tarım sektörüne yönelik belirlenen hedefler ise;

- Tarife indirimleriyle pazara giriş esnasında büyük gelişmeler sağlamak,
- İhracatı teşvik etmek amacıyla yapılan desteklerin aşamalı olarak azaltmak,
- İç desteklerin oranını indirmektir.

Doha Bakanlar Konferansının yarattığı diğer bir etki ise; OTP reformlarını, gelişmekte olan ülkelerin faydasına düzenleme ve hayvancılığı geliştirmekte olan

⁹² Karluk, s. 459, 460

lkelerdeki fakirliği azaltma yönünde kullanma frsat vermesidir. Doha Bakanlar Konferansında gelişmekte olan ülkeler yönelik bu uygulama, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarına daha fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. AB lkeleri üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından OTP reformlarının uygulanmasına yönelik baskıların artması sonucunda Haziran 2003 tarihinde bir araya gelen AB temsilcileri, Eylül 2003 tarihinde düzenlenecek olan DT Bakanlar Toplantısında girilecek olan pazarlık sürecine zayıf katılmamak amacıyla, reformların hızlı bir şekilde gerçekleşmesine karar vermiştir.⁹³

2.3.5.1.3.3.1 2003 Reformu

1999 yılında Gündem 2000 Reformu'nda alınan kararlar ile tarım bütçesinin durumunun piyasa koşullarında tekrardan değerlendirilmesi yönünde karar verilmiştir. Ara Dönem Değerlendirmesi olarak adlandırılan bu süreç sonrasında Komisyon, OTP'ye yönelik yeni bir reform paketini kabul etmiştir. Bu yeni reform Haziran 2003 tarihinde Lüksemburg'da düzenlenen 2003 Reformu'dur.⁹⁴

2003 Reformu, Doha Bakanlar Konferansının nc hedefine yöneliktir. Tarıma yönelik i destekleri, ticarettde dengeleri bozmayan destekler haline getirilmesi amaçlanmaktadır. 2003 Reformu Doha Bakanlar Konferansının diğer hedeflerini,

- Pazara girişi,
- İhracat teşvik etmek amacıyla yapılan sübvansiyonları içermemektedir.⁹⁵

2003 Reformunda yer alan unsurlar;

- Tarımsal gelirin istikrar ve desteklemelerin güvence altına alınması,
- AB çiftçileri için destekleme ödemelerinin üretimden bağımsız olarak tek bir çiftlik ödemesi olarak yapılması,

⁹³ Yurt, şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, şubat 2010

⁹⁴ Aysu, s. 71

⁹⁵ Yurt, şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, şubat 2010

- Bu ödemelerin çevre, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı ile hayvan refahı standartlarıyla birlikte çiftlik arazilerinin iyi şekilde muhafaza edilmesi şartına bağlı olması (çapraz uyum)
- Tarım alanındaki üreticilerin gelişmekte olan pazarlardan yararlanmalarını sağlamak,
- Gıda güvenliği ve kalitesiyle birlikte hayvan gelişiminin OTP ile birleştirilmesi,
- Daha fazla bütçeli, geliştirilmiş bir kırsal kalkınma politikası ve çevre, kalite ve hayvan refahının gerçekleşmesi için gerekli önlemlerin alınması ve 2005 yılında başlayacak olan AB üretim standartlarına uygun üretim yapmaları için üreticilere yardım edilmesi,
- Talebe dayalı bir üretim sürecinin gerçekleştirilmesi,
- Organik tarıma daha çok önem verilmesi,
- Yeni kırsal kalkınma politikasının finanse edilmesi için büyük çiftçilere yapılan doğrudan ödemelerde indirim (modülasyon) uygulanmasıdır.

2003 Reformu Gündem 2000 Reformundan farklı olarak, üreticilere yönelik çeşitli destekler yerine üretim miktarından bağımsız olarak ‘tek çiftlik ödemesi’ ne yer verilmesidir. Üretim ile destek ödemeleri arasındaki bağın koparılmış olması AB çiftçilerini rekabet ve piyasa merkezine yönlendirmektedir. Böylece çiftçi gelirlerinde istikrarın sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca ödemelerin çiftçilere verilmesi için çevre, kalite veya hayvan refahı gibi standartlara uyulması koşulunun amacı, üretim kalitesinin arttırmaktır.⁹⁶

Tarıma yönelik desteklerin üretimden ayrılması sonucunda destek amaçlı yardımlar “Tek Çiftlik Ödeme Sistemi “ şeklinde üretimden ayrılmış şekilde ödenecektir. Dolayısıyla çiftçiler yardım almak için üretim yapmak yerine daha kaliteli ürün üretmek zorunda kalmaktadır. Desteklemelerden yararlanmak isteyen çiftçilerin

⁹⁶ Aysu, s. 72, 73

çevre, hayvan sağlığı ve refahını içeren çapraz uyum ölçütlerini yerine getirmesine karar verilmiştir.⁹⁷

AB 'Tek Bir Çiftlik Ödemesi' kapsamında büyük toprak sahiplerine fazla, küçük toprak sahiplerine ise az destek verilmektedir. Yapılan bu uygulamalarla AB OTP'nin ilk reformundan bu yana büyük toprak sahiplerinin daha da büyümelerine, küçük toprak sahiplerinin çiftçiliği bırakıp topraklarını terk etmeleri desteklenmektedir.

AB 2003 Reformu'yla gerçekleştirdiği en büyük değişiklik; üretimden bağımsız olarak ödenecek olan Tek Çiftlik Ödemesi'dir. Fakat AB, bu ödemeyi yapacağı her ürün için farklı önlemlerde almıştır. Bazı ürünlerde üretime bağlı gerçekleşen ödemelerin - belli şartları yerine getirerek- devamına karar vermiştir.

Tek Çiftlik Ödemesi nedeniyle birliğe üye ülkelerde üretimden vazgeçilmesini önlemek için belirli limitler kapsamında sınırlı sürdürebilmeleri onaylanmıştır. Bunlar;

- Tek ödeme uygulamasıyla OTP bileşenlerini kapsayan ödemelerin (tahıllar ve diğer ekilebilir ürünler için) %25'nin korunmaktadır.
- Koyun, keçi ödemelerinin %50'si üretime bağlı ödeme şeklinde olmaktadır.
- Büyükbaş hayvanlarda üye ülkeler gebe inek priminin %40'ını koruyabilecek ya da onun yerine kesim priminin tümünü veya özel dişi priminin %75'i korunmaktadır.
- Süt sektörüne yönelik üretimden bağımsız ödemeler 2007 yılı itibariyle uygulanacaktır. Üye ülkelerde ise bunun yanı sıra 2005 yılı itibariyle üretimden bağımsız ödemeler uygulanabilmektedir. Dört yıllık süreçte tereyağında, %25; üç yıllık dönem de ise süt tozunda, %15'lik indirim önerilmektedir.
- En dıştaki bölgeler ve Ege adalarında yapılan kurutma ödemeleri ve doğrudan ödemeleri tek ödeme uygulaması kapsamında birleştirilmektedir.
- Üye ülkeler pazarda paylarını arttırmak, çevreyi korumak, ürün kalitesini arttırmaya yönelik ek ödemeler yapabilmektedir. Yapılan bu ek ödemeler tek

⁹⁷ Fatih Uznay, **Mevzuat, Politika ve Uygulamalar Açısından Düünden Bugüne Avrupa Birliği Tütüncülüğü (II)**, http://www.tutunekspert.org.tr/yayin/bulten/bulten76/ab_tutunculugu2.htm, Şubat 2010

ödeme planına dahil olmakla birlikte belirli ürünlere ayrılmış fonların %10'unu aşmamaktadır.

- Süt sektörüne yönelik doğrudan yardım ödemeleri aşamalı olarak uygulanmakta, 2007 yılında ise bu yardımlar toplu şekilde ödenecektir.
- Alan Koruma' ya yönelik yapılan ödemeler belirlenen alanları üretim süreci dışında tutan üreticilere yapılacaktır. Organik ürün üretimi yapan çiftçilerin Alan Koruma zorunlulukları bulunmamaktadır.
- Üreticilere yapılacak olan Tek Çiftlik Ödemesi miktarının; 2000-2001 ve 2002 yıllarını içeren referans sürecindeki toplam ödeme tutarının ortalaması alınarak hesaplanmasına karar verilmiştir.

Tek Çiftlik Ödemesi'nin yanı sıra çevre koruma önlemlerinin uygulanması, 'Modülasyon ve Zorunlu Çapraz Uyumda' 2003 Reform kapsamında yer alan diğer önemli ayaklardır.

2.3.5.1.3.3.1.1 Zorunlu Çapraz Uyum

2003 Reformu tek çiftlik ödemesinden yararlanılması için, çevre, gıda güvenliği ve kalitesi, yeni nesil çiftçilerin yetiştirilmesi için gerekli desteklerin verilmesi, hayvan sağlığı ve refahına yönelik bazı standart koşullara uyum şartı getirmektedir. Bu duruma Çapraz Uyum (Cross Compliance) denilmektedir.⁹⁸

Çapraz uyum, 2003 OTP Ara Dönem Reformu öncesinde tercihe bağlıyken, 2005 yılından sonra zorunlu hale getirilmiştir.⁹⁹

Doğrudan ödemelerden yararlanmak isteyen üreticiler, çapraz uyum koşullarına uymak zorunda bırakılmıştır. Çevre, gıda güvenliği, hayvan sağlığı ve refahı ile ilgili standartlar kabul edilmiştir. Bu standartları yerine getirmeyen üreticilere doğrudan yardım ödemeleri yapılmamaktadır.¹⁰⁰

⁹⁸ Aysu, s. 76-79

⁹⁹ Gülçin Karas Duman, 2003 OTP Ara Dönem Reformu Sonrası Avrupa Birliği'nde Hayvancılık Desteklemeleri, s.20

¹⁰⁰ Mine Eroğlu, AB Sürecinde Türkiye Tarımı, <http://www.bugday.org/article.php?ID=816>, Kasım 2009

Zorunlu apraz Uyum da yer alan iki temel nokta;

❖ çiftçilerin; evre, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, refahı ve bitki sağlığına yönelik AB mevzuatına uygun hareket etme zorunluluğu (19 maddeli öncelik listesi-1782/2003/AT Ek III)

❖ Arazinin Tarım ve evre açısından etkin şekilde kullanılması ve koruma zorunluluğu ile ye ülkelerin kalıcı otlak arazilerin azalmasında %10'u aşmayacağına yönelik AB'ne güvence verilmesi.¹⁰¹

Zorunlu apraz Uyum kapsamında yer alanlar;

- rn kalitesinin arttırılması, üretim tekniklerinin, pazarlama ve yardım amaçlı desteklerin geliştirilmesine yönelik, oluşturulan bir plan kapsamında uygulamaya dahil olan üreticilere 5 yılı kapsayacak bir dönem boyunca kişi başına 1500 Euro yıllık olarak ödenecektir.

- Tarımsal rn üreticilerine, AB mevzuatında yer almasına rağmen birliğe ye ülkelerin ulusal mevzuatlarında olmayan evre, kamu, hayvan ve bitki sağlığı, hayvan refahı ve meslek güvenliği ile ilgili standartları gerçekleştirmeleri için geçici ve aşamalı destekler verilecektir. Bu destek amaçlı ödemelerin st limiti işletme başına 10 Bin Euro'dur.

- Çiftçilik mesleğine destek niteliğinde genç üreticilere yönelik yardımların miktarı arttırılacaktır.

- AB hayvan refahını arttırmak amaçlı taahhütlere giren üreticilere en az 5 yıl destek verir. Bu yardım yıllık baz da hayvan nitesi başına 500 EURO olarak yapılmaktadır.

- Devlet ormanlarına ekolojik ve sosyal amaçlı sağlanan yardımlara destek verilecek ve özel amaçlı kiralanan yerlere ise yıllık olarak pirimler ödenecektir.

- Tarımsal rnlerin ekildiği arazilerin uygun tarımsal ve çevresel şartlarda korunmasına yönelik sorumluluklar ye ülkelere bırakılmaktadır.

¹⁰¹ Duman, s.20

Üye Ülkeler;

- Toprak ve iklim şartları,
- Mevcut tarım teknikleri ve süreçleri,
- Arazi kullanımı ve çiftlik yapıları gibi arazinin durumunu dikkate almaktadır.

Buna bağlı olarak;

- Ulusal ve bölgesel açıdan uygun tarımsal ve çevresel şartlara ilişkin asgari zorunlulukları belirleyecek,
- Bu şartlara uyulmadığı takdirde yapılan ödemeler ya geri alınacak ya da azaltılacaktır.

Yapılan ödemelerin tamamının geri alınması ya da azaltılması sonucunda artan kısım FEOGA Garanti Bölümü'ne yansıtılacaktır. Fakat üye ülkelere bu miktarın %25'lik kısmını bütçelerinde tutma hakkı verilmiştir.¹⁰²

Zorunlu Çapraz Uyum dahilinde yapılan çiftlik denetim oranı, üye ülkelerin sahip olduğu toplam çiftlik sayısının %1'idir.

Hayvanların Tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması kuralları dahilinde denetlenen çiftlik oranı %5'dir.

Üye ülkelere ait Ödeme Kuruluşu, yeteri kadar çapraz uyum denetimi yapılacağına taahhüt eder ve ceza oranlarını belirler.

Çapraz Uyum koşullarına aykırılık kriterleri;

- Ayırılık derecesi; hataların alınan önlemler karşısındaki önemi,
- Etki alanı; hatanın etki alanı geniş mi yoksa çiftlikle mi sınırlı,
- Etki süresi; hatanın düzeltildikten sonra etkisinin devam ettiği süre,

¹⁰² Aysu, s. 79, 80

- Tekrarlanma sıklığı, doğrultusunda ceza oranı belirlenir.

➤ **Zorunlu Çapraz Uyum Ceza Oranları**

❖ İhmal karşısında yıllık destek ödemelerinin %3'ü, aykırılık derecesi ve etki alanına bağlı olarak ceza oranı %1-5 şeklinde değişebilmektedir.

❖ Tekrarlı ihmal durumunda ihmal cezasının 3 katı ile cezalandırılır.(Yıllık destek tutarının %15'ine kadar)

❖ Bilinçli ihmalde ise, doğrudan yapılan ödemelerin %20'si ayrıca aykırılık derecesi, etki alanı ve süresine göre bu ceza oranı %15-100 aralığında değişebilmektedir.¹⁰³

2.3.5.1.3.3.1.2 Kırsal Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Modülasyon

Modülasyon, OTP 'nın çiftçiler arasında yarattığı eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.¹⁰⁴

Modülasyon mekanizması, piyasa desteklerinden kırsal kalkınmaya para aktarılmasıdır. Modülasyon çerçevesinde, üye ülkelerde belirli bir tarihte ödenecek olan tüm doğrudan ödemelerin miktarı 2012 yılına kadar belirli bir oranda indirilecektir.

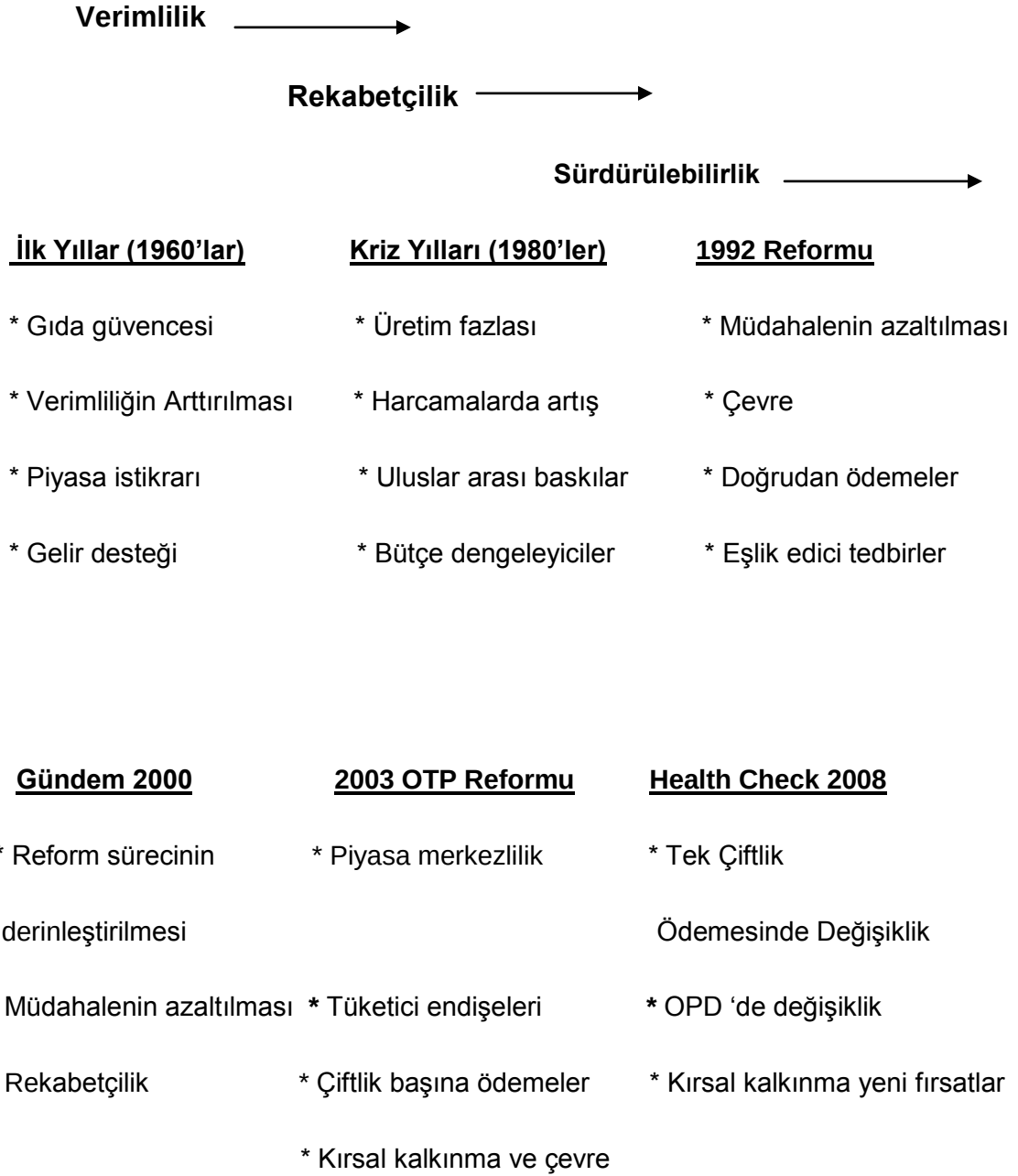
İndirim oranları;

- 2005 yılında %3,
- 2006 yılında %4,
- 2007-2012 yıllarını kapsayan dönemde her yıl için %5 uygulanacaktır.¹⁰⁵

¹⁰³ Duman, s. 21, 22

¹⁰⁴ Yurt, Şahin, Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, Şubat 2010

¹⁰⁵ Aysu, s. 80, 81

Şekil 3: Ortak Tarım Politikası Reformları

Kaynak: http://www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.pdf, Mayıs 2010

OTP’de yapılan reformlar sonucunda tarım politikalarında;

- Bilinçli üretim,
- Çevreye karşı duyarlı üretim,
- Kaliteli ürün üretimi,
- Sağlıklı üretim,
- Piyasa koşullarına uyumlu ve rekabetçi üretim,
- Bütçe üzerindeki yükü azaltacak araçlar ve yöntemler,
- Kırsal kalkınmaya önem verilmesi yönünde değişimler gerçekleşmiştir.¹⁰⁶

2.3.6 Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu kuran Paris Antlaşması’nın imzalanmasıyla başlayan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşmasının kurucu altı ülke (Almany, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) tarafından imzalanmasıyla Avrupa bütünleşme süreci başlamıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁶ <http://www.avrupa.info.tr/Files/File/PressPacks/AgricultureFair/otp.pdf>, Mart 2010

¹⁰⁷ Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, www.dpt.gov.tr/DocObjects/.../982/Avrupa%20Birliğıgenisleme.pdf, Ocak 2010

Bir Avrupalı ÷lke Konsey'e üyelik başvurusunda bulunur.

Konsey, Komisyondan başvuruya ilişkin görüşünü ister.

Komisyon başvuruya ilişkin görüşünü Konsey'e iletir.

Konsey, Avrupa Parlamentosunun uygun görüşünü aldıktan sonra, oy birliği ile aday ÷lkeyle müzakerelere başlanması kararı alır.

Dönem Başkanı olan ÷lke başkanlığında, aday ÷lke ile müzakereler Konsey tarafından yürüt÷lür.

Konsey oy birliğiyle, Komisyon tarafından önerilen AB müzakere pozisyonunu kabul eder.

Taslak Katılım Antlaşması AB ve aday ÷lke tarafından hazırlanır.

Katılım Antlaşması Konseye ve Avrupa Parlamentosuna sunulur.

Avrupa Parlamentosu Katılım Antlaşmasını basit çoğunlukla onaylar.

Konsey, Katılım Antlaşmasını oy birliği ile onaylar.

Üye ülkeler ve aday ülke Katılım Antlaşmalarının onay işlemlerini tamamlarlar.

Onay işlemlerinin tamamlanmasını takiben aday ülke AB'ye üye olur.

Şekil 4: Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci

Kaynak: Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**,
www.dpt.gov.tr/DocObjects/.../982/Avrupa%20Birliğıgenisleme.pdf, Ocak 2010

AB kuruluşundan sonra altı genişleme süreci olmuş ve üye ülke sayısı 27'ye ulaşmıştır. Genişleme sürecinde;

- 1973 yılında, Danimarka, İngiltere, İrlanda
- 1981 yılında, Yunanistan
- 1986 yılında, Portekiz ve İspanya
- 1995 yılında, Avusturya, Finlandiya ve İsveç
- 2004 yılında, Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Polonya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti
- 2007 yılında, Romanya ve Bulgaristan AB'ye üye olmuştur.

Avrupa Birliği'ne katılmak isteyen ülkelerinden eşitlik, özgürlük, barışın sağlanması, insan hakları, azınlık haklarına ve temel haklara saygılı olmak gibi temel değerlere uyumlu olmaları istenmektedir.¹⁰⁸

AB'nin üçüncü ülkelerle olan ilişkileri değerlendirildiğinde üç tür ortaklık tipi vardır. Bu ortaklık türleri;

- **Kalkınma Amaçlı Ortaklıklar;** Kalkınma amaçlı ortaklık, denizaşırı ülkelerin kalkınmasını teşvik amaçlı olup, tam üyeliği kapsamamaktadır.

Amsterdam Antlaşması'nda belirlenen denizaşırı ülke ve topraklar aşağıdaki alanları kapsamaktadır;

- ❖ Gröland,
- ❖ Fransız Polonezyası,
- ❖ Fransa'nın Güney ve Antartik Toprakları,
- ❖ Wallis ve Futuna Adaları,
- ❖ Mayotte,

¹⁰⁸ <http://www.tsrb.org.tr/tsrb/AB+ve+uyum/AvrupaBirligi/ABGenislemesi/>, Ocak 2010

- ❖ St. Pierre ve Miquelon,
- ❖ Aruba,
- ❖ Hollanda Antileri (Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius ve Sint Maarten),
- ❖ Anguilla,
- ❖ Cayman Adaları,
- ❖ Fakland Adaları,
- ❖ Güney Georia ve Güney Sandviç Adaları,
- ❖ Montserrat,
- ❖ Pitcairn,
- ❖ St. Helen Adası ve Çevre Kayalıklar,
- ❖ Turks ve Caicos Adaları,
- ❖ Virgin Adaları,
- ❖ Bermuda

• **Serbest Ticaret Amaçlı Ortaklıklar;** Bu ortaklıkların amacı Gümrük Birliğinin kurulmasını sağlamaktır. Bu tür ortaklıklar, içeriğinde üyelik yer alamadığı için Türkiye ve Yunanistan anlaşmalarından ayırt edilmek için Serbest Ticaret Ortaklıkları olarak adlandırılmış olup, Malta (1.4.1971) ve Kıbrıs (19.12.1972) ile yapılmıştır.

• **Tam Üyelik Amaçlı Ortaklıklar;** Ortaklık anlaşmaları kapsamında yalnızca Türkiye ve Yunanistan ile yapılan anlaşmalar, üyeliğe aday olan bir ülkeyi üyeliğe hazırlayıp, Avrupa Topluluğu'na (AT) yakınlaştırmayı amaçlamaktadır.

Aday üyelik, AET Antlaşması çerçevesinde “karşılıklı hak ve borçların denkleştirildiği ilişkiyi öngören ortak bir tutum ve özel bir yöntem” olarak

tanımlanmaktadır. Aday üyelik, sınırlı bir üyelik, ortaklığa tam olmayan bir giriş olarak da ifade edilmektedir.¹⁰⁹

21-22 Haziran 1993 yılında düzenlenmiş olan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin (MDA) de kapsayacak şekilde genişlemesini kabul etmiştir. Ayrıca Kopenhag Zirvesinde AB'ne adaylık için başvuran ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmeleri gereken kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler; ekonomik, siyasi ve topluluk mevzuatının benimsenmesidir.¹¹⁰

2.3.6.1 Tam Üyelik Kriterleri

2.3.6.1.1.Siyasi Kriterler; hukukun üstünlüğü, demokrasinin uygulanması, insan haklarına ve azınlık haklarını koruyan kurumların varlığına sahip olunmasıdır.

2.3.6.1.2 Ekonomik Kriterler; İstikrarlı bir piyasa ekonomisine ve başta AB olmak üzere dış dünya ile rekabet edebilme güne sahip olmaktır.

2.3.6.1.3 Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi; Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birliğin yanı sıra AB mevzuatlarını uygulayabilecek kapasiteye sahip olmaktır.¹¹¹

Aday ülkelere yönelik olarak, PHARE, SAPARD, ISPA gibi adlandırılan katılım öncesi mali yardımlar sağlanmaktadır.

2.3.6.1.3.1 SAPARD (Tarımsal ve Kırsal Kalkınmaya Yönelik Özel Katılım Programı)

AB'i bu programı AB'ne aday MDA ülkelerinin tarımsal altyapılarını geliştirmek amacıyla uygulamaya koymuştur.¹¹²

SAPARD, MDA 'da yer alan Aday ülkelere yönelik katılım öncesi Tarım ve Kırsal Kalkınma Destek Fonu olarak adlandırılmaktadır.

¹⁰⁹ Karluk, s. 241, 243, 531

¹¹⁰ http://digm.meb.gov.tr/uaorgutler/AB/AB%20BELGELER/Kopenhag_kriter.pdf, Ocak 2010

¹¹¹ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/kopenhag_kriter.pdf, Şubat 2010

¹¹² Karluk, s. 280

SAPARD programıyla amaçlanan, az gelişmiş bölgelerdeki yapısal değişimlerin, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmelere destek sağlamak, ayrıca insan kaynaklarını geliştirmektir.

SAPARD, MDA ülkelerini AB'nin Topluluk Mevzuatını benimsemelerine yardımcı olmakla birlikte, bu ülkelerin kırsal kalkınma konusunda yaşadıkları sorunları çözmeyi amaçlamaktadır.

SAPARD programının bütçesi 2000-2006 yıllarını içeren dönem için 520 milyon Euro'dur.¹¹³

2.3.6.1.3.2 ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı)

ISPA programıyla amaçlanan, MDA ülkelerini topluluğun çevre ve taşımacılık alanlarındaki altyapı standartlarına uyumlu hale getirmektir. Bu amaç doğrultusunda ISPA çevre ve taşımacılık alanlarına yönelik projeleri finanse etmektedir. ISPA programının bütçesi, 2000-2006 yılları içeren dönem için yıllık 1.04 milyar Euro'dur.

2.3.6.1.3.3 PHARE (Merkezi VE Doğu Avrupa'da yer alan ülkelere yönelik Katılım Öncesi Yardım Fonu)

PHARE, MDA ülkelerine yönelik mali ve teknik alanlar yönelik yardım olarak ifade edilmektedir. Bu yardımdan yararlanan MDA ülkeleri; Bulgaristan, Romanya, Letonya, Estonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Türkiye, Slovenya, Litvanya, Polonya'dır. 2000-2006 yıllarını kapsayan dönem için programın bütçesi, 1.56 milyar Euro'dur.¹¹⁴

¹¹³ <http://www.aeri.org.tr/PDF/166.AB.K.K.P.TKK.SIO.pdf>, Mart 2010

¹¹⁴ <http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABMALYARDIMLARI.doc>, Mart 2010

Tablo 4

Katılım Öncesi Mali Yardımlar (Milyar Euro)

(2004 yılında AB'ye Üye Olan On Ülke) (*)

Kaynak - Dönem	1990-1999	2000-2003	2004-2006 (**)	TOPLAM
PHARE	6.767	6.240	4.680	17.687
ISPA		4.160	3.120	7.280
SAPARD		2.800	1.560	4.360
TOPLAM	6.767	13.200	9.360	29.327

Kaynak: Derya Sevinç,

<http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/maliyardimlarKAYSERİ.ppt#321,13,Slayt12>, Mart 2010

(*) Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Slovenya, Slovakya, Litvanya, Letonya, Estonya, Güney Kıbrıs ve Malta.

(**)Planlanan yardım olup 2004 yılında söz konusu ülkeler AB'ye üye olmuştur.

2.3.6.2 Avrupa Birliği'ne Katılan Yeni On Ülkeye Uygulanacak Destekleme Programı

AB yeni katılan üye ülkeler için bütçeden 2004-2006 yılları arası için 40,8 milyar Euro'luk ödenek ayırmıştır. AB bu ödeneği; doğrudan ödemeler, Pazar önlemleri, kırsal kalkınma, yapı politikası önlemleri, iç politika önlemleri ve bütçe denkleştirici ödemeler halinde yeni üye ülkelere aktaracaktır.

Ödenekten 21,7 milyar Euro (%53) ile en büyük payı yapı politikasına yönelik destekler almaktadır. Yapı politikasına yönelik destekleri, %13 oranıyla Kırsal Kalkınma Önlemleri, %7 Doğrudan Ödemeler ve %5' lik payla Pazar Önlemleri takip etmektedir. Ülke bazında ödenekten en büyük payı %47'lik oranla Polonya almaktadır. Kişi başına düşen en yüksek desteği alan ülkeler ise, Güney Kıbrıs ve Malta'dır.

Yeni katılan ülkelere yönelik uygulanan bu programla üretimden bağımsız olarak da doğrudan ödemeler yapılabilir. Her ülke için arazi birimi başına bir ödeme miktarı mevcuttur. Bu arazilerde tarımsal üretim yapılmasa dahi çevre koruma koşullarına uygun ve bakımlı bir arazi ise ödemelerden yararlanılabilmektedir.

Yapılan reformlar sonucunda yeni katılan ülkelerin zarar görmelerine engel olmak için, yeni tek ödeme planında eski üye ülkelerle aynı koşullara sahip olana kadar, yeni ülkelere modülasyon(büyük ölçekli arazilere verilen ödemelerde kesinti yapma) ve mali disiplin kurallarının uygulanmamasına karar verilmiştir.¹¹⁵

¹¹⁵ Aysu, s.87, 88, 89, 90

3. TÜRKİYE TARIMI'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1 OSMANLI DÖNEMİ VE TARIM

Osmanlı tarımında miri arazi sistemi mevcuttur. Yani toprağın mülkiyeti devlete aitti. Dirlik ya da tımar sistemiyle araziler yıllık gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olarak ayrılmaktadır.¹¹⁶

Dirlik sisteminde tımar: 3.000-20.000 akçe, zeamet: 20.000-100.000 akçe, has: 100.000 akçeden daha fazla ödeme anlamına gelmekteydi. Osmanlıda toprak rejiminin temeli dirlik sistemine dayanmaktaydı. Dirlik sistemiyle devlet; ekonomik, mali, askeri ve sosyal hayatı kontrol etmekteydi.¹¹⁷

Osmanlı ekonomisi Tımar sistemine dayanmaktadır. Bu sistemle tarım alanında teknolojik gelişmeler sağlanmamasına rağmen yüksek zirai üretim sağlanmıştır. Tımar esasına dayalı miri sistem XVIII. Yüzyılının iktisadi- siyasi ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Tımar sistemi, XVI. Yüzyıla kadar mahalli devlet düzenine dayalı olan Osmanlı Sisteminin askeri ve siyasi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu sistem XVI. Yüzyılının ortalarında devrini tamamlamıştır.¹¹⁸

Arazinin çıplak mülkiyetinin devlete ait olduğu miri sistemden, devletin harcamalarındaki artıştan dolayı iltizam uygulamasına geçilmiştir. Devlet gelirlerini arttırmak amacıyla tarım gelirlerini askerin elinden alarak belli bir kira karşılığında ihale usulüyle iltizam uygulaması kapsamında mültezimlere bırakılmaktadır.¹¹⁹

İltizam sistemi, toprak mülkiyetinin özelleştirilmesi anlamında önemli bir gelişme niteliğindedir. 1858 tarihli Toprak Yasa da (Kanunname-i Arazi) içerik olarak özel mülkiyeti kapsamaktadır.¹²⁰

Toprak yasası, küçük toprak sahiplerini koruyucu, toprakların belli ellerde toplanmasını engelleyici, toprak alım satımını yasaklayan, yabancıların tarım arazisi almalarını önleyici hükümler içermektedir. Fakat zamanla bu hükümler ortadan

¹¹⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 16. Basım, İstanbul; Remzi Kitabevi, 2004, s.13

¹¹⁷ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, 3. Baskı, İstanbul; Beta Basım, 1995, s.101

¹¹⁸ Hüseyin Topuz, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)**, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2007-3-21.pdf>, Ocak 2010

¹¹⁹ Karluk, s.101

¹²⁰ Kepenek, Yentürk, s. 13

kaldırılarak, 1866 yılında çıkarılan yasayla yabancıların tarım arazisi almasına izin verilmiştir. Bu yasa toprakların esnaf, mültezimler (özel girişimciler), nüfuzlu kamu görevlileri ve paşalar tarafından paylaşılmasına neden olmuştur. Bu uygulama 4.10.1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun'a kadar devam etmiştir.¹²¹

19. yüzyılda Osmanlı'nın ekonomik yapısının en belirgin özelliği; toprak bolluğunun yanı sıra emek ve sermayenin kıt olmasıdır. Emeğin kıt olması toprağın verimli şekilde işlenmesini, sermayenin kıt olması da emeğin daha etkin kullanılmasını sağlayacak yatırımların yapılmasını engellemektedir. 19. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu tarıma büyük ölçüde bağlı kalmıştır. Vergilerinin büyük bir bölümü tarım kesiminden karşılanıyor, ihracatta en büyük pay tarımsal ürünlere aittir.¹²²

1838-1841 tarih aralığında yapılan Ticaret Anlaşmalarından dolayı başta İngiliz malları olmak üzere birçok ithal mallar kentlerde yerli malların yerini almıştır. 1878-1913 tarih aralığında Osmanlı her yıl ortalama 75 bin ton un, 65 bin ton pirinç ve 10 bin ton buğday ithal eder hale gelmiştir. Ve buna bağlı olarak ta her yıl yaklaşık 12 milyon altın lira ödenmiştir.¹²³

1838-1864 tarih aralığı Osmanlı için; antlaşmaların imzalandığı, mali antlaşmalarla dışa açık bir pazar haline dönüştüğü bir dönemdir. Bu antlaşmalardan dolayı Batılı tüccarlar için Osmanlı toprakları ticaretlerini yapabildikleri büyük bir pazar durumundadır. Örneğin; İngiliz tüccarlar Osmanlı topraklarında %5 gümrük ödeyerek ticaretlerini gerçekleştirirken, Osmanlı tüccarları kendi topraklarında mallarını satmak için %8 ile %12 iç gümrük ödemesi yapılan antlaşmaların Batının lehine olduğunu açıkça göstermektedir. Yani bu antlaşmalardan dolayı Osmanlı Batının yarı sömürgesi haline gelmiştir.¹²⁴

Tazminat Döneminde (1839-1876) göçebe hayat yaşayanların tarıma verdikleri zararları önlemek, emek yetersizliğini sorununu çözmek, hayvan hastalıklarının önlenmesi, kredi sorunun çözümü, modern tarım araçlarının kullanımı, tarımsal alt yapının geliştirilmesi ve İç Pazar oluşumu şeklinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde sosyal ve idari reformlarla birlikte modernleşme ve bu

¹²¹ Karluk, s. 102

¹²² Topuz, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2007-3-21.pdf>

¹²³ Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Ekonomik Durum, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/osmanli-devletinde-tarim.html>, Ocak 2010

¹²⁴ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa; Ezgi Kitabevi, 9. Baskı, 2007, s. 2, 3

reformların başarısını ekonominin tümüne yansıtmanın hedeflendiği bir yönetim anlayışı hakimdir. Bu yönetim anlayışı bir iktisat politikasının doğmasına sebep olmuştur. 1877 yılında ise bu politikayı yürütecek olan devlet kurumları tek tek faaliyete geçerek ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Bu uygulanan politika sayesinde iç ve dış talep şartları Tazminat döneminde zırai faaliyetlerin hızlanmasını sağlamıştır.¹²⁵

XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğunun sosyo- ekonomik yapısına bakıldığında kırsal alanda yaşayan ve kentsel bölgede yaşayan şeklinde toplumsal bir ayrımın varlığı göze çarpmaktadır. Nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Kentlerde yaşayan nüfusun azınlık kısmı ise, ticaret, memuriyet ve askerlik yapmaktadır. Kentlerle kırsal alanlar arasında iktisadi, sosyal ve kültürel iletişim ve etkileşim söz konusu değildir. Örneğin büyük kentlerin tahıl ihtiyacı iç piyasanın olmayışından dolayı ithalat yoluyla giderilmiştir.¹²⁶

Birinci Dünya Savaşı döneminde tarımla uğraşan nüfus askere alınırken, büyükbaş hayvanlarda askeri birliklerin emrine girmiştir. Bu durum sonucunda tarımsal üretimdeki azalma devletin dikkatini çekmiş ve tarımda çalışma, ekme yükümlülüğü getirilmiştir. Bu uygulama Kurtuluş Savaşı yıllarında da devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı esnasında tarımla uğraşan nüfusta ve büyükbaş hayvanların sayısında ciddi bir azalma gerçekleşmiş olması tarımsal üretimin büyük oranda azalmasına neden olmuştur. Savaş sonrası dönemde ilkel teknolojiyle yapılan ve hava koşullarına bağımlı tarımda pamuk, tütün, afyon, tiftik, fındık, üzüm, incir gibi yerel ürünler ihraç edilmiştir. Ayrıca bu dönemde toprak alımlarında serbestliğin söz konusu olması ve Türklerin de yoksul olması geniş toprakların azınlıkların elinde toplanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Müslümanlar azınlıkların çalışanı konumuna gelmiştir.¹²⁷

Osmanlının son yıllarındaki ekonomisi içerisinde tarımın payına bakıldığında; milli hasılanın %55'i tarımdan elde edilmiş ve nüfusun ise %80'inin tarımsal üretimle geçinmiştir. 1899-1911 yılları arasında pamuk, fındık ve tütün başta olmak üzere sınai bitkilerin üretiminde artış gerçekleşmiştir. Sınai bitkilerin üretiminde hükümet ve Duyun-ı Umumiye İdaresi (DUI) teşvik edici olmuştur. Bu teşvikler sonucunda tarımsal

¹²⁵ Topuz, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2007-3-21.pdf>

¹²⁶ Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Ekonomik Durum, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/osmanli-devletinde-tarim.html>, Ocak 2010

¹²⁷ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)*, Ankara; İmaj Yayınevi, 1997, s. 4, 5

ürünlerin ihracat geliri içerisindeki payı 1899 yılında %12 iken 1914 yılında %14'e yükselmiştir. 1900-1914 dönemi devletin tarımı kalkındırmak amacıyla uyguladığı teşvikler, üretimde yeni tekniklerin uygulanması, sağlanan tarımsal krediler, açılan tarım okulları ve örnek çiftlikler sayesinde tarımsal üretimde küçümsenmeyecek artışlar gerçekleşmiştir. Fakat bu gelişmelere rağmen tarımda modernleşme anlamında Avrupa'nın gerisinde kalınmıştır. Türkiye'ye ilk pulluğun 19. yüzyılın sonlarında gelmesi ve bozulan pullukların tamir edilememesinden dolayı tekrar kullanılamaması, tarımda en yaygın kullanılan araçların karabasan, kağrı ve dövenden olması tarımda modernleşme anlamında geri kalmanın en iyi göstergesidir.¹²⁸

1907 yılına ait resmi Osmanlı verilerine bakıldığında, Makedonya ve Trakya'da işlenen tarım arazilerinin %88'i buğday, arpa ve diğer hububat ürünlerinin ekimi için kullanıldığını ve bu ürünlerin, hayvan ürünleri dışında toplam tarımsal verim içindeki değerin %76'sını kapsadığı görülmektedir.

1908-1914 tarihleri arasında tarımsal verimin %13-14'ü ihraç edilmiştir. Osmanlının ihracat içinde tarımın payı yıllar itibarıyla artış göstermiştir. Öyle ki, 1913 yılına baktığımızda tarımsal üretimin %20'den fazlası ihraç edilmiştir. I. Dünya Savaşı döneminde üretimin %80'ni bitkisel, %20'si hayvansal üretimdir. Bitkisel üretimin %75'lik kısmını tahıl üretimi kapsamaktadır. I. Dünya Savaşının başlamasıyla Osmanlı Devleti ağır sonuçlarla karşılaşmıştır. Bu dönemde (1914-1918), buğday üretimi %41, tütün %5, kuru üzüm %54, fındık %65, yaş koza %69 oranlarına gerilemiştir. (V.Elzem'in hesaplamalarına göre)¹²⁹

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda tarım alanlarının yarısının ekilmeyip boş bırakıldığı söylenebilmektedir. Diğer bir deyişle sermaye ve işgücü yetersizliğinden dolayı tarım alanlarının yarısı boş bırakılmıştır.¹³⁰

¹²⁸ Şahin, s. 9

¹²⁹ Topuz, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2007-3-21.pdf>

¹³⁰ Şahin, s. 10

3.2 CUMHURİYET DÖNEMİ VE TARIM

Türkiye Cumhuriyeti yıpranmış ve zayıf bir ekonomiyi Osmanlı Devletinden devralmıştır.¹³¹

Osmanlıdan devralınan tarımsal yapının genel özellikleri; topraklar derebeyi, toprak ağası gibi toplumun önde gelen bireylerin elinde toplanmış ve bölgeler arasında dış ticaretten kaynaklı olarak üretim verimliliği ve tarım tekniklerinde gelişme farklılıkları söz konusudur. Öyle ki, 19. yüzyılın ortalarında serbest ticaret politikaları sayesinde Akdeniz ve Batı Anadolu bölgelerinin, Avrupa ülkelerinin pazarlarına yönelik üretim miktarı artmış ve üretim teknikleri buna bağlı olarak gelişmiştir. Buna karşı, İç Anadolu ve Doğu Anadolu tarımsal gelişme konusunda geride kalmıştır.¹³²

1923 yılında Atatürk'ün Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı olduğu esnada yayınladığı beyannamede tarıma şöyle yer vermiştir;

- Aşar usulünde halkın şikayetçi olduğu ve mağdur kaldığı hususlar ıslah edilecektir.
- Tütün tarımı ve ticareti, milletin en yüksek faydayı temin edeceği şekilde düzenlenecektir.
- Maliye çiftçiler, sanayicilere, ticaret ile uğraşanlara kolaylıkla borç verebilecek şekilde ıslah edilecektir.
- Ziraat Bankası'nın sermayesi arttırılacak ve çiftçilere daha kolay ve daha fazla yardım temin edilecektir.
- Ülke Çiftçileri ile büyük ölçüde tarım makineleri ithal edilecek ve çiftçilerimizin tarım alet ve makinelerinden kolaylıkla yararlanmaları sağlanacaktır.

4 Şubat 1923'de Lozan Barış görüşmeleri sonuca bağlanamadığı için ilişkilerin kesildiği esnada, 1923 yılında Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve güçlenmesi amacıyla

¹³¹ Şahin, s. 31

¹³² Oya Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, İstanbul; Gözlem Matbaacılık, 1981, s.11

toplanan İzmir İktisat Kongresine her kazadan 3'ü çiftçi olmak üzere 8'er kişi toplamda da 1135 kişi davet edilmiştir.¹³³

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar;

- Yerli malı kullanılması sağlanmalıdır.
- Teknik eğitim geliştirilmelidir.
- Hammaddesi yurt içinde üretilen sanayi dalları kurulmalıdır.
- Küçük imalattan büyük işletmelere geçilmelidir.
- Özel teşebbüse kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulmalıdır.
- Demiryolu inşaatı programa bağlanmalıdır.
- Yabancıların kurduğu tekellerden kaçınılmalıdır.
- İşçilerin durumu düzeltilmelidir.

Kongrede alınan kararlar TBMM'ye yön göstermekle birlikte 23 Nisan 1923'te tekrardan başlayacak olan İkinci Lozan görüşmelerinde kapitülasyonların kaldırılması konusunda TBMM heyetine destek sağlamıştır.¹³⁴

Atatürk'ün tarıma bakışını İzmir İktisat Kongresinde yapmış olduğu açılış konuşmasından anlamak mümkündür. Atatürk konuşmasında şu cümlelere yer vermiştir;

“Efendiler, kılıç kullanan kol yorulur; fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir ve her gün daha çok güce sahip olur.

Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz “.¹³⁵

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda 1925 yılında tarımsal ürün üretimini arttırmak ve çiftçiye korumak amacıyla “aşar vergisi” kaldırılmıştır. 1929-

¹³³ http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Aralık 2009

¹³⁴ <http://www.sosyalbilgilerci.com/izmir-iktisat-kongresi-ve-kongrede-alinan-kararlar/>, Ocak 2010

¹³⁵ Zeynel Dinler, **Tarım Ekonomisi**, Bursa; Ekin Kitabevi, 3. Baskı, 1993, s. 18

1930 yılları arasında dünya ekonomisini derinden etkileyen ekonomik buhran olarak da ifade edilen kriz nedeniyle tarım ürünlerinin üretimi ve fiyatı hızla düşmüştür.¹³⁶

Dünya Ekonomisinde yaşanan bu krizle birlikte tarımsal hasılda %40'ı üstünde bir azalma gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe yaşanan bu bunalım dönemi 1936 yılından sonra son bulmuştur.¹³⁷

1926 yılında Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte toprak üzerinde mülkiyet hakkı yasal açıdan kurulmuştur.¹³⁸

1925 yılında aşar vergisinin kaldırılmasıyla üretim özendirilerek üretim miktarı artırılmıştır. Tarım sektörünün finansmanı devletin sorumlulukları içinde yer verilmiştir. 1924 yılında "Ziraat Vekaleti " adı ile bir Bakanlık'ın kurulmuş olması, devletin tarıma yönelik kamu örgütlenmesinin bir göstergesidir.¹³⁹

Bu döneme ait ekonomiyi, 1927 yılında yapılan sayımın verilerine bakarak değerlendiriyoruz. İlk nüfus sayımı doğrultusunda (1927 yılı); Türkiye nüfusunun %75.7'si kırsal kesimlerde yaşıyor ve çalışan nüfusun %80.9'u tarımda istihdam etmektedir. Osmanlı zamanında tarımsal üretim, teknolojiye uzak ilkel araçlarla yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemiyle tarım alanında makineleşmeye yönelik girişimler başlamıştır.¹⁴⁰

¹³⁶ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 103

¹³⁷ Şahin, 68

¹³⁸ Karluk, s. 103

¹³⁹ Okan Gaytancıoğlu, **Türkiye'de Ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları; Sektörel yayınlar=2009-14, s. 84

¹⁴⁰ Şahin, s. 42

Tablo 5

Tarımsal Nüfusta Değişme

YIL	TOPLAM NÜFUS	TARIMSAL NÜFUS	TARIMSAL NÜFUS ORANI %
1927	13.648.000	10.342.000	75,7
1960	27.755.000	18.895.000	68,1
1970	35.605.000	21.914.000	65,1
1980	44.736.000	25.092.000	56,1
1990	56.473.000	23.147.000	40,9
1997	62.606.000	21.870.000	34,9
2000	67.803.927	23.797.653	35,1

Kaynak: Türkiye’de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34,>
http://77.79.117.161dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında toprakların toplamda %5'inin işlendiği, traktör sayısının 220 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1927 yılındaki tarım sayımında; 1,7 milyon çiftçi ailesinin %70'inin tarımda karabasan kullanarak toprağı sürdüğü, sadece 500.000 ailenin tarımda pulluk kullandığı bunun yanı sıra makineli tarımın yoğun olarak Çukurova ve Ege'deki geneli yabancı olan büyük toprak sahiplerinin uyguladığı ortaya çıkmıştır.¹⁴¹

Toplam tarım arazisinin %5'lik kısmı ekilmekteydi. Bu alanlarda ekilen ürünlerin dağılımı %89.5'i tahıl, %6.6'sı sanayi bitkileri ve %3.9'u bakliyat şeklindedir.¹⁴²

Ayrıca tarımsal üretim sadece aile içi tüketime bağlıdır. Çiftçilerin ürettiklerini pazar aracılığıyla satması söz konusu değildir. Bu şekilde kapalı bir yapıda üretim yapan çiftçi ekonomik anlamda gelir güvenliğini devlet yerine ağada aramaktadır.¹⁴³

1929-1930 yıllarında 1.5 hektar kamu arazisi köylülere ve göçmenlere dağıtılmıştır. Ayrıca bu dönemde devlet tarıma destek vermek amacıyla çiftçiye verilen Kredi limitini arttırmıştır. 1924 yılı itibarıyla Ziraat Bankası'nın çiftçilere verdiği kredi toplamı 17 milyon TL iken 1930 yılında bu rakam 35.7 milyon TL'ye ulaşmıştır. Tarımı desteklemek amacıyla açılan bu kredilerin oranı 1924-1929 döneminde %14, 1930-1934 döneminde %18 ve 1935-1938 döneminde %15 olmuştur. Devletin tarımı destekleme çalışmaları; tarım okullarının ve deneme istasyonlarının açılması, tarım satış kooperatiflerinin yaygınlaştırılması, yurt dışına uzmanlık eğitimi için öğrenci gönderilmesi şeklinde devam etmiştir. Fakat tarıma sağlanan tüm bu desteklere rağmen üretimin büyük ölçüde tabiat koşullarına bağlı olması ve tarımsal teknolojinin ilkel olmasından dolayı tarımın sorunlarını çözme konusunda yetersiz kalmıştır.¹⁴⁴

Cumhuriyetin kuruluşunda benimsenen devletçilik politikalarıyla birlikte kamu kesimi, tarım sektörünü geliştirmek için nitelikli tohum, damızlık, fide, fidan yetiştirip köylüye dağıtmak amacıyla hazineye ait arazilerde örnek çiftlikler kurmaya başlamıştır.¹⁴⁵

1930'lu yıllarda devlet tarım sektörüne yönelik bazı müdahalelerde bulunmuştur. En önemli müdahalesi 1932 yılında buğday fiyatlarını desteklemek için

¹⁴¹ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, İstanbul; Homer Kitabevi, 1. Basım, 2003, s. 25

¹⁴² Tokgöz, s. 69, 70

¹⁴³ Dinler, s. 17

¹⁴⁴ Şahin, s. 43

¹⁴⁵ Karluk, 103

başlattığı destekleme alımlarıdır. Bunun için 1932 yılında, Ziraat Bankasına bağlı olarak kurulan sonrasında da 1938 yılında bağımsız bir Kamu İktisadi Kuruluşu olarak faaliyetlerini sürdüren Tarım Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur.¹⁴⁶

1934-1938 yılları arasında 300.000 hektar arazi göçmenlere ve topraksız köylülere dağıtılmıştır. Tarım sektörüne yönelik kredilerin toplam krediler içindeki payı 1930 yıllarında %18 iken, 1938 yılında %15'e düşmüştür. Özetle 1930'lu yıllarda tarımın gelişimine yönelik bir girişimde bulunulmamış, tarım sektörü ihmal edilmiştir. Bu dönemde tarım topraklarının mülkiyetinde değişiklik yaratacak önemli bir girişimde bulunulmamıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Şahin, s. 68

¹⁴⁷ Karluk, s.105, 106

Tablo 6**Bitkisel Üretim**

YILLAR	BUĞDAY (Ton)	FİYAT (krş/kg)	TÜTÜN (Ton)	FİYAT (krş/kg)	ÜZÜM (fiyat) İhraç/birim
1924	821.231	10,6	51.870	68,2	37,7
1925	967.758	14,4	56.284	70,3	46,2
1926	2.222.000	12,4	54.319	64,1	43,3
1927	1.199.000	11,8	69.604	72,3	40,2
1928	1.476.000	13,5	43.035	56,3	27,4
1929	2.446.000	12,5	36.503	71,8	20,8
1930	2.327.000	7,3	47.211	71,5	25,0
1931	2.693.000	4,0	51.111	35,7	35,0
1932	1.741.000	4,2	18.040	34,8	21,5
1933	2.404.000	3,7	40.148	30,2	15,1
1934	2.442.000	3,6	35.678	44,9	13,4
1935	2.269.000	4,6	36.004	53,7	13,7
1936	3.467.000	4,7	75.936	52,8	15,4
1937	3.324.000	4,7	72.677	47,8	20,6
1938	3.850.000	4,3	58.800	43,3	17,2

Kaynak: Erdiñ Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)**, Ankara; İmaj

Yayınevi, 1997, s. 71

İkinci Dünya Savaşının bittiği yıllarda, Tek partili yönetimin olduğu dönemde, 1945 yılında çıkarılan 4753 nolu Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ilk toprak reformu niteliğindedir. Kanun, topraksız ya da az topraklı çiftçilerin geçimlerini sağlamaları için yeterli toprağa sahip olmalarını, iyi işlenmeyen toprakları parçalara bölerek daha verimli işlenmesini amaçlamaktadır.¹⁴⁸

Bu kanun doğrultusunda kamu arazileri topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtılmış, fakat yan tedbirler alınmadığından dolayı toprak mülkiyetine yönelik yapısal bir değişme elde edilememiştir. 1948 yılında uygulanan Marshall Yardım Programı ile tarımda makineleşme süreci hız kazanmıştır. Öyle ki, Türkiye’de 1948 yılında traktör sayısı 1756 iken, 1950 yılında 16 bin, 1955 yılında ise bu rakam 40 bini aşmıştır. Tarımda makineleşme birlikte tarımsal üretimde artış ve ekili arazilerde genişleme meydana gelmiştir. Bu dönemde tarımsal yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı %22’ye kadar yükselmiştir. Fakat tarıma yönelik bu gelişmeler dönemin ilk yarısında yoğunur. 1956 yılından sonra çıkan ekonomik kriz tarıma yönelik gelişmeleri yavaşlatmıştır.¹⁴⁹

İklim şartlarındaki değişimlerden dolayı, tarımsal üretim miktarında ve milli gelirde büyük dalgalanmalar gerçekleşmektedir.

Tarımda üretim miktarının iklime bağlı olduğunu bu döneme ait verilerde de görebilmektedir. 1950-1953 yıllarında yağışların iyi olması tarımsal üretimi %12 artırmıştır. Sonraki yıl yaşanan kuraklıktan dolayı ise tarımsal üretim miktarı, önceki yıla göre %14 gerilemiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Dinler, s. 21

¹⁴⁹ Şahin, s.117, 118

¹⁵⁰ Karluk, s. 106

1950-1953 yılları arasında ekim alanlarında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Ekim alanları, 14,5 milyon hektardan 18,8 milyon hektara yükselmiştir. Bu olumlu gelişmelerin temel nedenleri;

- Tarım sektörüne yönelik kredi miktarının artırılması ve tarımda makineleşmenin hız kazanması,
- İklim koşullarının iyi olması,
- Altyapı yatırımlarıyla ulaşım sorunun çözülmesi,
- Kore Savaşından dolayı tarım ürünlerine ait fiyatların yükselmesi,
- Destekleme fiyat düzeyinin yüksek olması,
- Tarım sektörüne yönelik vergilerin düşürülmesidir.¹⁵¹

1950-1960 döneminde makineleşmenin hız kazanması, ekili alanların genişlemesi ve iklim koşullarının iyi olmasından dolayı üretim miktarında artış gerçekleşmiştir. Tarım bu dönemde daha fazla pazara açılmıştır. Tarımın pazara açılması çiftçinin yaşam standartlarını arttırmış ve buna bağlı olarak köyden kente göçler yaşanmaya başlamıştır. Göç sonucunda kentsel nüfustaki artış işsizlik ve bazı sosyal problemleri beraberinde getirmiştir.¹⁵²

¹⁵¹ http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

¹⁵² Şahin, s. 121

Tablo 7

Türkiye’de Yıllar İtibariyle Toplam İstihdam Ve Tarım Sektörünün Payı

YILLAR	TOPLAM İSTİHDAM	TARIM SEKTÖRÜNDEKİ İSTİHDAM	TOPLAM İSTİHDAMDA TARIMIN PAYI(%)
1923	5.371	4.850	90
1930	6.372	5.605	88
1940	7.745	6.699	86
1950	9.363	7.939	85
1960	11.945	8.940	75
1970	13.768	8.835	64
1980	16.523	8.960	54

Kaynak: Sadi Uzunoğlu, Kerem Aklın, Can Fuat Gürlesel, Uğur Civelek, **Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma**, İstanbul; İstanbul Ticaret Odası, Yayın no: 2000-52, Ocak 2001, s. 23

1960-1980 yıllarını içeren dönemde aktif nüfusun sektörel dağılımına baktığımızda; 1960 yılında aktif nüfusun %75 'i tarım sektöründe, %9,8'i sanayide, %15,3'ü hizmet sektöründe istihdam etmektedir. 1980 yılına ait verilerde ise; aktif nüfusun %54'ü tarım sektöründe, %16,9'u sanayide, %24,2'si hizmetler sektöründe istihdam etmektedir. Sonuç olarak tarım sektöründe istihdam her geçen yıl daha da azalmaktadır.¹⁵³

3.2.1 Planlı Dönem

Türkiye 1960'lı yıllarda planlı kalkınma dönemine geçmiştir. 1963 yılından itibaren ekonomik gelişmeler beş yıllık plan ve yıllık programlar aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır.¹⁵⁴

Türkiye'de tarım politikasının ilk defa yazılı olarak belirgin hale getirilmesi TBMM kararı ile 1962 yılından sonraki planlı kalkınma dönemine geçişle başlamaktadır. Planlı kalkınma dönemi ile, tarım sektörüne yönelik destekleme alımlarının yanı sıra üretim faktörleri yoluyla da destek sağlanma ilkesi uygulanmaya başlanmıştır. Planlı dönem ile başlayan tarımsal girdi ve ürün bazında sübvansiyon ve prim ödemeleri, kapsam ve miktar açısından yıldan yıla değişmiştir.¹⁵⁵

Beş Yıllık Kalkınma Planları ile ilk kez belirlenen Tarım politikasının amaçları;

- ❖ Tarım sektöründeki gelişme hızını, ekonomik gelişmeyi yavaşlatmayacak, enflasyona neden olmayacak düzeyde tutmak,
- ❖ Tarımsal üretim miktarını arttırarak, gıda ve sanayi sektörüne hammadde sağlamak, ekonomiye kaynak sağlamak,
- ❖ Tarımsal ürünlerde kendi kendine yeterlilik düzeyine ulaşmak,
- ❖ Sektörler arasındaki farklılığı azaltmak, işsizlik sorununu çözmek, köyden kente göçün olumsuzlukları gidermek,
- ❖ Tarımını Doğaya olan bağımlılığını azaltmak, tarım sektöründe kullanılan teknolojiyi geliştirmek, kaynakların tarım alanında daha etkin kullanımını sağlamak,

¹⁵³ Şahin, s. 145

¹⁵⁴ Karluk, s. 107

¹⁵⁵ Gaytancıoğlu, s. 86

❖ Hububat, bakliyat, meyve, sebze ve hayvancılık ürünlerinin üretimini artırarak ihracata teşvik etmek,

❖ Tarımda destekleme politikalarını etkin bir araç olarak kullanmak ve tarımsal yapıyı uzun dönemde hızlı ve dengeli gelişmeyi sağlayacak düzeye getirmektir.¹⁵⁶

3.2.1.1 Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Kalkınma Planı'nda yer alan tarım politikasına yönelik amaçlar;

- Tarımsal üretim miktarını arttırarak sanayileşmeye hız vermek bu amaca ulaşmak için ihracatı geliştirmek ve sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak,
- Gayri Safi Milli Hasıla'da (GSMH) %7 oranındaki artışı sürdürmek,
- Planın sosyal amaçları olan; işsizlik sorunun çözümüne yardım etmek, köyden kente göçler sonucunda ortaya çıkan düzensiz kentleşmeye engel olmak, tarım ve toplum kalkınmasına destek unsurlarını gerçekleştirmek,
- Arazilerin ve kaynakların daha verimli ve etkin kullanımını sağlamaktır.¹⁵⁷

Birinci kalkınma döneminde, fiyatlara müdahale yerine üretim girdilerine destek verilmesi söz konusudur. Bu dönemde tarımsal desteklemeler, tarım satış kooperatiflerinin gelişimine destek şeklinde gerçekleşmektedir. Bu destek ödemeleri, sadece kooperatif ortaklarına acil durumlarda bütçeden sübvansiyon ödemesi şeklinde verileceği ifade edilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ A. İlkin Baray, Temel Ergun, **1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler**, İstanbul; Friedrich Ebert Vakfı, 1990, s. 87, 88

¹⁵⁷ TC. Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl 1963-1967)**, Ankara; Başbakanlık Devlet Matbaası, Ocak, 1963, s. 145

¹⁵⁸ Gaytancıoğlu, s. 86

Tablo 8

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), 1962- 1966 Dönemi

(Milyar TL)

(1965 fiyatları ile)

Yıllar	Plan Hedefleri	Yıllık Artış %	1965 fiyatları ile gerçekleşen	Yıllık Artış %	Endeks 1962=100
1962	62,497	—	61,882	—	100,0
1963	66,871	7,0	66,648	7,7	107,7
1964	71,553	7,0	69,910	4,9	113,0
1965	76,962	7,0	73,127	4,6	118,2
1966	81,921	7,0	79,536	8,8	128,5

Kaynak: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, Mart 2010, s. 7

1963 yılına ait GSMH oranı kalkınma planındaki hedefin üzerinde olması, iklim şartlarının elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. 1964 yılındaki oranın düşük olma nedeni ise, özel sektöre ait yatırımların yavaşlamasıdır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, Mart 2010, s. 7

Tablo 9

Yatırımlar, Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeler

(Milyar TL)

(1965 fiyatları ile)

Yıllar	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Yüzde olarak gerçekleşme	Endeks 1962=100
1963	10,9	10,8	99,1	131,7
1964	12,4	10,8	87,1	131,7
1965	13,8	12,0	87,0	146,3
1966	15,0	14,3	95,3	174,4
Toplam (1963-1966)	52,1	47,9	91,9	—

Kaynak: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, Mart 2010, s. 11

3.2.1.2 İkinci Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Kalkınma Planının amaçları; kişi başına düşen gelir seviyesini yükseltmek, çeşitli gelir grupları ve bilgiler arasındaki farklılıkları ez aza indirerek denge sağlamak, yeni iş imkanları yaratarak işsizliği azaltmaktır.¹⁶⁰

İkinci Kalkınma Plan döneminde, tarım sektörü fiyat politikalarıyla desteklenmesi, fiyatların artması, kaynakların etkin kullanılmamasına ve yapısal bozuklukların oluşmasına neden olmuştur. Bu sorunu çözme konusunda fiyat dışı desteklemeler önerilmiştir.

3.2.1.3 Üçüncü Plan Dönemi (1973-1978)

Üçüncü Plan Döneminde, tarımsal destekleme kapsamında yer alan ürünlere yönelik uygulanan yüksek fiyat politikasından dolayı iç piyasa fiyatları ile dünya piyasa fiyatları arasında büyük bir fark oluşmuştur. Bu farkın kapatılması amacıyla fon kurulması önerilmiştir.¹⁶¹

3.2.1.4 Dördüncü Plan Dönemi (1979-1983)

Bu dönemde yaşanan sosyal ve siyasal istikrarsızlık, Kıbrıs Savaşı, petrol krizi ve döviz darboğazından dolayı ekonomide durgunluk yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Hükümet önlemler almaya başlamış, 1978 yılında “istikrar programı”nı açıklamıştır. İstikrar programı içerisinde yer alan ve uygulanan önlemler; KİT açılarını kapatmak amacıyla KİT ürünlerine zam yapılmış, ithalat zorlaştırılmış ve devalüasyon yapılmıştır. 1979 yılında uygulana yeni bir program ile KİT ürünlerine yönelik zam uygulamasına devam edilmiş, faiz oranları yükseltilmiş ve Türk Lirası yeniden devalüe edilmiştir. Enflasyona engel olunamamasından ve durgunluğun devam etmesinden dolayı 24 Ocak 1980 Kararları alınmıştır.¹⁶²

Planlı dönemde tarım sektörüne yönelik hedefler sadece 1984 ara yılında gerçekleşmiştir. Tarım alanında büyüme hızı ilk üç planlı dönemde hedeflerin gerisinde kalarak %3 gerçekleşmiş, IV. Plan’da %2,2, V. Plan döneminde %1,6 oranında gerçekleşmiştir. 1986 yılında büyüme hızı iyi iklim koşullarına bağlı olarak %7,9, 1988

¹⁶⁰ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, Mart 2010

¹⁶¹ Gaytancıoğlu, s. 86

¹⁶² http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

yılında %7,2 oranındayken, 1989 yılında yaşanan kuraklıktan dolayı büyüme hızı %-10,5'e düşmüştür.¹⁶³

¹⁶³ Karluk, 107

Tablo 10

Sektörler İtibariyle Gayri Safi Milli Hasıla'nın Büyüme Hızı

(1968 Tüketici Fiyatlarına Göre) %

Sektörler	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Tarım	2.8	2.8	1.7	0.1	6.2	-0.1	3.7	2.8
Sanayi	3.4	-4.7	-2.9	9.1	6.3	6.4	8.8	5.6
İnşaat	4.2	4.2	0.8	0.4	0.5	0.6	0.6	2.9
Hizmet	3.8	0.4	0.1	1.8	3.6	3.6	5.6	4.9
GSYİH	2.8	-0.9	-0.7	4.3	5.0	3.7	5.8	5.1
GSMH	2.9	-0.4	-1.1	4.1	4.6	3.3	5.9	5.1

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr>, Mart 2010

1980 sonrası dönemde 24 Ocak 1980 Kararlarıyla; devletin tarım sektörüne sağladığı destek azalmıştır. Fiyat yoluyla desteklenen ürün sayısı, 1980 yılında 24 iken, 1981 yılında 20'ye, 1985 yılında 18'e, 1990 yılında ise 10'a düşmüştür.¹⁶⁴

24 Ocak 1980 Kararlarından tarıma yönelik uygulamalar;

- Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddesi, tarımsal ilaç ve bunun hammaddesi için dış alımlarda döviz kuruna yönelik katlı kur sistemi uygulanmış ve döviz kuru düşük seviyede uygulanmıştır.
- Bazı tarım ürünlerine uygulanan taban fiyatlardaki artışın ihtiyatlı gerçekleşmesi, destekleme alımlarının kısıtlanması, ödemeleri farklı dönemlere dağıtılmasına karar verilmiştir.
- Karar tarihinden sonra desteklenen ürünlerin dış satışı esnasında kilo ve değer bazında alınan paralarla Merkez Bankası'nda "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu " oluşturulmuştur. Oluşturulan bu fon ile, girdilerin sübvansiyonu, ihracatı arttırmak, finanse etmek ve üreticiyi fiyat değişimleri karşısında korumayı amaçlanmıştır.

Bu dönemde 1982 Anayasası hazırlanmış olup, Anayasa kapsamında toprak reformuna yönelik hükümlere yer verilmiştir. 1982 Anayasasında yer alan hükümler, tarımsal verimlilik artışını ve topraksız ya da az topraklı üretici kesime doğal kaynaklar açısından zararlı olmayan ve tarım alanları için optimum düzeyde toprak dağılımını içermektedir. GAP Projesinde sulamadan dolayı ortaya çıkacak değer artışının yaratacağı adaletsizliği önlemek için 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu " kanunu oluşturulmuştur.¹⁶⁵

Bu dönemde tarım sektörüne yönelik hakim olan bakış açısı; ürün fiyatlarının yüksek düzeyde tutulması, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonlar ve düşük faizli kredilerin parasal genişleme üzerindeki etkiden dolayı enflasyonların yaşanmış olmasıdır. Ayrıca tarımsal altyapıyı güçlendirmek amacıyla yapılan çalışmaların

¹⁶⁴ Gaytancıoğlu, s. 87

¹⁶⁵ http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

(sulama, toprak koruma vb.), tohum ve diğer tarımsal girdilerin ithaline yönelik sağlanan kolaylıklarla tarımsal verimliliğin artacağı düşünülmüştür.¹⁶⁶

24 Ocak Kararları doğrultusunda 1984 yılında 2983 sayılı “Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun “ ile KİT’lerin özelleştirilmesi başlatılmıştır. İlk özelleştirilen tarımsal KİT’ler; SEK, YEMSAN, EBK’dır.¹⁶⁷

3.2.1.5 Beşinci Plan Dönemi (1985-1989)

Bu dönemin en önemli hedefleri enflasyonu düşürmek, ödemeler bilançosunu dengeye getirmektir.¹⁶⁸

Türkiye’de 1986 yılında başlayarak 1989 yılından itibaren de giderek artan oranda iç piyasa taleplerini karşılamaya yönelik büyüme politikası sonucunda büyümenin belirleyici faktörü tüketim olmuştur.¹⁶⁹

Beşinci Plan Döneminden itibaren tarım, devlet tarafından korunan ve piyasa düzenlemeleri yapılan bir yapıdan çıkarılmıştır. Kimyasal gübreye yönelik sübvansiyonlar dışında kalanlar kaldırılmış, dış ticarete uygulanan korumacılık sınırlandırılmıştır.¹⁷⁰

1989-1993 yıllarını içeren dönemde ücret ve maaşlara yapılan artışlarla birlikte faiz ödemeleri, kamu kesimine ait açıkların hızla artmasına neden olmuştur. Kamu bütçesinde oluşan bu açık, özel kesime verilen fonları azaltırken, faiz oranlarında da artırarak kamu kesimini bir faiz döngüsü içine sürüklemiştir. İç borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı 1989 yılında %58 iken 1993 yılında %104’e yükselmiştir. Oluşan kamu açıklarına yönelik önlemler almadan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki fark nedeniyle kısa vadeli spekülasyon sermaye girişini hızlandırmıştır. Bunun sonucunda ithalatın finansmanı daha kolaylaşmasından dolayı ithalat oranı yükselmiş, Türk Lirasının reel değeri yükseldiğinden dolayı da ihracat oranı düşmüştür. Dış ticaret açığı 1993 yılında 14

¹⁶⁶ Baray, Ergun, s. 88, 89

¹⁶⁷ Gaytancıoğlu, s. 87

¹⁶⁸ http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

¹⁶⁹ Gaytancıoğlu, s. 87

¹⁷⁰ http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

milyar dolara yükselmiş, cari işlemler dengesi 6.4 milyar dolar açık vermiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1988’de %81 iken 1993’te %52’ye gerilemiştir.¹⁷¹

¹⁷¹ Gaytancıoğlu, s. 87, 88

Tablo 11

Türkiye'nin Dış Ticareti Ve Dış Ticaretinde Tarımın Payı

(Milyon Dolar)

İHRACAT

İTHALAT

Yıllar	Genel İhracat	Tarım Ürünleri İhracatı	Tarımın Genel İhracattaki Payı(%)	Genel ithalat	Tarım Ürünleri İthalatı	Tarımın Genel İthalattaki Payı(%)
1965	464	352	75.86	672	241	35.86
1970	558	443	79.39	948	446	47.05
1975	1401	793	56.60	4739	1961	41.38
1980	2910	1672	57.46	7909	51	0.64
1985	7958	1719	21.60	11343	375	3.31
1990	12959	2347	18.11	22302	1318	5.91
1995	21636	2307	10.66	35708	2444	6.84
1996	23224	2659	11.45	43627	2885	6.61
1997	26261	2893	11.02	48559	3093	6.37
1998	26974	2913	10.80	45935	2597	5.65

Kaynak: Sadi Uzunoğlu, Kerem Aklın, Can Fuat Gürlesel, Uğur Civelek, **Tarım Kesiminde**

Yeniden Yapılanma, İstanbul; İstanbul Ticaret Odası Yayın no:2000-52, Ocak, 2001, s.25

1980 yılına kadar Türkiye'nin ihracatında yer alan ürün bileşiminde tarım ürünleri ağır basmıştır. 1960' lı yıllarda ihracat gelirlerinin %80'i tarım ürünlerinin ihracatından elde ediliyordu. İhracatı yapılan bu tarım ürünleri içerisinde; pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir yer almaktadır. 1980 yılında ihracattan elde edilen gelirlerin %57'sini tarımsal ürünlerin satışından elde edilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı dönem bazı tarım ürünlerinin kısmen ya da tamamen işlenerek ihracatı gerçekleştirmeye başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde tarım ürünlerinin ve işlenmiş tarım ürünlerinin ihracattaki payı %15 iken, 2006 yılında bu oran %10'un altına gerilemiştir.¹⁷²

¹⁷² Şahin, s. 291

Tablo 12

İhracat Gelirinde Tarım Ürünlerinin ve Tarım Kökenli Ürünlerin % Payı

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon Dolar)	Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon Dolar)	Tarım Ürünleri İhracatı/Toplam İhracat (%)	Tarım Ürünleri ve Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler İhracatı/Toplam İhracat(%)
1975	1401	793	56.6	65.1
1980	2910	1672	57.4	63.1
1986	7457	1886	25.3	34.2
1990	12959	2249	17.4	25.4
1993	15345	2292	14.9	24.3
1994	18106	2301	12.7	23.3
1995	21636	2133	9.9	21.2
1996	23225	2153	9.3	21.2
1997	26261	2354	9.0	20.3
1998	26974	2357	8.7	18.0
1999	26587	2058	7.7	16.3
2000	24775	1659	6.0	13.5
2001	31334	1976	6.3	12.5
2002	36059	1754	4.9	11.2
2003	47253	2121	4.5	10.6
2004	63121	2541	4.0	9.5
2005	73476	3329	4.5	10.7

Kaynak: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa; Ezgi Kitabevi, 9. Baskı, 2007, s. 292

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki önemi yıllar itibariyle nisbi olarak azalmaktadır. Cumhuriyetin kurulduğu yıl tarım sektörünün Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı %42,8 iken, 1970 yılında %36.0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16 iken, 2000 yılında %13.5, 2003 yılında ise, %12,6 oranına gerilemiştir. Tarımın GSMH içindeki payının bu şekilde gerilemesi, sanayi ve hizmet sektörlerindeki gelişmelere daha ağırlık, önem verilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁷³

3.2.1.6 Altıncı Plan Dönemi (1990-1994)

Beşinci Plan Döneminde yaşanan olumsuzluklar, Altıncı plan döneminde istikrarlı ve dengeli büyümeyi hedef haline getirmiştir.

Altıncı Plan Döneminde tarım sektöründe %4.2, sanayide %8.4ve hizmetler sektöründe %6.9 oranında büyüme hızı hedeflenmiştir. Plan Döneminin ilk yıllarında büyüme hızı hedeflere yakın iken dönem sonunda hedefin %50 'lik kısmı gerçekleşmiştir.¹⁷⁴

1993 yılında hükümet, kamu kesimine ait faiz yükünün çok fazla olduğunu ve kısa vadede uygulanacak politikalar aracılığıyla faiz oranlarını düşürmeyi amaçladıklarını açıklamıştır. Bu dönemde hükümet piyasaya likitide aktarmaya başlamıştır. Fakat yüksek likitide ve faiz oranlarında azalma beklentisi dövize olan talebi arttırmaya başlamıştır.

Hükümet dövize yönelik oluşan talep artışını Merkez Bankası döviz rezervleriyle karşılamayı amaçlamıştır. Fakat bu varsayım istenilen sonuca ulaşmamıştır. Çünkü Merkez Bankasının 52 milyon dolarlık döviz rezervinin piyasadaki sermayeyi mas etmede sınırlı kalmış ve bankalar devalüasyon beklentisi doğrultusunda hareket etmiştir.¹⁷⁵

5 Nisan 1994 yılına gelindiğinde döviz kuruna ve mali piyasalarda istikrarı sağlamak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve yapısal reformları uygulamak amacıyla 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler ve Uygulamalar Planı yürürlüğe

¹⁷³ Türkiye'de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>,
http://77.79.117.161/dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

¹⁷⁴ Tayfur Çağlayan, **Osmanlıdan Günümüze Tarım**,
http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, Mart 2010

¹⁷⁵ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, http://www.ekodialog.com/Konular/1994_krizi.html, Mayıs 2010

konulmuştur. Bu plan ile, sübvansiyonlarla destek veren, üretim yapan devlet yapısından piyasa mekanizmasını kontrol altında tutan, sosyal dengeyi sağlayan bir devlet yapısına geçilmesi amaçlanmıştır.¹⁷⁶

Bu amaç doğrultusunda, tarım sektörüne yönelik destekleme ödemelerinde tasarruf sağlayıcı bazı önlemler alınmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) kamu kesiminin finansmanı üzerindeki yükün azaltılması ve Merkez Bankası tarafından finansman sağlamayacağı kararı verilmiştir.¹⁷⁷

Ekonomide tarıma ayrılan kaynağın üç ürün veya ürün grubu ile sınırlı kalmasına karar verilmiştir. Buna bağlı olarak ;hububat, şeker pancarı ve tütün gibi stratejik ve sosyal açıdan da önemli olan ürünlere yönelik destekleme alımlarının gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁸

Alına tüm tedbirlerle, devletin tarım sektörüne yönelik müdahalesini en aza indirmek ve KİT'lerin açıklanan üç ürün grubu dışında kalan ürünlerin alımında kendi imkanlarını kullanmaları amaçlanmıştır.¹⁷⁹

Nisan 1994 tarihinde yaşanan ekonomik kriz sonucunda destekleme kapsamında yer alan ürün sayısı azaltılmıştır. Bu uygulamaya 2001 yılı sonuna kadar devam edilmiştir.¹⁸⁰

3.2.1.7 Yedinci Plan Dönemi (1996-2000)

1999 yılında kamu sektörüne ait borç stokundaki artışlardan dolayı ekonomi ciddi bir darboğaza düşmüştür.1999 yılına kadar Türkiye ekonomisinin genel görünümü; iç ve dış borç ödemelerinde zorluklar yaşanmakta, enflasyon istenilen orana düşürülemedi, işsizlik ve yapısal sorunlar devam etmektedir. Ekonomide yaşanan tüm bu olumsuz gelişmeler sonucunda Türkiye, IMF (International Monetary Fund; Uluslar arası Para Fonu) ile yeni bir Stand-by anlaşması imzalamaya karar vermiştir. IMF anlaşma şartı olarak tarım politikalarında yeniden yapılanmayı öne sürmüştür. Bu

¹⁷⁶ Gaytancıoğlu, s. 88

¹⁷⁷ Çağlayan, http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, Mart 2010

¹⁷⁸ http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

¹⁷⁹ Çağlayan, http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, Mart 2010

¹⁸⁰ Afşin Şahin, Ali Berk, **Avrupa Birliği'nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, www.kamu-is.org.tr/pdf/1029.pdf, Şubat 2010

doğrultuda 9 Aralık 1999 tarihindeki IMF Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı, tarım politikaları yönünden yeni bir dönem başlatmıştır.¹⁸¹

Bu niyet mektubunda tarıma yönelik yer alan maddeler;

- Uygulamada olan destekleme politikaları yerine çiftçileri hedef alan araziye temel alan Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,
- Hububat, şeker pancarı ve tütün fiyatlarının dünya piyasa fiyatlarına uyumlu hale getirilmesi ve destekleme alımlarının zaman içerisinde kaldırılması,
- Devlet adına bazı tarım ürünlerine yönelik destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özelleştirilmesi yönünde gerekli yasanın çıkarılması,
- Devlet tarafından çiftçilere verilen kredi sübvansiyonunun zaman içerisinde aşamalı olarak kaldırılması,
- Gübre ve diğer girdilere yönelik sübvansiyonların 2000 ve 2001 yılında nominal olarak sabit bir düzeyde tutulması, zamanla tamamen kaldırılmasıdır.¹⁸²

Tarım politikalarında geçilen Doğrudan Gelir Desteği Sistemi'nin (DGD) sağladığı en önemli avantaj; tarımsal ürün üreticisinin kayıt altına alınmasıdır. Bu sistem sonucunda DGD dışında destekleme amaçlı başka bir tarım politikası aracı kullanılmamaktadır. Türkiye tarımının en önemli sorunu işletmelerin küçük olması ve tarım kesimine ait gelir düzeyinin düşük olmasıdır. Gelir düzeyi düşük olan üretici genelde bir sonraki dönem üretim yapabilmek için Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi finans kuruluşlarından düşük faizli krediler çekmektedirler. Tek bir tarım politikası aracının kullanılması bu anlamda dezavantaj niteliğindedir.¹⁸³

¹⁸¹ Gaytancıoğlu, s. 88, 89

¹⁸² http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, Nisan 2010

¹⁸³ Gaytancıoğlu, s. 90

Tablo 13

Planlı Dönemlerde GSMH Büyüme Oranları (%)

(1987 Sabit fiyatlarla)

Yıllar	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen
1963-1967	7,0	6,7	4,2	3,2	12,3	9,7
1968-1972	7,0	6,9	4,1	3,1	12,0	7,6
1973-1978	7,4	2,7	3,7	2,2	11,4	6,8
1979-1983	8,0	2,7	5,3	0,3	9,9	3,8
1983-1989	6,3	7,7	3,1	1,0	7,5	6,6
1990-1995	7,0	3,5	4,1	1,6	8,1	3,8
1996-2000	5,5-7,1	4,6	2,9-3,7	1,7	6-7,7	5,4
Ortalama	6,9	4,97	4,0	1,9	9,7	6,2

Kaynak: Tayfur Çağlayan, **Osmanlıdan Günümüze Tarım**,
http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, Mart 2010

3.2.1.8 Sekizinci Plan Dönemi (2001-2005)

Sekizinci plan; üç partili koalisyon hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan plan ile; enflasyon oranını AB'ne uygun bir düzeye düşürmek, sürdürülebilir bir büyüme hızına ulaşmak, AB sürecine tam üyelik amacına yönelik ekonominin rekabet gücünü arttırmaktır. Bu plan kapsamında makro ölçekli hedefler;

- Plan dönemi kapsamında yıllık ortalama GSYİH %6,5 ve GSMH %6,7 oranında gerçekleştirmek,
- 2000-2002 yıllarını kapsayan dönem içinde enflasyon oranı (TEFE) 2000 yılında %20, 2001 yılında %10 ve 2002 yılında ise %5 oranına düşürmek,
- Nüfus artış hızını plan dönemince düşürmeye devam etmek ve böylelikle 2000 yılında yaklaşık 3000 dolar olan kişi başına düşen gelir, 2005 yılında 4300 dolara yükselecektir,
- GSMH içinde tarımın payını %17,2 oranından %14 oranına düşürmek, sanayi sektörünün payını %23 oranında korumak ve hizmetler sektörünün payını ise %59,5 oranından %62,2 oranına yükseltmek,
- Dış ilişkilerdeki olumlu gelişmeler sonucunda dış ticaretteki mal ve hizmet ihracatının payı yılda ortalama %8,4 ve mal ve hizmet ithalatının payı %8,2 oranında arttırmak,
- İhracat yılda %11 oranında (FOB¹⁸⁴) yükselerek dönem sonu itibariyle 46 milyar doları, ithalatta ise (CIF¹⁸⁵)%10 oranında artırarak 2005 yılı sonunda 79 milyar doları aşması,
- Dış ticaretteki gelişmeler sonucunda cari açığı 7,7 milyar dolar düzeyinde tutmak,

¹⁸⁴(*) FOB; mallar alıcı tarafından belirtilen sevk limanından alıcı tarafından belirtilen zamanda ve belirtilen geminin küpeştesini aştığı anda satıcının teslim yükümlülüğünü yerine getirdiği sayılmaktadır. FOB teslim şeklinde malların ihracat formalitesi satıcıya aittir. S. Burak Arzova, İhracat Hakkında Her Şey, İstanbul; Türkmen Kitabevi, 2006, s. 219

¹⁸⁵(**) CİF; malların adı belirtilmiş olan varış limanında navlun ve sigorta primi ödenmiş olarak teslim edilmesidir. Arzova, s. 222

- Kamu kesiminin iç borçlanma oranının GSMH 'a oranını %10'dan %1,9'a, dış borçlanma oranını ise, %3,2'den %1,1'e düşürmektir.¹⁸⁶

Sekizinci Plan Döneminde tarım politikasının amaçları;

- ❖ Gıda güvenliği ilkesine uyumlu olarak artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak,
- ❖ Ürün fiyatlarına yönelik devletin müdahalesini en aza indirmek, üretimin piyasa koşullarında belirlenmesini sağlamak,
- ❖ Üreticinin gelir düzeyinde istikrarı sağlamak ve yaşam standartlarını yükseltmek,
- ❖ Üretimde verimliliği ve kaliteyi arttırmak,
- ❖ Toplumda sosyo-ekonomik dengeyi oluşturmak ve korumak,
- ❖ Çevreye uyumu içeren altyapıyı oluşturmak ve doğal kaynakları korumaktır.¹⁸⁷

Sekizinci Plan Döneminin hedeflerine yönelik politika ve araçlar belirlenip yürürlüğe girmeden Kasım 2000 krizinin yaşanmasıyla hükümet kriz için kısa vadeli çözümler üretmeye yönelmiştir.¹⁸⁸

Sekizinci Plan Dönemi başında GSYİH' ndeki tarımın payı 14,1 iken 2005 yılında bu oran 10,3'e gerilemiştir. Toplam çalışan nüfus içinde tarımda istihdam eden kesimin payı 2000 yılında %36 iken, 2005 yılında bu oran %29,5'e gerilemiştir.

2001 yılında çıkarılan 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun miras hukukuna yönelik maddeler, yeterli düzeyde tarımsal varlığa sahip olmayan tarımsal işletmelerin paylaşırma dışında bırakılmasını sağlamış ve toprak parçalılığı sorunun büyümesini engellemiştir.

¹⁸⁶ <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, Mayıs 2010

¹⁸⁷ Gaytancıoğlu, s. 91

¹⁸⁸ <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, Mayıs 2010

2005 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılması, arazi toplulaştırma, toprak koruma, gölet, yer altı suyu ve yerüstü suyu sulama yatırımlarının yürütülmesi konusunda ek önlemler alınması ihtiyacını doğurmuştur.¹⁸⁹

3.2.1.9 Dokuzuncu Plan Dönemi (2007-2013)

Dokuzuncu Plan döneminde vizyon, ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesidir. Vizyon doğrultusunda belirlenen amaçlar;

- Rekabet gücünün artırılması,
- İstihdamın artırılması,
- Beşeri gelişme ve Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,
- Bölgesel gelişmenin sağlanması,
- Kamu hizmetlerinde etkinliğin ve kalitenin artırılmasıdır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB'ne üyelik sürecine katkı sağlamak amaçlı hazırlanmıştır. Buna bağlı olarak da plan, AB mali takvimine uyumlu olarak 2007-2013 dönemini kapsamaktadır.

Ekonomik ve Sosyal gelişme eksenleri;

1) Rekabet gücünün artırılması;

- Makroekonomik istikrarın kalıcı hale getirilmesi
- İş ortamının iyileştirilmesi
- Ekonomide kayıt dışılığın azaltılması
- Finansal sistemin geliştirilmesi
- Enerji ve ulaştırma altyapısının geliştirilmesi

¹⁸⁹ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, (2007-2013) 2007 yılı Programı**, Ankara; Başbakanlık Devlet Matbaası, 2006, s. 38, 39

- Çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi
- Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesi
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması
- Tarımsal yapının etkinleştirilmesi
- Sanayi ve hizmetlerde yüksek katma değerli üretim yapısına geçişin sağlanması

2) İstihdamın artırılması;

- İşgücü piyasasının geliştirilmesi
- Eğitimin işgücü talebine duyarlılığının artırılması
- Aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi

3) Beşeri gelişme ve Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi;

- Eğitim sisteminin geliştirilmesi
- Sağlık sisteminin etkinleştirilmesi
- Gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele
- Sosyal güvenlik sisteminin etkinliğinin artırılması
- Kültürün korunması, geliştirilmesi ve toplumsal diyalogun güçlendirilmesi

4) Bölgesel Gelişmenin sağlanması;

- Bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi
- Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması
- Yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması
- Kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması

5) Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması;

- Kurumlar arası yetki ve sorumlulukların rasyonelleştirilmesi
- Politika oluşturma ve uygulama kapasitesinin artırılması
- Kamu kesiminde insan kaynaklarının geliştirilmesi
- E-Devlet uygulamalarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi
- Adalet sisteminin iyileştirilmesi
- Güvenlik hizmetlerinin etkinleştirilmesidir .¹⁹⁰

¹⁹⁰ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, Mayıs 2010

4.TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDEKİ TARIM

4.1 TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tanzimat dönemine dayanan Batı'ya açılma düşüncesi Cumhuriyetin de kabul ettiği ilkelerle de benimsenmiştir. Atatürk'ün Türk devleti olarak bilimde, devlet yönetiminde, güzel sanatlarda, ekonomide, tarımda, ticaretle, ulaşımda Avrupa uygarlığına katılmadığı takdirde bu uygarlığın gerisinde kalacağı şeklindeki açıklaması Batı'ya açılma düşüncesini desteklemektedir.

Avrupa Uygarlığı'nın gerisinde kalmak istemeyen Atatürk'ün görüşlerini benimseyen Adnan Menderes Hükümeti, Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) 'na Roma Anlaşmasının 238 nci maddesi uyarınca “ortak üye “ olmak amacıyla 31 Temmuz 1959'da Topluluklar Konseyi'ne başvurmuştur.

Ortak üyelik kavramıyla aday üyelik birbirinden farklı iki kavramdır. Aday üyelik, bir toplulukla iş birliğine girmiş ve gerekli yükümlülükleri üstlenen devlettir. İçeriği gerektiği zaman sınırlı olan işbirliğinin kapsayan özel anlaşmalarla belirlenmektedir. Aday üyelik, tam üyeliğin %1'i ile %99'u arasında değişebilmektedir. AET Antlaşması aday üyeliği, “karşılıklı hak ve borçların denkleştirildiği ilişkiyi öngören ortak bir tutum ve özel bir yöntem “şeklinde ifade etmektedir. Bu ifade doğrultusunda aday üyelik, üyeliğe ve ortaklığa tam olmayan, sınırlı bir katılım olarak tanımlanabilmektedir.

Tam üyelik ise, gelişmiş sanayi ülkelerini kapsayan bir süreçtir. Tam üyelik talebinde bulunan ülkenin ekonomik açıdan tam üyeliğin oluşturacağı sorumlulukları yerine getirebilecek bir ekonomik düzeye sahip olması gerekmektedir. Tam üyelik sonucunda Avrupa Topluluğu (AT)' na katılan ülkeler, üye ülkelerin yoğun bir mal arzıyla karşılaşmaktadır. Ortak pazarın sunduğu faydalardan yararlanmak isteyen yeni üye ülkelerinde aynı oranda pazarda sürüm sağlayacak bir üretim kapasitesine sahip olması gerekmektedir.

Türkiye'nin Tam üyelik durumu Ankara Anlaşması'nda uzun bir dönem sonrası olarak ifade edilmiştir. Ankara Anlaşması'nın durum ile ilgili içeriği şöyledir (Md. 28):

“Anlaşmanın işleyişi Topluluğu kuran AET Antlaşmasından doğan yükümlerin tümünün Türkiye tarafından üstlenebileceği gösterildiğinde, akit taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılması olanağını incelerler “.

AT’na karşı Türkiye’nin durumu “ortak üye “olarak tanımlanmaktadır. Ancak üyelik ilişkisinin söz konusu olabilmesi için üye ülkenin katılacağı topluluk için karar verebilme hakkı olmalıdır. Bu açıdan Türkiye’nin üyelik durumuna bakıldığında Ankara Anlaşması doğrultusunda AET’ nun Toplulukla ilgili kararlarına katılma yetkisi yoktur.

Ankara Anlaşması’nın imzalanmasına kadar geçen süreçte Türkiye ile Topluluk arasındaki görüşmeler üç döneme ayrılmaktadır;

Birinci Dönem Görüşmeler, 28 Eylül 1959-21 Ekim 1960 tarih aralığını kapsamaktadır. 28-30 Eylül 1959’daki ilk görüşmelerde Türkiye, kurulacak olan ortaklık ilişkisinin gümrük işbirliği temeline dayanmasını, birliğe üyeliğin 12-24 yıl içinde gerçekleşmesini, AET organlarında temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını ve amacının tam üyelik olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda 2-4 Aralık 1959 tarihinde Topluluk Türkiye’ye, Tam üyelik öncesinde organlara katılımın mümkün olamayacağını, gümrük birliği için 24 yıl uzun bir süreç olup kısaltılması gerektiği şeklinde yanıt vermiştir. Konsey’in, Yunanistan ile 1-2 Mart 1960 tarihlerinde ortaklık ilişkisine yönelik görüşmelere başlamasıyla **22 Mart ve 21 Nisan 1960’da Türk ve Yunan başvurularının aynı doğrultuda yürütülmesine karar vermiştir**. 14-21 Ekim 1960 tarihlerinde gerçekleşen üçüncü tur görüşmelerin de Türkiye, Yunanistan’ın üstlendiği tüm sorumlulukları kendisinin de üstleneceğini ifade etmiştir.

İkinci Dönem Görüşmeler çerçevesinde sadece 10-22 Nisan 1961 tarihlerini içeren tek bir görüşme yapılmıştır. Türkiye görüşmelerde gümrük birliğini temel alan bir ortaklık anlaşması üzerinde ısrarcı tavrını sürdürürken, Topluluk ekonomik yöndeki işbirliğini öne sürmüştür.

Üçüncü Dönem Görüşmeler, 18-22 Haziran 1962 ve 20 Haziran 1963 tarihleri arasında altı defa yapılmış görüşmeleri kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye, Topluluğu’nu, Roma Antlaşması’nın 238 nci maddesi çerçevesinde gümrük birliğine dayanan üç dönemli ortaklık anlaşmasının yapılmasına, 175 milyon ECU ‘lük mali yardım verilmesine razı etmiştir. Bu görüşmeler boyunca Almanya, Türkiye’yi

desteklerken, İtalya ve Fransa Türkiye'ye sürekli zorluk çıkarmıştır. Onuncu görüşmenin sonunda Türkiye ile AET arasında gümrük birliğine dayanan bir Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.¹⁹¹

Türkiye ile AT arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması, Ortaklık Konseyi'ni ortaklık rejiminin uygulanması ve geliştirilmesini sağlamakla görevlendirmiştir. Ayrıca Ankara Anlaşması'nda yargı organının olmayışından dolayı taraflar arasında oluşabilecek anlaşmazlıkların çözülmesinde de Ortaklık Konseyi görevlendirilmiştir.

Ortaklık Konseyi, yetkileri ve karar alma tarzı açısından, sorun yaşayan ilgili ülkelere danışarak bir karar veren sınırlı bir uluslar arası konferanstır.¹⁹²

Türkiye ile AB arasındaki tarıma yönelik ilişki 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Sonrasında bu ilişki "Katma Protokol" ve farklı tarihlerde onaylanan "Ortaklık Konseyi Kararları'yla" devam ettirilmiştir.

Tarıma yönelik en önemli Ortaklık Konseyi Kararları 1/80, 1/95 ve 1/98 kararlarıdır. Ankara Anlaşması'yla başlayan süreçte Türkiye'nin ekonomik anlamda hazır olmadığı öne sürülerek topluluğa üye edilmediği görülmektedir.

Bu sebepten dolayı Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne ve Topluluğa tam üyeliğe hazırlanması amacıyla; "Hazırlık Dönemi", "Geçiş Dönemi" ve "Son Dönem" şeklinde üç dönem öngörülmüştür.¹⁹³

Bu dönemler arasında geçiş otomatik gerçekleşmeyip, Ortaklık Konseyi'nin kararına bağlıdır. Fakat Yunanistan'ın Toplulukla imzaladığı Atina Anlaşması'yla tam üyelik için öne sürülen aşamalara geçişin otomatik olması kabul edilip, AT'ye giriş kesinleştirilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Karluk, s. 529, 530, 531, 533, 534

¹⁹² **Türkiye-AET İlişkileri**, 1.Basım, Avrupa Topluluğu Yayınları, s. 47, 48, 49

¹⁹³ Aysu, s. 115

¹⁹⁴ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği Mali Yardımlar ve Türkiye**, 1. Basım, Ankara: Akçağ BasımYayım, 1997, s. 125, 126

Ankara Anlaşmanın içeriğini üç noktada özetlemek mümkündür:

- Tarafların eşit sayıdaki temsilcilerinden oluşan bir Pariter kurumsal nitelikte gümrük birliğinin kurulması için gerekli önlemleri almakla görevlendirilmiştir.
- Taraflar arasında kurulacak olan gümrük birliğinin kapsamı ve ilkeleri Ortaklık Anlaşmasında ifade edilmiştir.
- Anlaşma dışında düzenlenen ek Protokollerle, Türkiye'nin bazı tarımsal ürünlerinin ihracatına yönelik Topluluk üyesi ülkeler tarafından gümrük tarifelerinde kontenjan açılması ve 175 milyon dolar tutarında da yardımda bulunulmasına karar verilmiştir.¹⁹⁵

Türkiye'ye 5 yıllık hazırlık dönemi kapsamında ödenen 175 milyon dolar tutarındaki yardımın amacı, Türk ekonomisinin verimliliğini arttırmada destek olmak, kalkınma amaçlı düzenlenen projeleri finanse etmek ve Anlaşma kapsamında belirlenen amaçların gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır.

Bankalar tarafından sunulan bu krediler, proje bazlı olup, projenin sadece %50'sini finanse etmektedir.

Yardım amaçlı verilen bu krediler direk olarak Türk Devletine ödenmektedir. Fakat kalkınma amaçlı projelerin özel kesim tarafından da oluşturulabileceği düşüncesiyle özel kesimden gelebilecek bu gibi kredi istekleri, Türk Hükümetinin onayı ve garanti koşullarına bağlanmıştır.

Avrupa Yatırım Bankası (AYB) tarafından sağlanan bu krediler 7 yıl ödemesiz olmak üzere toplam 30 yıl vadelidir. Düşük faizli ve uzun vadeli olan bu kredilerin tamamı Türkiye tarafından kullanılmıştır. Kredileri kullanan kuruluşların 11'i kamu kuruluşu, 33'ü özel kesim kuruluşlarıdır. Toplam da 44 proje finanse edilmiştir. Bu projelerin 7'si altyapı, 37'sisanayi sektörüne yöneliktir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Türkiye-AET İlişkileri, s. 20

¹⁹⁶ Çimen, s. 131

4.1.1 Ankara Anlaşması Ve Hazırlık Dönemi (1963-1973)

Ankara Anlaşması'nın temel ilkeleri Roma Antlaşması'ndan esinlenerek oluşturulmuştur. Anlaşma'da Gümrük Birliği'ni belirleyen esaslar içermediği için 20 Şubat 1964 onaylanmak için ilk sunulduğunda GATT tarafından onaylanmamıştır.¹⁹⁷

Ankara Anlaşması Roma Anlaşması'nın 238. maddesine dayandırılarak 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış, 1 Ocak 1963 yılında ise yürürlüğe konmuştur. Ankara Anlaşması'yla Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye arasında ilerleyen süreçte tam üyeliği öngören bir ortaklık ilişkisi oluşturulmuştur.¹⁹⁸

Anlaşma'nın amacı Türkiye ekonomisinin kalkınmasını hızlandırmak ve Türk halkının yaşam kalitesini ve standardını yükseltmek ve AB ile Türkiye arasında sürekli olan bir ekonomik ilişki sağlamaktır.¹⁹⁹

Ankara Anlaşması'nın diğer bir amacı ise; AB ile Türkiye arasında ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirerek, hazırlık, geçiş ve son dönem şeklindeki üç aşama sonrasında yani 22 yıllık bir süreç sonunda Türkiye'yi tam üyeliğe hazır hale getirmek ve taraflar arasında bir gümrük birliğini oluşturmaktır.

Gümrük Birliği'ne (GB) sanayi ürünleri ile birlikte tarım ürünleri de Anlaşma doğrultusunda dahil edilmiştir. Anlaşma'nın 10. maddesi; "Gümrük Birliği mal alışverişlerinin tümünü kapsar ", 11. maddesi ise; "Ortaklık rejimi, Topluluğun Ortak Tarım Politika (OTP)'sini içeren özel usuller, tarım ve tarım ürünlerini içerir " şeklinde ifadeleri kapsamaktadır.²⁰⁰

Ankara anlaşmasıyla oluşturulan ortaklık ilişkisinin politik açıdan amaçları, Anlaşmanın giriş bölümünün birinci ve sonuncu paragraflarında ;'Türk halkı ile AET içinde birleşmiş halklar arasında gittikçe sıkılaştan ilişkiler kurmak' ; 'AET 'nu kuran Antlaşmanın ilham kaynağı olan ülküyü ortaklaşa izleyerek barış ve özgürlüğün güvencelerini takviye etmek' şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifadelerden anlaşılacağı

¹⁹⁷ Karluk, s. 546

¹⁹⁸ Aysu, s. 116

¹⁹⁹ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html, Mart 2009

²⁰⁰ Aysu, s.116

gibi, Türkiye'nin AB 'ne ortaklığı, üye ülkelerin entegrasyonu yönünden bir katkı sağlayacaktır.²⁰¹

Ankara Anlaşması, 5 belgeden oluşmaktadır. Bunlar: Esas Anlaşma (33 madde), Geçici Protokol (11 madde), Mali Protokol (9 madde), Son Senet, istihdamla ilgili taraflar arasında teati (karşılıklı alıp, verme) edilen mektuplardır. Ayrıca Anlaşma'ya bunlar dışında bir adet Niyet Bildirisi, iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Almanya Hükümeti'ne ait iki adet Bildiri de ilave edilmiştir.

Anlaşma'nın içerdiği belgelerin kapsamaları şöyledir:

Esas Anlaşma; ortaklık ilişkisinin amaçlarını, ilkelerini, gümrük birliğinin esaslarını, tarım, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını, ulaştırma, rekabet, mevzuat ve ekonomik politikaların uyumlaştırılmasını, ortaklığın organlarını, Türkiye'nin tam üyelik imkanlarını, uyuşmazlıkların çözüm yollarını içermektedir.

Geçici Protokol; Anlaşma'nın onaylama aşamasında yaşanacak aksamalar sonucunda ticari hükümlerin beklemeye uğramaması için hazırlanmıştır.

Mali Protokol; Konsey tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye 175 milyon ECU'lük kredinin ödenmesinin esaslarını ifade etmektedir.²⁰²

Türkiye'nin hızlı bir şekilde AB'ne üye olmak istemesinin nedenlerini dönemin yetkilileri şöyle ifade etmektedir:

Türkiye uzun dönemde, Batı Avrupa'da oluşturulacak siyasi birliğin dışında kalmak istememektedir. Öte yandan Türkiye, Gümrük Birliği içinde Yunanistan'a tanınacak ticari ayrıcalıklardan yararlanmaktadır.²⁰³

Hazırlık döneminde Türkiye Topluluktan da alacağı yardımlarla ekonomisini ilerde üstleneceği yükümlülükleri yerine getirecek şekilde güçlendirmeye çalışacaktır. Topluluk bu anlamda Türkiye'nin tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık gibi tarım ürünlerinin ihracatında uygulanan gümrük vergilerini belli oranlarda indirmiştir.(Bu oranların düzenlemesi Geçici Protokol'de Resmi Gazete 27-11-1974 şeklindedir)

²⁰¹ Türkiye-AET İlişkileri, s. 19

²⁰² Karluk, s. 546, 547

²⁰³ <http://www.bilgininadresi.net/Madde/2497/Ankara-Antla%C5%9Fmas%C4%B1>, Mart 2009

4.1.2 Katma Protokol Ve Geçiş Dönemi (1973-1995)

Ankara Anlaşması Geçiş döneminde Roma Antlaşmasına dayanarak kişi ve hizmetlerin serbest dolaşımını gerçekleştirmeyi ve rekabet, vergileme ve diğer mevzuatın uyumlaştırılmasını sağlayacaktır. (Ankara Anlaşması madde 16) ²⁰⁴

Hazırlık döneminin beş yıl sürmesine karar verilmişti fakat gerekli görüldüğünde bu süre 12 yıla uzatılabilecekti. Türkiye beş yıllık süreyi uzatmayı tercih etmeyip ikinci aşama olan Geçiş Dönemine girmek için toplulukla görüşmeye başlamıştır. 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol'üyle bu görüşmeler sonuca bağlanmıştır. ²⁰⁵

Geçiş döneminin içerdiği ayrıntıları düzenleyen Katma Protokol 64 maddeden oluşmaktadır. ²⁰⁶

Geçici protokolün 1 nci maddesine göre, Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden 4 yıl sonra Konsey, Türkiye'nin ekonomik durumunu inceleyerek geçiş döneminin şartlarını, usullerini, sıra takvimleri ve ilgili hükümleri düzenleyerek bir Katma Protokol oluşturulacağı ifade edilmektedir. ²⁰⁷

Geçici Protokol'ü Ankara Anlaşmasından 4 yıl sonra Türk ekonomisinin durumunu 1968 yılında değerlendirerek, hazırlık dönemini tamamlayıp tamamlamadığını belirleyecektir. Fakat Türkiye 1967 yılında Geçiş dönemine 1 yıl daha önceden geçmek için talepte bulunmuştur. Bu talebinin başlıca nedenleri;

- Bu dönemde Türkiye ekonomisi'nin kalkınma hızı %9 olduğundan bu artan performanstan yararlanılmak istenilmiştir.
- Geçici Protokol'de yer alan (10. madde) işçilerin serbest dolaşımı ve yerleşme hakkı, serbest meslek çalışanlarının hizmet edinme haklarında bir gelişme olamamasının telafi edilmesi ve Türkiye'nin Topluluğa daha çok işçi göndermek istemesidir.

²⁰⁴ Bilici, s. 126

²⁰⁵ Seyidoğlu, s. 269

²⁰⁶ Bilici, s. 127

²⁰⁷ Karluk, s. 548

- Tarım ürünlerinde yer alan klasik ihraç ürünlerine yönelik kotaların kaldırılması, gümrük vergilerinin sıfırlanması ve diğer tarım ürünlerinin de Topluluğa ihracı için gerekli koşulları sağlamak istenilmiştir.

- Tunus, Cezayir, Mısır gibi ülkelere Türkiye’den daha fazla imtiyaz tanınmış, Türkiye’de benzer tarım ürünleri üreten bu ülkelere sağlanan olanaklardan yararlanmak istemiştir.

- Topluluğa üyelik başvurusu yapan Avrupa ülkelerinin Türkiye gibi ileride oluşabilecek olumsuzları tabi olmaması,

- Yunanistan’da yaşanan askeri darbe sonucunda AT ile olan ilişkilerin askıya alınmasının oluşturduğu olumlu ortamdan faydalanmak,

- Hazırlık dönemi için yapılan mali yardımın tamamının kullanılmış olması, yeni bir mali yardım için ikinci bir antlaşma yapılma gerekliliği buna bağlı olarak da yeni bir mali protokolün düzenlenmesinin gerekliliğidir.

Topluluk Türkiye’nin Geçiş dönemine 1 yıl erken geçme talebini olumsuz karşılamıştır. Sürece yönelik görüşmelerin 1968 yılından önce başlatılamayacağı topluluk tarafından öne sürülmüştür.²⁰⁸

Katma Protokol’ün ticari yöndeki yükümlülüklerini yürürlüğe koyan Geçici Anlaşma’nın 31 Aralık 1972 tarihinde yürürlükten kalkması sonucunda Katma Protokol, 1 Ocak 1973’te yürürlüğe konmuştur. Yani Türkiye ile Topluluk arasındaki hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemine geçilmiştir. Geçiş dönemiyle taraflar arasında karşılıklı ödün vermeye dayalı bir gümrük birliğinin oluşturulması amaçlanmıştır. Kurulacak olan gümrük birliğinin sadece sanayi ürünlerini kapsamasına karar verilmiştir. Tarım ürünlerinde ise, ortak bir tarım politikasının uygulanmasına karar verilmiştir.

Katma Protokol, Ankara Anlaşması’nın içerdiği hükümlerin Türkiye’nin ekonomisine uygun şekilde yürürlüğe girmesini sağlayacak olan bir “uygulama anlaşması”dır. Katma Protokol, sanayi ürünlerine yönelik gümrük birliği, tarıma yönelik tavizli rejim, işgücünün serbest dolaşımı, yabancı sermaye, yerleşim serbestisi ve

²⁰⁸ Çimen, s. 133, 134

rekabet ve devlet yardımları, ihracatın desteklenmesi ve mali yardımlar gibi Türk ekonomisine yönelik önemli uygulama hükümlerini kapsamaktadır.²⁰⁹

Katma Protokol ile tarım sektörünün, Gümrük Birliği'ne dahil edilmemesine rağmen tercihli rejim şeklindeki uygulamaya devam edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Katma Protokol ile Türkiye'nin ,Geçiş Dönemi sonuna kadar OTP' na uyum sağlamak için Türk tarımına yönelik önlemler alması gerektiği öne sürülmüştür.

Katma protokol'ün sadece 31, 32, 33, 34 ve 35. maddeleri ve 6 sayılı eki tarım sektörünü içermektedir.

Bu maddelerin içerikleri;

31. madde; topluluğa ithal edilecek tarımsal ürünlerin OTP kuralları çerçevesinde gerçekleşeceği ifade edilmiştir.

32/2 ve 32/3. maddeleri; AB'nin temel yükümlülüğü olarak, Türkiye'nin OTP' ye uyumu doğrultusunda Türk tarımının çıkarlarını koruyacağı, OTP' de oluşabilecek değişimlerde Türk tarafına bu değişimi aktaracağı hükme bağlanmıştır.

33. maddede; "22 yıllık bir dönemde Türkiye, tarım ürünlerinin Türkiye ile Topluluk arasında serbest dolaşımı için Türkiye'de uygulanması gerekli OTP, önlemlerini bu dönemin sonunda (1 Ocak 1995) alabilmek amacıyla, kendi tarım politikasının uyumu yoluna gider " ifadesi yer almaktadır.

34. maddede; "22 yıllık dönemin sonunda Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin 33. maddenin 1. fıkrasında belirtilen OTP önlemlerini aldığını tespitten sonra, tarım ürünlerinin Türkiye ile Topluluk arasında gerçekleşmesi için gerekli hükümleri belirler" ifadesi yer almaktadır.

Bu maddelerle, Türkiye süreç içinde üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde bu konuda AB kendi açısından oluşabilecek durumları göz önüne alarak tercih yapma hakkının kendisinde olduğunu kapalı şekilde ifade edilmektedir.

²⁰⁹ Karluk, s. 548, 551

35. maddede; “Türkiye ve Topluluk, birbirine tarım ürünleri ticareti için, genişliği ve kuralları Ortaklık Konseyi tarafından belirlenecek bir sistemi tanırlar “ şeklindedir.

6 sayılı ek; taraflar arasındaki tarımsal ürünleri kapsayan ticaret ilişkisine yönelik konuları kapsamaktadır. 6. sayılı ek, AB’nin Türkiye’den ithal ettiği tarım ürünlerinden bazılarına gümrük muafiyeti bazılarına ise farklı oranlarda uygulayacağı gümrük indirimlerini içermektedir.²¹⁰

Katma Protokol’ün ilkeleri;

- Taraflar arasındaki ilişkilerde karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esas alınacaktır,
- Türkiye ile Topluluk arasında zaman içinde bir gümrük birliği tam olarak yerleşecektir,
- Ortaklık ilişkisinin iyi bir şekilde sürmesi için tarafların, ekonomik politikalarda yakınlaşması ve ortak faaliyetlerde bulunulması sağlanacaktır.²¹¹

Geçiş dönemi için gerekli koşulları ayrıntılı olarak içeren Katma Protokol’e göre, geçiş döneminde gümrük birliği ilişkisinin kurulması için Türkiye ile Topluluk arasında gümrük resimleri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve Türkiye’nin üçüncü ülkelerden aldığı gümrük resimlerini Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) ‘sine uyumlu hale getirmesi, miktar kısıtlamalarını da kaldırması gerekmektedir.²¹²

Katma Protokol, 12 yıl sürecek olan Geçiş Dönemi’nin içeriğini belirlemektedir. Bu yönde ilke olarak sanayi ürünleri için gümrük birliği 12 yıldır. Fakat bazı ürünlerde istisnai olarak Protokol’ün 3 sayılı ekinde yer alan listedeki sanayi maddeleri ile ilgili gümrük vergileri Türkiye’nin 22 yıllık bir sürede kaldırması öngörmüştür. Tarım ürünlerine yönelik gümrük birliği ise, 22 yılın sonuna bırakılmıştır.

²¹⁰ Aysu, s.120, 121

²¹¹ Karluk, s. 549

²¹² Ali Sait Yüksel, *Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu*, Eskişehir:Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, 1975, s. 67

Tablo 14**Katma Protokol’de Öngörülen Gümrük İndirimleri**

Gümrük Vergileri 12 Yılda İndirilecek Ürünlerde İndirim Oranı(%)			Gümrük Vergileri 22 Yılda İndirilecek Ürünlerde İndirim Oranı(%)		
Tarih	Yıllık	Toplam	Tarih	Yıllık	Toplam
1.1.1973	10	10	1.1.1973	5	5
1.1.1974	-	10	1.1.1974	-	5
1.1.1975	-	10	1.1.1975	-	5
1.1.1976	10	20	1.1.1976	5	10
1.1.1977	-	20	1.1.1977	-	10
1.1.1978	10	30	1.1.1978	-	10
1.1.1979	10	40	1.1.1979	5	15
1.1.1980	10	50	1.1.1980	-	15
1.1.1981	10	60	1.1.1981	-	15
1.1.1982	10	70	1.1.1982	-	15
1.1.1983	10	80	1.1.1983	5	20
1.1.1984	10	90	1.1.1984	-	20
1.1.1985	10	100	1.1.1985	10	30
			1.1.1986	10	40
			1.1.1987	-	40

			1.1.1988	10	50
			1.1.1989	-	50
			1.1.1990	10	60
			1.1.1991	10	70
			1.1.1992	-	70
			1.1.1993	10	80
			1.1.1994	10	90
			1.1.1995	10	100

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 7.Baskı, İstanbul: Beta, 2003, s. 554

Topluluk üyesi ülkeler 1 Temmuz 1968 tarihinde ortak gümrük tarifesine uyumu sağlamışlar ve Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) yürürlüğe koymuşlardır. Katma Protokol kapsamında (Md.17-18) Türkiye, 12 ve 22 yıllık süreçler sonunda Topluluk tarafından uygulanan OGT'ne uyum sağlayacaktır. 12 yılsonunda OGT'ne uyum sağlanacak mallarda Katma Protokol'ün imzalandığı tarihten itibaren Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı gümrükler dikkate alınarak, geçiş dönemi içinde şöyle gerçekleştirilecektir:

- Türkiye'nin uyguladığı gümrük vergi oranları Katma Protokol'ün imzalandığı tarihten itibaren OGT'nin %15 alt ve üstünde olmayan maddeler için OGT, 1977 yılında uygulanmaya başlanacaktır.

- Katma Protokol'ün imzalandığı tarihte uygulanmakta olan gümrük vergileri ile OGT arasındaki farkı %20 oranda azaltan ilk uyum düzenlemesi, 1977 yılında yürürlüğe girecektir.

- Farkın geriye kalan kısmı ise, adım adım uygulanacak %20'lik indirimlerle 1985 tarihine kadar ortadan kaldırılacaktır.

OGT'ne uyum sağlanması Türkiye için zor bir süreçtir. Çünkü o tarihlerde AET'nun OGT ortalaması %7 iken, Türkiye'nin uyguladığı gümrük tarifelerinin ortalaması ise %40-50 civarındadır. Aradaki farkın büyük olmasından dolayı Türkiye 25 Aralık 1976 tarihinde gümrük vergilerinde yapılan indirimler gibi OGT'ne uyum için gerekli yükümlülüklerini de askıya almıştır. 1987 yılına kadar süren bu askıya alma durumu Bakanlar Kurulu'nun 17.12.1987 tarih ve 87/12421 sayılı kararı ile ortadan kalkmıştır.

OGT'ne uyum sürecine teknik yönden kolaylık sağlayacak olan ve Topluluğun uygulamasına devam ettiği sisteme benzerlik arz eden 10 Kasım 1988 tarih ve 3502 sayılı yasa ile birlikte yeni Gümrük Giriş Tarife Cetveli, 1 Ocak 1989 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Türkiye Harmonize Mal Tanımı Ve Kodlama Sistemi Hakkındaki Uluslar arası Sözleşmeye, 1 Ocak 1989 tarihinde katılmış ve 15 Aralık 1950 tarihli Gümrük Tarifelerindeki Eşya Tasnif Nomenklatürüne Dair Sözleşmeden çekilmiştir. Harmonize Sistem 1.1.1989 tarihinden beri uygulanmaktadır.²¹³

²¹³ Karluk, s. 553, 554, 555

Harmonize sistem, gümrük işlemlerinde kullanılan bir sınıflandırmadır. Harmonize sisteminin 1981 yılında Gümrük İşbirliği Konseyi tarafından oluşturulan ilk taslağı, 21 ana bölüm 97 fasıldan oluşmaktadır. Haziran 1983 te onaylanan Harmonize sistemi, 1 Ocak 1988 tarihinde 38 ülke tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

1992, 1996, 2002 ve 2007 yıllarında yapılan revize çalışmalarıyla Harmonize sistemi güncellenmiştir. Türkiye bu sistemi 1989 yılından 1995 yılına kadar 2 basamak ilave yaparak 8 basamak şeklinde kullanmıştır. 1996 yılında Gümrük Giriş Tarife Cetvelinde yer alan madde kodları 12 basamağa, madde kodu sayısı 19 283'e çıkarılmıştır. 2007 yılında madde kodu sayısı ise, 18 275 'dir'.²¹⁴

²¹⁴Türkiye İstatistik Kurumu, **Türkiye İstatistikleri ve Endeksleri Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-2**, Ankara; Yayın no: 3121, s. 21

Tablo 15

Katma Protokol'de Öngörülen Ortak Gümrük Tarife Uyum

Yıllar	12 Yıllık Listeye Giren Ürünlerde Uyum(%)		22 Yıllık Listeye Giren Ürünlerde Uyum(%)	
1973	-	-	-	-
1974	-	-	-	-
1975	-	-	-	-
1976	-	-	-	-
1977	20	20	-	-
1978	-	20	-	-
1979	-	20	-	-
1980	20	40	-	-
1981	-	40	-	-
1982	20	60	-	-
1983	-	60	20	20
1984	-	60	-	20
1985	40	100	-	20
1986			-	20
1987			-	20
1988			30	50
1989			-	50

1990			-	50
1991			20	70
1992			-	70
1993			-	70
1994			-	70
1995			30	100

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul: Beta, 2003, s.556

Katma Protokol, tarafların dış ticarete gümrük vergileri ve benzeri vergi ve resimleri uygulamaktan, Protokol'ün yürürlüğe girişinden itibaren uyguladıkları gümrük vergileri ve aynı etkide olan vergi ve resimleri yükseltmekten vazgeçmelerini öngörmüştür. Gümrük Birliği'nin temelini oluşturan gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimlerin uygulamadan kaldırılması ve Topluluğun OGT'ne uyum süreci doğrultusunda miktar kısıtlamalarının kaldırılması Katma Protokol'ün 7 ile 35 nci maddelerinde ifade edilmiştir.

Kotaların kaldırılması Gümrük Birliği sürecinde Türkiye için zorunlu bir uygulamadır. Türkiye ile Topluluk arasında tam bir gümrük birliği ilişkisinin söz konusu olabilmesi için gümrük vergileri gibi miktar kısıtlamalarını da kaldırması gerekmektedir. Türkiye için zorunluluk olarak ifade edilen Topluluk çıkışlı ithalatta tam bir liberasyona gidilmesi, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte ancak %35 oranında gerçekleşmiştir.

Türkiye Toplulukla arasındaki dış ticaret kapsamında ithalata yönelik kotaların kaldırılmasında "libere mallar " ve "libere olmayan mallar " olarak farklı iki takvim oluşturmuştur. Libere mallar olarak kategorize edilen mallara yönelik uygulanan kotalar Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1.1.1973'de 1967 yılı Topluluk çıkışlı özel ithalatın %35'ini, 1991 yılında ise %80'ni konsolide edecektir.

Türkiye Toplulukla olan ilişkisine ara verene kadar (1976 yılında), 1973 ve 1976 tarihlerindeki yükümlülüklerini yerine getirmiş ve ithalatının %40'lık kısmını libere etmiştir.

Türkiye kota yükümlülüklerini kısmen yerine getirmesine karşın Topluluk, Türk sanayi ürünlerinin ihracatına yönelik iki istisna dışında kota koymama sözüne sadık kalmamıştır. Örneğin İngiltere 2 Mart 1975 tarihinde aldığı karar sonucunda Türkiye'nin pamuk ipliği ihracatını kısıtlamıştır. Komisyon bu durum karşısında Türkiye'den tekstil ürünlerine yönelik ihracatın Topluluğun iç pazar yapısını bozduğu gerekçesiyle gönüllü olarak ihracatını kısıtlamasını istemiştir. Bunun sonucunda tekstil sektörü, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkide sorun oluşmasına neden olmuştur.

Türkiye sonraki yıllarda Katma Protokol içeriğine tamamen aykırı bir şekilde Topluluk ile "gönüllü ihracat kısıtlaması "anlaşmalarına imza atmıştır. Bu yöndeki ilk

kısıtlama 30 Temmuz 1982 tarihinde imzalanıp 21 Ağustos 1982 tarihinde yürürlüğe konmuş Pamuk İpliği Anlaşması'dır.²¹⁵

²¹⁵ Karluk, s. 556, 557, 558, 559

Tablo 16

İthalatta Liberasyonun Konsolidasyonu

Yıllar	1967 Yılı Topluluk Çıkışlı Özel İthalat Üzerinden Konsolide Liberasyon Oranı (%)		Libere Olmayan Maddelerde Topluluk Lehine Açılacak Kontenjanlar	
	Yıllık	Toplam	Artırım Yüzdesi	Kontenjan 1973 =100
1973	35	35	-	100
1974	-	35	-	100
1975	-	35	-	100
1976	5	40	10	110
1977	-	4	-	110
1978	-	0	10	121
1979	-	40	-	121
1980	-	40	10	133
1981	5	40	-	133
1982	-	45	10	146
1983	-	45	-	146
1984	-	45	10	161
1985	-	45	20	193
1986	15	45	-	193
1987	-	60	20	232

1988	-	60	-	232
1989	-	60	20	278
1990	-	60	-	278
1991	20	60	20	334
1992	-	80	-	334
1993	-	80	20	401
1994	-	80	-	401
1995	Tam Liberasyon	80	Tam Liberasyon	

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul: Beta, 2003, s.570

4.1.3 Son Dönem

Bu dönemde Topluluğa üyelik için başvuru yapılacaktır. Bu döneme kadarki süreç içinde gümrük birliği sağlanmış ve ekonomik politikaların uyum içinde uygulanmaya başlanmış olmalıdır.²¹⁶

Ankara Anlaşması'nın 28 nci maddesi, Türkiye'nin Roma Antlaşması'nda yer alan yükümlülüklerinin tümünü yerine getirmesi durumunda akit tarafların, tam üyelik için görüşülebileceğini ifade etmektedir(son dönem). Fakat Türkiye bu sürecin tamamlanmasını beklemeden ortaklık konumundan farklı olarak Avrupa Devleti adı altında Topluluklara tam üye olmak için 14 Nisan 1987 yılında AB Konseyi'ne başvuruda bulunmuştur.

Konsey konuyla ilgili görüşlerini hazırlama yetkisini Komisyona vermiştir. Komisyon, 18 Aralık 1989 tarihinde yani 2,5 yıl sonra (diğer tam üyelik başvurusunda bulunana ülkeler arasında en uzun süre) Görüş Raporu adı altında Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna yanıt vermiştir. Rapor 10 sayfadan oluşan ana metin (Görüş Bölümü) ve 125 sayfalık ek niteliğinde teknik rapordan(Türk Ekonomisinin Yapısı ve Gelişimine Yönelik Rapor) oluşmaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısındaki gelişimleri belirli ölçüde Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Raporu Komiser Matutes şu ifadelerle açıklamıştır; 1993 yılına kadar Tek Senet hedeflerine ulaşılmadan tam üyelik başvurusunu değerlendiremeyeceklerini, fakat 1992 yılından sonra Topluluğun 15 veya 18 üye ile birlikteliğinin uyumlu olup olmadığı incelenecek, buna bağlı olarak da Türkiye'nin talebi bu tarihten sonra dikkate alınabilecektir. Rapor, Türkiye'nin son dönemde ekonomik ve sosyal yapısındaki olumlu gelişmeleri ifade etmesine rağmen çözülmesi gereken dört sorunun olduğunu açıklamıştır. Bu sorunlar;

- Tarım ve sanayi alanında Toplulukla olan yapısal farklılıklar,
- Sanayi sektörüne yönelik yüksek koruma oranları,
- 1989 yılında aratan makro ekonomik düzendeki dengesizlikler,

²¹⁶ Bilici, s. 128

- Türkiye ile Topluluk arasındaki kalkınma düzeyi farkının fazla olmasıdır.²¹⁷

Topluluk Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu reddetmesinin gerekçesini, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapıların tam üyelik için gerekli düzeyde olmaması olarak ifade etmiştir. Ayrıca bu dönemde AB'i genişleme politikası yerine derinleşmeye önem vermeye başlamıştır. AB'nin tutumundaki bu değişim, Türkiye'nin tam üyelik talebini olumsuz yanıtlamasında da etkisi olmuştur.

Tüm bunlara rağmen Türkiye AB ile olan ilişkilerine iyileştirmek amacıyla Matutes Raporu olarak da bilinen işbirliği raporu düzenleyip Konsey'e sunmuştur.

Komisyon düzenlenen bu rapor ile,

- Türkiye ile Gümrük Birliği'nin 1995 yılının sonuna kadar oluşturulması,
- Taraflar arasındaki işbirliğinin arttırılması,
- Mali açıdan işbirliğinin yeniden başlatılması,
- Siyasi işbirliğinin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasını

Konsey'e önerir.

1993 yılında düzenlenen Ortaklık Konseyi toplantısında AB ile Türkiye arasında oluşturulan Gümrük Birliği ve bu doğrultuda alınması gereken önlemler belirlenmiştir.²¹⁸

Türkiye ile AET arasındaki ortaklığın üç dönem sonrasında oluşacağı, Ankara Anlaşması'nın 2 nci maddesinde ifade edilmiştir. Bu süreç sonrasında Gümrük Birliği ilişkisinin oluşumu söz konusudur. Dolayısıyla dönemlere ayrılmış bu süreçle taraflar, ekonomik politikalarında uyumlaştırma sağlayacaklardır.(Ankara Anlaşması Md.5)²¹⁹

Ortaklık Konseyi tarafından 6 Mart 1995 tarihinde düzenlenen toplantı sonucunda Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.

²¹⁷ Karluk, s. 570, 571

²¹⁸ Aysu, s. 129

²¹⁹ Karluk, s. 569

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın;

17. ve 18. maddelerinde; sebze-meyve konserveleri, kakao, meyve suları hariç alkolsüz içecekler, şekerleme, margarin, unlu mamuller, çay, dondurma, çocuk mamaları gibi işlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini, üye ülkeler kendi aralarında serbestçe yaparken, 3. ülkelere yönelik ortak bir gümrük tarifesi belirlenip uygulanacaktır.

20. maddede; 3 yıl sonrasında GB sürecine işlenmiş tarım ürünleri de dahil edilecektir.

22. maddesinde; GB sürecinde tarım ürünlerinin de serbest dolaşımının gerekli olduğuna karar verilmiş bu amaca ulaşmak için ise belli bir sürenin gerektiği ifade edilmiştir.

23. maddede; GB sürecinde tarım ürünlerinin serbest dolaşımlarının sağlanması Türkiye ile AB'nin OTP'yi benimsemelerine dayandırılmıştır. Bu nedenle alınacak önlemler için Ortaklık Konseyi bünyesinde danışma toplantıları düzenleneceği ifade edilmiştir. Topluluğun tarım politikalarına yönelik kararlar alırken Türkiye Tarımı'nı da göz önünde bulundurmaları ve alınan kararları Türkiye'ye de bilgi olarak aktarılmasına karar verilerek bu madde de belirtilmiştir.

24. maddede; AB ile Türkiye'nin tarım ürünlerine yönelik kendi aralarında uyguladıkları tercihli rejimleri zaman içinde aşama aşama karşılıklı olarak çıkarları arttıracak şekilde geliştirileceğine dair ifade yer almaktadır.

25. maddede; Ortaklık Konseyi Türkiye'nin OTP'ye yönelik tedbirleri aldığını teyit ettikten sonra, tarım ürünlerinin ticarete serbest dolaşımını sağlamak için gerekli önlemleri alacağı belirtilmiştir.

Katma Protokol sonucunda Türkiye çıkarları doğrultusunda bazı işleyen rejimin, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile karşılıklı çıkar elde edilecek şekilde olması için yeniden incelenmesine karar verilmiştir.

Katma Protokol'ü doğrultusunda belirlenen 22 yıllık süreç sonunda Türkiye tarım sektörü olarak OTP 'ye uyum sağlayamadığı için tarım ürünleri Gümrük Birliği kapsamına alınmamıştır, sadece işlenmiş tarım ürünleri Gümrük Birliği'ne dahil

edilmiştir. Gümrük Birliği kapsamına dahil edilen işlenmiş tarım ürünleri; makarna, meyveli yoğurt, margarin, tatlı mısır konserveleri, çikolata, kakao, şekerlemeler, ekmek-kek-pasta-bisküviler ve benzeri unlu mamuller, patates unu ve ezmesi, malt hulasası, çay, dondurma, meyve suları dışındaki alkolsüz içkiler ve çocuk mamalarıdır. Türkiye Gümrük Birliği Anlaşması sonucunda AB ile olan ilişkisinde kazanç elde etmemiştir.

1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı;

1/95 Sayılı Ortaklık Kararı sonucunda Türkiye'nin çıkarlarına yönelik olan rejimleri yeniden inceleyerek bu durumu karşılıklı çıkar elde edecek şekilde değiştirmeye karar verilmiştir. Bu doğrultuda AB ile Türkiye arasındaki tarım ürünlerinin ticaretinde tercihli rejimi genişleten protokol 1993 yılında başlayan ve 13 tur süren müzakare sonucunda 25 Mart 1997 tarihinde imzalanarak, 9 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aynı tarihte, İthalat Rejimi Kararı olarak Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'nde yayınlanmış, 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı olarak da 28 Şubat 1998 tarihinde AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²²⁰

²²⁰ Aysu, s. 131, 132, 133

4.2 AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'YE SAĞLANAN MALİ YARDIMLAR

Türkiye'nin Topluluğa üyelik sürecinde AB tarafından yardımlar yapılması gerektiği Türkiye- AT Ortaklık Anlaşması'nın 3. maddesinde ve Ankara Anlaşması'nın başlangıç maddesinde de yer almaktadır.

Topluluk tarafından yapılan yardımlar kredi ya da kısmen bağış şeklinde yapılmaktadır. Yardımların miktarı ve uygulanma şartları imzalanan protokollerle belirlenmektedir.

Yardım verilmesi kesinleştiği durumda Türkiye'nin belirlenen niteliklere uygun projeler sunması gerekmektedir. Projeler, Ortaklık Anlaşması'nın amaçlarını ve ekonominin verimini arttıracak yatırımları içermelidir.²²¹

4.2.1 Gümrük Birliği Öncesi Mali Yardımlar (1964-1996)

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişimi için 1964-81 yıllarını kapsayan süreçte üç Mali Protokol ve bir Tamamlayıcı Protokol imzalanmıştır. 1981 yılından sonra 600 milyon Avro tutarında Dördüncü Mali Protokol hazırlanmıştır, fakat Yunanistan'ın veto etmesinden dolayı yürürlüğe konulamamıştır. Mali Protokol kapsamında yapılan yardımların büyük bir kısmı hibelerden, Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve Topluluk kaynaklı kredilerden oluşmaktadır. 32 yıllık bir dönem yardım amaçlı ödenmesi için 1.433 milyon Avro taahhüt edilmesine rağmen kullanılabilen yardım ise, toplam 830 milyon Avro seviyesinde sınırlı kalmıştır.²²²

- **1. Mali Protokol:** 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmıştır. Protokol Türkiye'ye 175 milyon ECU tutarında uygun koşullu kredi verilmesini uygun bulmuştur. Bu kredi 1964-69 tarihleri arasında Keban Barajı ve Boğaziçi Köprüsü'nün de içinde yer aldığı birçok altyapı projelerinin finansmanı için kullanılmıştır. Bu kredinin ödeme koşulları ise, vadesi 7 yıl ödemesiz olmak üzere 30 yıldır. Faiz oranları ise, altyapı projeleri için %3, diğer projeler için %4,5'tur.²²³

²²¹ Bilici, s. 129

²²² <http://www.ikv.org.tr/maliisbirligi.php>, Nisan 2009

²²³ Bilici s. 130

- **2. Mali Protokol:** 2. Mali Protokol, Türkiye'nin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla Katma Protokol'üyle birlikte imzalanmıştır.²²⁴

1971-77 yıllarını kapsayan 2. Mali Protokol yardım tutarı 220 milyon ECU'dür. Bu yardım, 195 milyonu genel bütçe kaynaklarından uygun kredi şeklinde, 25 milyonu ise AYB kaynaklarından normal koşullu krediden oluşmaktadır. Sağlanan kredilerin tamamının kullanılması bazı aksamalar sonucunda 1983 yılında tamamlanabilmiştir.

2. Mali Protokolle ödenen kredinin ödeme koşulları, altyapı yatırımları için vade 8 yılı ödemesiz olmak şartıyla 30 yıldır, faiz oranı ise %2,5'tur. Diğer yatırımlar için vadeler daha kısa olmakla birlikte faiz oranı %4,5'tur.

Türkiye aldığı bu krediyi Afşin-Elbistan Kömürleri ve Termik Santrali ile SEKA Akdeniz ve Dalaman Kağıt Sanayi yatırımları için kullanmıştır.²²⁵

- **Tamamlayıcı Protokol:** Tamamlayıcı protokol Türkiye'nin talepleri doğrultusunda yalnızca teknik ve hukuki nitelikli bir anlaşma şeklinde düzenlenmemiştir. Aynı zamanda genişleme sürecinin oluşturduğu şartlardan dolayı Katma Protokol'deki bazı yükümlülüklerimizde de esneklik tedbirleri getirmiştir.²²⁶

Yardım miktarı 17 milyon ECU olan ve 30 Haziran 1973 imzalanan Tamamlayıcı Protokolle amaçlanan, AT'ye 1 Ocak 1973 tarihinde üye olan İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın da 2. Mali Protokol'e katkı bulunmalarını sağlamaktır. Yürürlüğe giriş tarihi Şubat 1986 olan bu protol sağlanan kredinin 41 milyon ECU'sü İngiltere, 5 milyon ECU'sü Danimarka, 1 milyon ECU'sü ise İrlanda tarafından karşılanmıştır.

- **3. Mali Protokol:** 12 Nisan 1977 tarihinde imzalanan ve 1979-1981 tarih aralığını kapsayan 3. Mali Protokol ile Türkiye'ye sağlanan kredi miktarı 310 milyon ECU'dur. Bu kredinin 220 milyonluk kısmı Topluluk Bütçesinden (genel bütçe kaynaklarından) ve 90 milyonluk kısmı ise, AYB özkaynaklarından oluşmaktadır. Genel bütçeden temin edilen 220 milyon ECU'luk kredinin tamamı kamuya yönelik altyapı yatırımları için kullanılırken, AYB özkaynaklarından oluşan 90 milyon ECU'luk kredinin

²²⁴ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinid=252&icerikid=355>, Ekim 2009

²²⁵ Bilici, s. 130, 131

²²⁶ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinid=252&icerikid=355>, Ekim 2009

60 milyonluk tutarı özel sektöre yönelik sanayi projelerine, 30 milyonluk tutarı da Kamu kesimine tahsis edilmiştir. Genel bütçe tarafından tahsis edilen kredinin vadesi 10 yılı ödemesiz toplamda 40 yıl süreli, faiz haddi ise %2,5'tur. AYB özkaynaklarından oluşan kredi ise piyasa koşullarında verilmiştir.²²⁷

- **4. Mali Protokol:** 1982-1986 tarih aralığında uygulanmak için 19/06/1981'de hazırlanış ve 600 milyon ECU'luk krediyi içeren 4. Mali Protokol, Yunanistan'ın vetosundan (Yunanistan onay işlemini Kıbrıs sorununun çözümüne bağladığından) dolayı Topluluk tarafından onaylanmamıştır.²²⁸

²²⁷ Bilici, s. 131, 132

²²⁸ <http://www.ikv.org.tr/maliisbirlii.php>, Ekim 2009

Tablo 17

Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye Sağladığı Mali Yardımlar

Milyon ECU

	Genel Bütçe Kredi	Genel Bütçe Bağış	Avrupa Yatırım Bankası Kredi	Toplam
1.Mali Protokol (1964-1969)(1)	175	-	-	175
2.Mali Protokol (1971-1977)(1)	195	-	25	220
Tamamlayıcı Protokol (1971- 1977)(1)	47	-	-	47
3.Mali Protokol (1979-1981)(1)	220	-	90	310
Özel İşbirliği Fonu (1980- 1982)(2)	-	75	-	75
4. Mali Protokol (1982-1986)(3)	325	50	225	600
1993 Yılı İşbirliği	-	3	-	3
Toplam	962	128	340	1,430

Kaynak: Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği Mali Yardımlar Ve Türkiye**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Basım Yayın, 1997, s.135

(1)Kullanılmış, (2)Kısmen Kullanılmış, (3) Kullanılmamış

Tablo 18

**Türkiye'ye Sağlanan Yardımların Akdeniz Ülkeleri Yardımları
Arasındaki Yeri (1958-1983, 1958-1993)**

Milyon ECU

1958-1983

1958- 1993

Avrupa Ülkeleri	Miktar	%	Miktar	%
Türkiye	1.305 (1)	30,7	830 (2)	10,2
Portekiz	685	16,1	-	-
Yugoslavya	250	5,8	1.607	19,8
İspanya	200	4,7	-	-
G. Kıbrıs	30	0,7	136	1,6
Malta	26	0,6	55	0,6
Magrep Ülkeleri				
Fas	329	7,7	1.091	13,4
Cezayir	265	6,2	854	10,5
Tunus	234	5,5	742	9,1
Maşrek Ülkeleri				
Mısır	446	10,4	1.463	18
Suriye	157	3,6	461	5,6

Lübnan	150	3,5	292	3,6
Ürdün	103	2,4	329	4
İsrail	70	1,6	215	2,6
Toplam	4.250	100	8.100	100

Kaynak: Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği Mali Yardımlar Ve Türkiye**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Basım Yayım, 1997, s.136

- (1) 4. Mali Protokol dahil edilmiş, tamamlayıcı ve özel işbirliği fonu dahil edilmemiştir.
- (2) 4. Mali Protokol dahil edilmemiştir.

- **Özel İşbirliği Fonu:** Toplulukla Ekim 1978 yılında gerçekleştirilen görüşmelerde, ilişkilerin gelişimi için AT'nun Türkiye'ye ekonomik ve teknik anlamda işbirliğini desteklemek amaçlı 75 milyon ECU miktarında bağış yapmasına karar verilmiştir. Bu yardımla ilgili projelendirme çalışmaları 1989 yılında tamamlanmıştır. Bahsedilen projeler; eğitim, turizm, sağlık, enerji, çevre alanlarını kapsamaktadır ve finansman anlaşmaları Komisyon tarafından imzalanmasıyla uygulama çalışmalarına başlamışlardır.

- **Diğer Yardımlar:** 1993 yılında genel bütçeden tahsis edilen 3 milyon ECU miktarındaki yardım Hibe şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sağlanan yardımla gümrük memurlarımızın eğitimi, AT ortak tarım ve ticaret politikalarını içeren eğitim, iş haftaları düzenlenmesi ve mevzuat uyumu konularının yürütülmesi için kullanılmıştır.²²⁹

Gümrük Birliği sürecine girildikten sonra 1/95 sayılı Ortaklık Kararı ile Türkiye'ye, AB bütçesinden ve Akdeniz ülkelerine yönelik kredi ve hibe yardım ödemelerinden pay ayrılmasına karar verilmiştir. 1996-1999 yıllarını kapsayan dönemde gerçekleşen yardımlar, Bütçe Kaynaklı yardım, MEDA, İdari İşbirliği Fonu gibi kaynaklardan oluşmaktadır. Ayrıca bu dönemdeki yardım toplamda 768 milyon Avro olması öngörülmüştür. Fakat öngörülen bu yardım miktarı Yunanistan'ın engellemesinden dolayı kullanımda 52 milyon Avro ile sınırlı kalmıştır.²³⁰

AB İle Türkiye arasındaki mali ilişki, dört farklı Mali Yardım Protokol ile başlamış olup, MEDA I (1996-1999) Ve MEDA II (2000-2006) yardımlarıyla devam etmiştir.²³¹

MEDA I programıyla amaçlanan, Akdeniz Bölgesinde istikrarlı bir yapı için ticareti serbestleştirmek, sosyo-ekonomik kalkınmaya hız vermek, yaşam standartlarını yükseltmek, bölgesel işbirliğini arttırmaktır.

MEDA; Fas, Cezayir, Kıbrıs, Mısır, Ürdün, İsrail, Lübnan, Malta, Filistin, Suriye, Tunus ve Türkiye'yi içeren 12 Akdeniz ülkesini kapsamaktadır.

MEDA II programı MEDA I programıyla aynı amaçları kapsamakta ve devam niteliğindedir.²³²

²²⁹ Bilici, s. 133, 134

²³⁰ <http://www.ikv.org.tr/maliisbirligi.php>, Nisan 2009

²³¹ Muhammet Kösecik, İsmet Akbaş, **AB Mali Yardımlar Ve Türkiye'de Desteklenen Yerel Yönetim Projeleri**, Ankara; Gazi Kitabevi, Mayıs, 2009, s. 135

1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık sürecinin kabul edilmesi ile, dağınık olarak ve farklı fonlar aracılığıyla ödenen mali yardımlar tek bir bütçe kapsamında toplanarak Katılım Öncesi Mali Yardımlar olarak yapılandırılmıştır.²³³

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'ye sağlanan mali yardımların niteliğinde ve miktarında değişiklikler gerçekleşmiştir. AB, bu süreçte Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı şartlara sahip olacağını belirterek Aralık 2001 tarihinde kabul ettiği "Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardıma Yönelik Çerçeve Tüzük"²³⁴ (2005/2001/EC) ile Türkiye'ye yapılacak mali yardımları tek bir kaleme toplamıştır. Tüzük öncesinde Türkiye'ye sağlanan mali yardımlar; MEDA, Türkiye'ye Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Yardımı ve Türkiye-AB Gümrük Birliği'ni Güçlendirme Yardımı şeklinde üç ayrı kaynaktan sağlanmıştır. Tüzük ile birlikte tüm bu mali yardımlar tek kaleme aktarılmıştır.

Yeniliklerle girilen bu dönemde AB'nin sağlayacağı mali yardımlardan yararlanabilmek için, Katılım Ortaklığı Belgesi, Ulusal Programda yer alan projelerin öncelik sırasına göre hayata geçirilmesi, Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kurumsal yapılanmaya yönelmesi, üye ülkelerin aday ülkelerle, aday ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini güçlendirmeleri için "Merkezi Olmayan Yapılanma" oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu bu yapılanmayı Türkiye 2001 yılında gerçekleştirmiştir.²³⁵

14-17 Aralık 2004 tarihinde düzenlenen Brüksel Zirve Toplantısında Türkiye'ye yönelik alınan kararlar;

- Türkiye ile üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacaktır.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday ülkelerin değerlendirildiği kriterlerle değerlendirilebilecek bir aday ülke olduğu kararına Aralık 2004 Zirvesi'nde; Avrupa Komisyonu raporu çerçevesinde Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilirse, biran önce müzakerelere başlanacağı konusunda daha önce alınmış Konsey kararına atıfta bulunmaktadır.

²³² <http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABMALYARDIMLARI.doc>, Mart 2010

²³³ Kösecik, Akbaş, s. 135

²³⁴ (*) Çerçeve tüzük göre; yardımın amacı, kurumsal yapılanmaya ve topluluk mütesebbatına gerekli uyumu sağlamak amacıyla gerekli hukuki altyapının geliştirilmesi ve ekonomik ve sosyal uyum içeren yatırımlara destek sağlamaktır. İbrahim Çelikleş, 2007-2013 Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılım Öncesi Fonların Yapısı, <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der63m2.pdf>, Mayıs 2010, s. 44

²³⁵ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=maliisbirligi&baslik=Mali İşbirliği>, Mayıs 2010

- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin reform sürecinin devam edeceğine yönelik inancını ifade etmiştir. Politik reform süreci, kişilerin temel özgürlükleri ve insan haklarına uyumlu olarak devam etmesi için Komisyon tarafından kontrol edilecektir.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin, birliğe yeni katılacak üye ülkeleri dikkate alarak, Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna yönelik protokolü imzalama kararına memnuniyetle karşılamıştır.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin komşu ülkeleriyle olumlu ilişkileri ve AB 'ye üye ülkelerle sınır sorunları karşısında barışçıl bir tavırla Birleşmiş Milletler Hukuku'na uygun çözüm arayışlarını memnuniyetle karşılamaktadır. Avrupa Konseyi, çözüm sürecinde kili anlaşmazlıkların yaşanması durumunda Uluslar arası Adalet Divanı'na başvurulması gerektiğini belirtmektedir.
- AB'nin temel ilkeleri olan; özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin yaşanması karşısında Avrupa Komisyonu, kendi inisiyatifi ya da üye ülkelerin 1/3'ünün talebi doğrultusunda müzakerelerin askıya alınmasını önerecek ve müzakerelerin tekrardan başlaması için gerekli koşulları önerecektir.²³⁶

AB Komisyonunu teklifi doğrultusunda, Konsey 17 Temmuz 2006 tarihinde yeni bir Katılım Öncesi Mali Aracın (IPA) kurulmasını içeren tüzüğü onaylamıştır. 2007-2013 yıllarını kapsayan dönemde aday ülkelere sağlanacak beş mali yardım (PHARE, ISPA, SAPARD, Türkiye Katılım Öncesi Mali Yardımı ve CARDS) IPA olarak adlandırılan program adı altında düzenlenmiştir. AB IPA aracılığıyla aday ülkeleri (Türkiye, Hırvatistan, Makedonya) ve potansiyel aday ülkeleri (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan) tam üyeliğe hazırlamayı amaçlamaktadır.²³⁷

IPA ile, kurumsal yapının güçlendirilmesi, sınır ötesi işbirliği, bölgesel kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal kalkınma amaçlanmaktadır. IPA aday ülkelere 2007-2013 döneminde 11.468 milyar Avro'luk mali yardım sağlayacak ve mali yardım miktarı yıldan yıla artış gösterecektir.²³⁸

²³⁶ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=219&icerikID=32.0&dil=TR>, Şubat 2010

²³⁷ <http://ab.calisma.gov.tr/web/Kat%C4%B1%C4%B1m%C3%96ncesiMaliYard%C4%B1mIPA/tabid/172/Default.aspx>, Nisan 2010

²³⁸ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=maliisbirligi&baslik=Mali İşbirliği>, Mayıs 2010

IPA uygulamasından öncesinde Türkiye'ye 2003 yılında 300 milyon Avro, 2005 yılında 500 milyon Avro değerinde mali yardım sağlanmıştır. IPA ile 2007-2013 yılları arasında tüm aday ülkelere sağlanacak mali yardım miktarı 10 milyar Avro'dur.²³⁹

²³⁹<http://ab.calisma.gov.tr/web/Kat%C4%B1%C4%B1m%C3%96ncesiMaliYard%C4%B1mIPA/tabid/172/Default.aspx>, Nisan 2010

Tablo 19

2007-2010 Döneminde Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

Bileşenler	2007 (milyon Avro)	2008 (milyon Avro)	2009 (milyon Avro)	2010 (milyon Avro)	Toplam (milyon Avro)
Bölgesel Kalkınma	167.5	173.8	182.7	238.1	762.1
Kurumsal Kapasite	252.2	250.2	233.2	211.3	946.9
Sınır Ötesi İşbirliği	6.6	8.8	9.4	9.6	34.3
Kırsal Kalkınma IPARD	20.7	53.0	85.5	131.3	290.5
İnsan Kaynakları	50.2	52.9	55,6	63.4	222.1
TOPLAM	497.5	538.7	566.4	653.7	2.256.0

Kaynak: 2007-2010 Türkiye'ye Sağlanacak AB Mali Yardımı,

http://www.tzob.org.tr/tzob_web/proje/sunumlar/IPA.ppt#258,4, IPA, Mayıs 2010

4.3 GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ VE TÜRKİYE

Avrupa Topluluğu, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi kararında; tarım ürünlerinin ithalatına yönelik Türkiye'nin uyguladığı gümrük vergi oranlarını 1987 yılından itibaren sıfırlamıştır. Fakat Ortak Piyasa Düzenlemeleri kapsamında üçüncü ülkelere karşı uygulanan koruma amaçlı işlemlerin devam etmesi sağlanmıştır..

Türkiye ilk kez Topluluk üretimi olan tarım ürünlerine yönelik 1993 yılında ithalat rejimiyle taviz tanımıştır. 1994 yılında ise bu taviz verilen ürünlerin listesinde artış gerçekleşmiştir.²⁴⁰

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesine karar verilmiştir.²⁴¹

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında Gümrük Birliği'nde uygulanacak politika, ilke ve kurallar belirlenmiştir.²⁴²

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 22'nci maddesinde tarım ürünlerinin serbest dolaşımının hedeflendiği ifade edilmekte bunun gerçekleşmesi içinde ek bir sürenin tanınması gerektiği belirtilmektedir. Kararın 23'ncü maddesinde, tarım ürünlerinin serbest dolaşımının Türkiye'nin Ortak Tarım Politikalarını benimsemesine bağlı olduğunu bundan dolayı da Ortaklık Konseyi tarafından düzenlenen toplantılarda alınacak kararların ve önlemlerin Türkiye tarımının çıkarlarına uygun alınması ve bu kararların ve önlemlerin Türkiye'ye bilgi olarak aktarılmasını hüküm altına almaktadır. 25'inci madde de ise, "Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası tedbirlerini aldığını teyit ettikten sonra tarım ürünlerinin serbest dolaşımı için gerekli tedbirleri alacaktır. " ifadesine yer verilmiştir.²⁴³

Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesini öngören 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın içeriğini oluşturan konular;

- Malların serbest dolaşımı; gümrük vergileri ve kısıtlamaların kaldırılması ve AB Gümrük Kodu'na uyumu kapsamaktadır.

²⁴⁰ Sinan Varol, **Türkiye- AB Tarım İlişkileri**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Mart- Nisan 1996, Sayı:108, s.8

²⁴¹ Aysu, s. 133

²⁴² Seyidoğlu, s. 271

²⁴³ Varol, s. 8

- Ortak Ticaret Politikası; OGT'ye uyum, tercihli ticaret anlaşmaları, otonom rejimlerle kapsamaktadır.
- Ticarete teknik engellerin kaldırılması; teknik mevzuata uyumu kapsamaktadır.
- Yasal düzenlemeler; fikri ve sınai mülkiyet hakları, rekabet kuralları, kamu alımlarını kapsamaktadır.
- Kurumsal işbirliği; Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK), Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK), teknik komiteler, danışma ve karar usullerini kapsamaktadır.²⁴⁴

1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği; paranın, malların, hizmetlerin ve işgücünün serbest dolaşımının gerçekleşmesi için atılan ilk adım olarak da nitelendirilmektedir. AB'nin temelini oluşturan Roma Anlaşması da Gümrük Birliği üzerine kurulmuştur. Gümrük Birliğinin içeriğinde, üye ülkeler aralarındaki ticarete uygulanan tüm gümrük vergilerini, ithalat kısıtlamalarını ve bütün ticaret engellerinin kaldırılıp üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanması yer almaktadır.²⁴⁵

Gümrük Birliği ile amaçlanan, malların serbest dolaşımını sağlamaktır.²⁴⁶

Birliğe üye olan ülkeler arasında yapılacak ithalat ve ihracat işlemlerinde; miktar kısıtlamalarının kaldırılması, gümrük vergilerinin alınmaması malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımı sağlanmaktadır.

Bu anlamda Gümrük Birliği, "Serbest Ticaret Bölgeleri" ne benzemektedir. Fakat Gümrük Birliğinde Serbest Ticaret Bölgelerinden farklı olarak, üye ülkeler dışında kalan üçüncü ülkelere karşı "Ortak Gümrük Tarifeleri" uygulanmaktadır.²⁴⁷

Ayrıca Gümrük Birliği (GB)'nde Serbest Ticaret Bölgelerinin şartlarına ek olarak birlik üyesi olan ülkelerin Serbest Ticaret Politikası uygulama imkanları

²⁴⁴ <http://www.ikv.org.tr/gumrukbirligi.php>, Ekim 2009

²⁴⁵ Aysu, s.133

²⁴⁶ <http://www.econturk.org/dtp13.htm>, Kasım 2009

²⁴⁷ Çimen, s.16

kısıtlanmıştır. Buna göre GB, Serbest Ticaret Bölgesinden daha geniş kapsamlı ve ileri bir ekonomik bir bütünleşme şeklidir.²⁴⁸

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, üye ülkeler arasındaki ticarete uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılması, miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanması şeklindeki geleneksel anlamdaki gümrük birliği ilişkisinden daha fazla yükümlülükleri içermektedir. Türkiye mevzuatını Gümrük Birliği sürecinde AB'nin gümrük ve ticari politikalarıyla birlikte rekabet ve fikri sınai mülkiyet haklarına yönelik politikalarında da uyumlu olma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bu yükümlülüklerin bir kısmı 1 Ocak 1996 tarihinde, bir kısmının ise, belirlenen geçiş süresinde tamamlanmasına karar verilmiştir.²⁴⁹

GB ile sanayi ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımı da ifade edilmiştir.

Türkiye GB süreciyle, AB'ne ait sanayi ürünlerinin ithalatı esnasında alınan Gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ve Toplu Konut Fonu kaldırmıştır.

İşlenmiş tarım ürünlerinin ithalatı esnasında gümrük vergisi ve toplu konut fonu (tarım payı) bütün ülkelere uygulanırken, gümrük vergisi oranı (sanayi payı) sadece üçüncü ülkelere ait ürünlere uygulanmaktadır.

Tarım ürünlerini serbest dolaşımı durumu Türkiye için Topluluğun uyguladığı OTP 'na uyumu gerçekleştirdiği takdirde gerçekleşecektir.²⁵⁰

Türkiye AT ile 1963 yılında imzaladığı Ankara Anlaşması ve 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile; Topluluğa tam üyeliği amaçlanmakta ve taraflara bazı yükümlülükler getirilmektedir.

Bu yükümlülüklerden birisi, Türkiye ile AT arasında emeğin serbest dolaşımı konusudur. Emeğin serbest dolaşımı konusu, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile 1976-1986 tarihleri arasında aşamalı olarak gerçekleşmesi öngörülmüş olsa da bu durum AT tarafından kabul edilmemiştir.

²⁴⁸ <http://www.econturk.org/dtp13.htm>, Kasım 2009

²⁴⁹ <http://www.ikv.org.tr/gumrukbirligi.php>, Ekim 2009

²⁵⁰ http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/02080110/14552, Kasım 2009

Ayrıca Türkiye'nin AB'ne tam üyelik sürecinde birliğe hazırlaması için AB tarafından sağlanacak mali yardımların yeteri düzeyde yapılmamış olması da Türkiye için olumsuz bir durumdur.²⁵¹

Gümrük Birliği sürecinin de Gümrük Kanunu'nda değişiklikler yapılmış, Topluluğun Gümrük Kodu'nu ve uygulama tüzüğünü konu alan Gümrük Kanunu'nun hazırlanmasına başlanmıştır. Ayrıca ihracata yönelik ortak kurallara dair Topluluk Mevzuatına yakın bir mevzuat hazırlanarak uygulamaya konmuştur.²⁵²

Gümrük Birliği çerçevesinde, gümrük idarelerinde modernleşmek amacıyla yeniden yapılanma çalışmaları Türkiye'nin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. 1998 yılında başlatılan yeniden yapılanma çalışmaları, gümrük teşkilatının yeniden düzenlenmesini, vergi tahsilatının etkinliğini arttırmak ve daha iyi bir gümrük kontrolünü sağlamak için gerekli bilgisayar sisteminin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için Haziran 2005 den itibaren 70 Gümrük Müdürlüğü ile 16 Gümrük Baş Müdürlüğü'nde otomasyona geçiş sağlanmıştır. Bu sayede tüm gümrük işlemleri elektronik ortamda gerçekleştirmeye başlamıştır. Böylece zaman olgusundan sağlanan tasarruf ekonomimize olumlu etkiler yansıtmıştır.²⁵³

Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık süreç dahilinde Türkiye tarım alanında OTP'ye uyum konusunda bir gelişme sağlayamadığından dolayı tarım ürünleri Gümrük Birliği kapsamı dışında bırakılmıştır. Gümrük Birliğine sadece işlenmiş tarım ürünleri dahil edilmiştir. Gümrük Birliği kapsamında yer alan işlenmiş tarım ürünleri; makarna, meyveli yoğurt, margarin, tatlı mısır konserveleri, çikolata, kakao, şekerlemeler, ekmek-kek-pasta-bisküviler ve benzeri unlu mamuller, patates unu ve ezmesi, malt hulasası, çay, dondurma, meyve suları hariç alkolsüz içkiler ve çocuk mamalarıdır. İşlenmiş tarım ürünlerinin bulunduğu listeden de anlaşılacağı gibi Türkiye'nin bu anlamda rekabet etme gücü çok azdır. Dolayısıyla Gümrük Birliği Anlaşmasıyla Türkiye AB ilişkilerindeki kazanımlarında düşüş gerçekleşmiş, AB ise kazanımlarını artış gerçekleştirmiş denebilmektedir.

1/95 Sayılı OKK'nın 2225. maddesinde ve 1/98 Sayılı OKK ile, taraflar arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımının gerçekleşmesinin, Türkiye'nin OTP'ye

²⁵¹ Bilici, s.153, 154

²⁵² Seyidoğlu, s. 277

²⁵³ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=gumrukbirligi&baslik=Gümrük Birliği>, Aralık 2009

uyumu ile olabileceği, bu uyum sürecinde de Türkiye tarım sektörüne yönelik çıkarların korunacağı ve tercihli rejimin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁵⁴

Ortak Tarım Politikasına Uyum konusunda Başbakanlığın 1995/10 Sayılı Genelgesi doğrultusunda sorumlu birim olarak Başbakanlığımız görevlendirilmiştir. Bu kapsamda Başbakanlığımızın yürüteceği faaliyetler dört ana başlık altında toplanmıştır;

- Türk tarımında uygulanan mevzuatın Avrupa Birliğinde uygulanan mevzuatla karşılaştırılması,
- Türk tarımının Ortak Tarım Politikası'na uyumu için gerekli çalışmaların yapılması,
- Türkiye açısından öncelikli olan ürünlerin belirlenip, Avrupa Birliğinden alınacak teknik desteklerle bu ürünlere yönelik uyum dosyalarının tamamlanması,
- Avrupa Topluluğunda var olan Tarımsal Garanti ve Yön verme Fonu'na benzer bir düzenin kurulması ve işletilmesi için gerekli araştırmaların yapılması.²⁵⁵

Ortaklık Konseyi Kararı'nda Türkiye'nin 5 yıllık süre zarfında AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı tercihli rejimleri yürürlüğe koyması gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlamda pek çok Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ile ve Kuzey Afrika ülkesi ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.

Türkiye Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile bu topluluğun kapsamında olan ürünlerle ilgili (Kömür ve çelik ürünleri) ticarete yönelik bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma doğrultusunda söz konusu ürünlerin ticaretinde Türkiye uyguladığı gümrük vergilerini aşamalı olarak indirmeye başlamıştır.²⁵⁶

1/95 sayılı OKK, gümrük vergileri ve ilgili düzenlemelerle birlikte Türkiye'nin Topluluk tarafından gümrük konusunda uyguladığı kanun, yönetmelik ve tasarruflara da uyum sağlaması gerektiğine karar vermiştir. Türkiye 5 Şubat 2000 tarihinde uygulamaya koyduğu 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile 1/95 sayılı OKK' da ifade edilen yükümlülüklerini yerine getirmiş, malların menşei, gümrük vergileri, Gümrük Birliği

²⁵⁴ Aysu, s.131, 134

²⁵⁵ Varol, s. 9

²⁵⁶ Seyidoğlu, s. 278

alanına giriş ve çıkışlar ve gümrük işlemlerinde kullanılan AB Gümrük Kodu'na uyum sağlamıştır.²⁵⁷

Sonuç olarak, Türkiye 1995 tarihli Ortak Komisyon Kararı doğrultusunda üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli çalışmaları yürütme çabasındadır. OTP kapsamında gümrük birliği, malların serbest dolaşımı, emeğin serbest dolaşımı ve sermayenin serbest dolaşımı yer almaktadır.²⁵⁸

OTP'nın içeriğinde yer alan malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı Ortak Pazar'ın temellerini oluşturmaktadır.

Ortak Pazar; Belirli sayıdaki ülkenin bir araya gelerek serbest ticaretin önündeki engelleri kaldırıp malların, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayarak bir iç pazar oluşturmaları ve diğer üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasını sağlayacak birliğe denmektedir.²⁵⁹

AB 'nin kuruluş amacı ekonomik ve siyasi bir bütünleşmenin sağlanmasıdır. Ekonomik anlamda bütünleşme aşamaları;

- Ekonomik İşbirliği Anlaşması,
- Serbest Ticaret Bölgeleri,
- Gümrük Birliği,
- Ortak Pazar,
- İktisadi Birlik,
- Ekonomik ve Parasal Birliktir.

Bu aşamalar içinde yer alan Ortak Pazar, GB 'ne ek olarak emek, sermaye ve girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını ve üçüncü ülkelere karşı OGT'nin uygulanmasını sağlayan bir bütünleşme şeklidir.

²⁵⁷ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=gumrukbirligi&baslik=Gümrük Birliği>, Aralık 2009

²⁵⁸ Seyidoğlu, s. 278

²⁵⁹ Çimen, s. 37

Mal ve hizmet piyasalarını yanı sıra Üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın gerçekleşmesi, Ortak Pazar dahilinde faktör fiyatlarının eşitlenmesini ve kaynakların etkin kullanımını sağlamaktadır. Ortak Pazar için en iyi örnek AB'dir.

GB, tarih boyunca en çok uygulanan bir bütünleşme şeklidir. GB' ne en iyi örneklerden biri 1957'de kurulmuş olan AET'dir. AB bir Gümrük Birliğidir. AB'nde yaşanan zaman içindeki gelişeler GB' ninde diğer bütünleşme şekillerini kapsayacak biçimde genişlemesini sağlamıştır. ²⁶⁰

Gümrük Birliği Anlaşması'ndan sonra Türkiye'nin gümrük indirimi yaptığı tarım ürünleri;

- Sebze, kök ve yumrulu bitkilerde; %15,8
- Meyve, fındık ve fıstıkta; %16,7
- Kahve, çay ve baharatta; %33,7
- Hububat, un, irmik ve bulgurda; %15,1
- Yağlı tohumlar ve yağlı meyvelerde; %35,2
- Hayvan ve sebze yağlarında; %27,5
- Şeker ve şekerlemede; %19,8
- Kakao ve kakaolu ürünlerde; %26,2
- Sebze, meyve ve fındık ürünlerinde; %19,3
- Tütün ve işlenmiş tütünde; %24,6
- Pamukta; %40'dır. ²⁶¹

Gümrük Birliğinin tarımımıza olumlu etkisi; rasyonel açıdan topluluk tarım politikalarının Türkiye'de uygulanması için gerekli altyapının oluşturulması için yetkililer

²⁶⁰ <http://www.econturk.org/dtp13.htm>, Kasım 2009

²⁶¹ Aysu, s. 134, 136

üzerinde oluşturulan baskılar, diğer rasyonel politikaların uygulanması için zemin teşkil etmesidir.

Gümrük Birliğinin Türk tarımına olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de mevcuttur. Genel olarak bu olumsuzluklar;

- Tarım sektörünün OTP'ye uyum süresi uzadığında Avrupa Topluluğu'na ait kaliteli tarım ürünlerinin Türkiye'deki payı artacaktır,
- Türkiye'nin tüm bu süreçler sonrasında hedeflemiş olduğu tam üyelik süreci uzayacaktır,
- OTP'ye uyumun gecikmesi beraberinde Topluluk bütçesinden alınan destekleme amaçlı yardımları geciktirecek ve zamanla imkânsızlaştıracaktır,
- Topluluk Türkiye'ye karşı tarım ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünleri konusunda Gümrük Birliği sürecine rağmen ihracatı desteklemektedir. Bu durumda Türk tarımında yer alan küçük ölçekli tarımsal ve gıda işletmelerinin rekabet gücünü azaltmaktadır.

Tarım sektörüne ait rekabet gücümüzün az olmasının diğer sebepleri ise; tarım ürünlerimizin ürün kalite ve standartlarında ve bitki, hayvan sağlığı konusunda yetersiz olmamız, küçük ölçekli işletmelerin üretim maliyetlerinin büyük ölçekli işletmelerin üretim maliyetlerinden yüksek olmasıdır.²⁶²

²⁶² Nurullah Özcan, **Avrupa Birliği Nedir?**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Mart- Nisan 1996, Sayı:108, s.15

Tablo 20

**Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri
(1996-2004) 1994=100**

YILLAR	İhracat Fiyat Endeksi	İthalat Fiyat Endeksi	Net Dış Ticaret Hadleri
1996	107,6	109,7	98,1
1997	102,5	100,2	102,3
1998	98,4	96,1	102,4
1999	91,7	90,8	101,0
2000	87,8	94,9	92,5
2001	85,5	94,6	90,4
2002	84,0	93,5	89,8
2003	95,8	102,3	93,6
2004	107,1	113,5	94,4

Kaynak: Aynur Yıldırım, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi**, http://www.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/15_11.pdf, Mayıs 2010, s. 161

İhracat Fiyat Endeksi 1996 yılından 2002 yılına dek düşmüş, 2003 ve 2004 yıllarında ise yükselmiştir. 1996-2002 yılları arasında yaşanan düşüşün nedeni; AB ile Türkiye arasında başlayan Gümrük Birliği süreci doğrultusunda, ara ve yatırım malları ithalat fiyatında azalma olmuş ve bunun etkisiyle İhracat Fiyat Endeksi oranlarında da düşüş gerçekleşmiştir.²⁶³

Türkiye’de GB sonrasında ithalat üzerinden alınan gümrük vergileri ve Konut Fonunda, AB’ne uygulanan gümrük vergilerinin sıfırlanması, üçüncü ülkelere karşı OGT ‘nin uygulanmasından dolayı gelir kaybı oluşmaktadır.

Vergi ve fon kayıpları dışında Gümrük Birliği’, Türkiye-AB arasındaki dış ticaret dengesine de Türkiye açısından açıklar oluşmasına neden olmuştur. 1990, 1991 ve 1992 yıllarında dış ticaret açığı, 2-2,5 milyar dolar, krizin yaşandığı 1993 yılında 6,275 milyon dolar, 1994 yılında bu rakam 2,280 milyon dolara düşmüş, 1995 yılında ise 5,790 milyon dolar olmuştur (rakamsal veriler Yıllık Programlardan alınmıştır)²⁶⁴

AB ile düzenlenen GB ilişkisi sonrasında Türkiye’nin dış ticaretine yönelik göstergelere bakıldığında ihracat kaleminde veriler beklenildiği gibi olumlu olmamıştır. 1995 yılında AB ‘nin toplam ihracatımız içindeki yeri %51,2 iken 1996 yılında bu veri %49,7’ye düşmüştür. 1997 yılında bu düşüş devam ederek %46,6 olmuştur. 1998 yılında %52,6 şeklinde küçük bir oranda artış gerçekleşmiştir. 1999 yılında ise, %50,0’lere düşüş yaşanmıştır.

Fakat bu süreç dahilinde ithalatımızı değerlendirdiğimizde bir artış olduğu gözlenmektedir. 1995 yılında toplam ithalatımız içinde AB ‘nin payı %47,2 iken gümrük birliğine girilmesiyle bu oran %53’e yükselmiştir. 1997’de ise AB’nin toplam ithalatımızdaki payı %54’e ulaşmıştır. Yani sonuç olarak GB sürecinin başlamasıyla AB’nin ithalatımızdaki payı giderek artış göstermiştir. Bu artışta AB’ye karşı uyguladığımız tarifeleri sıfıra indirmemizden kaynaklanmaktadır.²⁶⁵

²⁶³ Aynur Yıldırım, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi**, http://www.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/15_11.pdf, Mayıs 2010, s. 161.

²⁶⁴ Bilici, s. 154, 155, 156

²⁶⁵ Seyidoğlu, s. 279

Tablo 21

Gümrük Birliğı Sonrası AB ile Dış Ticaret (Milyar Dolar)

Dönem	İhracat	İthalat	Açık
1996	12,091	23,517	-11,426
1997	12,900	25,316	-12,416
1998	14,126	24,570	-10,444
1999	14,919	21,833	-6,914
2000	15,085	27,387	-12,302
2001	16,853	18,948	-2,095
2002	19,468	24,518	-5,050
2003	24,349	31,495	-7,146
Toplam	129,791	197,584	-67,793

Kaynak: <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=274>, Mayıs 2010

1996-2003 yılları arasında AB ile Türkiye arasındaki dış ticaret açığı toplamda 67,793 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye sattığından çok AB üye ülkelerinden almıştır. Yani Gümrük birliği sürecinden Türkiye değil AB kazançlı çıkmıştır.²⁶⁶

Türkiye'nin tarım ürünlerinin dış ticaretinde en önemli pazarı elbette AB'dir. Yılda ortalama AB Türkiye'den 2 ile 2.5 milyar dolarlık tarım ürünü ihraç ederken, Türkiye AB'den 1.5 milyar dolarlık tarım ürünü ithal etmektedir. Türkiye tarım ürünleri konusunda zaman içerisinde AB'nin tarife dışı engelleriyle karşı karşıya kalmaktadır. İhracatı tarife dışı engellerin uygulandığı tarım ürünlerimizin başında çekirdeksiz kuru üzüm, incir, fındık, pamuk hatta zeytinyağı gelmektedir. Bu durumun en son söz konusu olduğu tarımsal ürünümüz fındıkta aflatoksin kontrolleri sonucu ihracatı engellenmiş, Türkiye yerine Birlik üyesi İtalya ve İspanya'dan fındık satın alınmıştır.²⁶⁷

AB'nin OTP'na uyum ile AB'ne tam üyelik arasında sağlam bir bağ vardır. Yani AB 'ne tam üye olabilmek için OTP 'na uyum sağlanması gereklidir. Türkiye'nin OTP'na uyumu oldukça zordur. Çünkü gerek uygulanan tarım politikaları gerekse tarımsal yapısı AB'nden oldukça farklıdır. AB'nin ve Türkiye'nin tarımsal yapılarını genel hatlarıyla karşılaştıracak olursak;

- **Tarımsal İşletme;** Tarımsal işletme, yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da hayvancılık yapan ya da hem tarımsal üretim hem de hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir.²⁶⁸

Türkiye'nin 4 milyon tarım işletme mevcutken, AB'nin tarım işletme sayısı 7.300 civarındadır. Ayrıca işletmenin büyüklüğü makine kullanımı ve verimlilik için önemlidir. Bu açıdan bakıldığında AB'nin sahip olduğu tarım işletmelerinin maliyetleri Türkiye'nin sahip olduğu işletmelerden daha düşüktür.²⁶⁹

²⁶⁶ Aysu, s.133, 134

²⁶⁷ <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/779612-avrupa-birligi-turkiye-tarim-politikalari-iktisat.html>, Kasım 2009

²⁶⁸ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&tb_adi=Nüfus İstatistikleri ve Projeksiyonlar&ust_id=11, Kasım 2009

²⁶⁹ <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/779612-avrupa-birligi-turkiye-tarim-politikalari-iktisat.html>, Kasım 2009

Tarım sektöründeki nüfus hızındaki artış, gelenekler ve verasetten dolayı arazilerin parçalanması hala devam eden bir sorun niteliğindedir. Medeni Hukuk Yasası ile miras konusunda çözüm üretilmemiş olmasından dolayı toprakların küçük parçalara bölünmesi sorununu devam ettirmektedir. Yıllar itibariyle topraklardaki bu küçülme durumunu aşağıdaki tablodan analiz edebilmektedir.²⁷⁰

²⁷⁰ Aysu, s. 163

Tablo 22

**Türkiye’de Tarımsal İşletme Sayısı, Ortalama İşletme Büyüklüğü
(da) ve İşletme Tiplerinin Payı**

Yıllar	İşletme Sayısı	İşletme Tiplerinin Payı*(%)			Ortalama
		1	2	3	Arazi Varlığı (da)
1950	2527000	-	-	-	77,0
1963	3100900	-	-	-	55,3
1970	3058900	83,30	9,40	7,30	55,8
1980	3650900	86,03	2,52	11,45	62,3
1991	4091530	72,14	3,43	24,43	52,7
2001**	3075516	67,42	2,36	30,22	61,0

Kaynak: Abdullah Aysu, **Avrupa Birliği ve Tarım**, 1. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006, s.163

* 1; Bitkisel+ hayvansal üretimi bir arada yapan işletmeler

2; Yalnız hayvansal üretim yapan işletmeler

3; Yalnız bitkisel üretim yapan işletmeler

**)2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (hane halkı) Anketi geçici sonucu olan bu değerler bütün köyler ile nüfusu 5000’in altında olan yerleri kapsar.

Bütün köyler ve nüfusu 25000'in altında olan il ve ilçelerde tarımla uğraşan hane halkı sayısı 4.106.983 adet olarak bildirilmiştir.²⁷¹

- **Tarımsal Nüfus;** Türkiye'nin toplam nüfusunun %35i tarımsal nüfus iken AB'nin toplam nüfusunun %4-5 'i tarımla uğraşmaktadır.²⁷²

Türkiye'nin tarımla uğraşan nüfusunun yıllar itibariyle toplam nüfustaki payı;

- ❖ 1923' de %90,
- ❖ 1950'de %86,
- ❖ 1955'de %80,
- ❖ 1960'da %75,
- ❖ 1970'de %64,
- ❖ 1980'de %54,
- ❖ 1995'de %47,
- ❖ 1997'de (çalışan nüfus 21, 89 milyon) %43,
- ❖ 1998'de (çalışan nüfus 22,2 milyon) %41,9'a (8.488.000 kişi),
- ❖ 2004'de %34'tür.²⁷³

- **Tarımsal Ticaret;** Türkiye'nin dış ticaretinde tarımsal ürünlerin payı%11 iken, bu oran AB'nde %75 seviyesindedir.

Bu göstergeler Türkiye'nin tarımsal yapısı ile AB'nin tarımsal yapısı arasındaki büyük farklılıkları açıkça ifade etmektedir. Türkiye tarımda yeni teknolojileri yeterince kullanmamaktadır, bu durumda OTP uyumu zorlaştırmaktadır.²⁷⁴

²⁷¹ Aysu, s. 163

²⁷² <http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/gundem01.htm>, Kasım 2009

²⁷³ Aysu, s. 181

²⁷⁴ <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/779612-avrupa-birligi-turkiye-tarim-politikalari-iktisat.html>, Kasım 2009

Fiyat ve piyasa mekanizmaları açısından AB ile Türkiye arasındaki farklılık, Türkiye tarımsal alana sağladığı desteklerde fiyat desteğini, AB ise doğrudan ödeme yöntemini uygulamaktadır. Fakat Türkiye 26 Nisan 2000 tarihinde belirlenen dört pilot bölgede doğrudan gelir desteği yöntemini uygulamaya başlayarak OTP'ye uyum sürecinde önemli bir gelişmeye sebep olmuştur.

AB'de destek veren kuruluşlar tek ve merkezi bir yapıya sahiptir. Türkiye'de destek veren kuruluşlar ürüne göre değişmektedir. AB desteklerini ürün kalitesini, bölgenin gelişmişlik düzeyini göz önünde tutarak uygulamaktadır. Türkiye ise bu olguları dikkate almadan destek mekanizmasını uygulamaktadır. Ayrıca Türkiye'deki üretici örgütlerin yapılanması AB'deki kadar güçlü değildir.²⁷⁵

Türkiye'nin tarımsal alanda AB'den avantajlı olduğu yön ise, ekolojik ürün üretimidir. AB ye kıyasla kimyasal kullanım oranının az olması ekolojik üretimi gerçekleştirmesi konusunda Türkiye'ye avantaj sunmaktadır. Son yıllarda ekolojik ürün üretimi artarken Türkiye'nin bu anlamda ürettiği ürünlerin tamamını Avrupa'ya ihraç etmektedir. Bu durum Türkiye için olumlu bir durumdur.²⁷⁶

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar tarıma yönelik uygulanan destek politikaları, 1963 yılı itibariyle Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarıyla düzenlenmeye başlamıştır. Bahsedilen politikalar ve desteklerin uygulanmasıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ilgilenmektedir.

Tarımın desteklenmesi için gerekli olan finansman ihtiyacı çeşitli kaynaklardan sağlanmaktadır. Fiyat Desteği ödemelerinin finansmanı, Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen Merkez Bankası Reeskont kredileri ya da Ziraat Bankası kredileriyle sağlanmaktadır. Diğer desteklerin finansman kaynağı çeşitli fonlardır.²⁷⁷

Türkiye'nin Tarım Politikaları; Fiyatlara Doğrudan Müdahale, Dolaylı Gelir Desteği, Doğrudan Gelir Desteği Sağlanması, Diğer Desteklerden oluşmaktadır.

²⁷⁵ Gürler, s.104

²⁷⁶ <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/779612-avrupa-birligi-turkiye-tarim-politikalari-iktisat.html>,

Kasım 2009

²⁷⁷ Gürler, s. 102

4.3.1 Türkiye'nin Tarım Politikaları

4.3.1.1 Fiyatlara Doğrudan Müdahale

Fiyat politikalarıyla devletin ve devlete bağlı kuruluşların serbest fiyat sistemlerini etkileyerek fiyat oluşumunu sağlamak amaçlanır. Tarımsal Fiyat Politikası, devletin tarımsal ürünlere yönelik uyguladığı önlemlerin tümünü kapsamaktadır. Tarım sektörü büyük dalgalanmaların yaşandığı ekonomik bir alandır. Mısır, buğday ve benzeri ürünler rekabet gücünün fazla olduğu ortamlarda satılmaktadır. Bu piyasa ortamlarında fiyatlar yıl, ay ve saat olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Tarımsal ürünlerde fiyat oluşumu tarım sektörünün yapısına göre bazı özellikler taşır;

- Tarım ürünlerine yönelik fiyatlar oluşurken, üretici ve maliyet unsurları çok fazla göz önünde bulundurulmaz, ürün fiyatlarını toplam arz belirlemektedir.
- Tarım ürünlerine yönelik toplam talep gelir artışına karşı duyarlı değildir. Diğer bir deyişle gelirler arttığı takdirde tarım ürünlerine olan talep artmamaktadır.²⁷⁸

Ülkemizde destekleme politikalarının önemli bir aracı olan fiyat müdahaleleri, üretimin piyasa ihtiyaçlarına uygun gelişmesini engellemekte, üretici kesimin gelir düzeyinde istikrarsızlıklar yaratmakta ve iç ve dış pazarlarda değerlendirilemeyecek stok birikimlerine sebep olmaktadır. Uygulanmasına devam edilen tarım politikaları ve üreticiye sağlanan desteklerin yansıtılamamasından dolayı, sosyal amaçların gerçekleştirilememesinin yanı sıra kamu kaynaklarına önemli ölçüde yük getirerek olumsuz etkiler yaratmaktadır.²⁷⁹

4.3.1.2 Dolaylı Gelir Desteği

Dolaylı Gelir Destekleri, girdi maliyetlerinin düşürülmesi, üretim alan ve miktarlarının sınırlandırılması, prim ve teşvik ödemeleri şeklinde gerçekleşmektedir. En yaygın kullanılan Dolaylı Gelir Desteği, girdi sübvansiyonlarıdır yani üretim girdilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalardır.

²⁷⁸ Gürler, s, 92, 93

²⁷⁹ Afşin Şahin, Ali Berk, *Avrupa Birliği'nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1029.pdf>, Şubat 2010

4.3.1.3 Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan Gelir Desteği, ürün ve girdi fiyatlarına yönelik olmayan, tarım üreticisine yönelik olan transferlerdir.

Bu destek iki şekilde uygulanabilmektedir;

*Mevcut ve gelecekteki üretim miktarı, girdi kullanımı ve gelir düzeyine müdahale etmeden üreticilere yönelik transferler,

* Üretim sürecine belirli derecede bağımlı doğrudan gelir ödemeleridir.

4.3.1.4 Diğer Destekler

Bu destek grubunda, araştırma, eğitim ve yayın hizmetleri, inceleme hizmetleri, zararlı ve hastalık kontrol hizmetleri, yapısal/altyapısal hizmetler yer almaktadır.²⁸⁰

Türkiye'nin tarıma müdahalesi Doğrudan Tarımın Gelişimine Yönelik ve Dolaylı Olarak Tarıma Yönelik şeklindedir. Doğrudan Tarımı Geliştirmek için yapılan müdahalelerin kapsamında; tarım sektöründe yer alan kişilere ayni ve nakdi olarak yapılan destekler, tarımsal alt yapıyı güçlendirmek, tarımsal verimliliği arttırmak için yapılan uygulamalar yer almaktadır. Dolaylı olarak tarıma yönelik müdahalelerin kapsamında ise; kırsal kesimde yaşayan nüfusun devletin sunduğu hizmetlerden yararlanmasını sağlamak yer almaktadır.²⁸¹

Son zamanlarda IMF ve Dünya Bankası destekli tarım politikaları uygulayan Türkiye'ye tarımsal alanda uyguladığı destekleri azaltması konusunda uyarılar yapılırken, AB tarımsal alanda verdiği destekleri azaltmak bir yana giderek arttırmaktadır. 2001 yılı verilerine baktığımızda, Türkiye tarımına 6.3 milyar dolarlık destek verirken; AB ise, 45 milyar Euro'luk destek vermektedir. Toplam bütçen tarıma destek amaçlı ayrılan paya baktığımızda, AB toplam bütçesinin %50'sini, Türkiye ise toplam bütçesinin %4.3'ünü desteklemeye ayırmaktadır.²⁸²

²⁸⁰ Gürler, s. 98, 100, 101

²⁸¹ Gürler, s. 90

²⁸² <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/779612-avrupa-birligi-turkiye-tarim-politikalari-iktisat.html>, Kasım 2009

4.3.2 Türkiye Ekonomisinde Tarımın Yeri

Türkiye'nin iklim ve toprak yapısı tarıma elverişlidir. Bazı tropikal iklimde yetişen ürünler dışında birçok ürün Türkiye topraklarında yetiştirilebilmektedir. Türkiye topraklarının tarıma uygun koşullara sahip olmasına bağlı olarak tarım ve tarıma bağlı sektörler (gıda, tarımsal girdi vb.) ülke ekonomisi içerisinde yüksek paya sahip konumda yer almaktadır.²⁸³

Genel özellikleri itibariyle Türkiye Tarımı;

- Nüfusun büyük bir bölümü tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlamaktadır,
- Ulusal gelirin ¼ lük kısmı tarım sektöründen elde edilmektedir,
- Ülkemizdeki endüstriyel üretimde hammadde olarak büyük oranda tarım ürünü kullanılmaktadır,
- İhracatımızda turunçgiller, fındık, çay, zeytin, meyve ve sebzeler, tahıllar, pamuk gibi tarım ürünleri önemli bir paya sahiptir.²⁸⁴

Türkiye topraklarından faydalanma oranı doğal koşullara bağlıdır. Türkiye genel olarak dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Bu durum topraklarımızı tarımsal faaliyetlerde kullanma imkanımızı azaltmaktadır. Ülkemize ait arazilerin kullanıma göre dağılımı; %36'sı ekili-dikili alan, %32'si çayır ve otlak, %26'sı ormanlık alan ve %6'sı da diğer alanlar (yerleşim birimleri, tarım için elverişsiz olan çıplak kayalıklar vb.)'dır.

²⁸³ Gaytancıoğlu, s. 83

²⁸⁴ http://www.ekodialog.com/Turkiye_ekonomi/tarim.html, Aralık 2009

Bölgelere göre ekili-dikili alanların dağılımı;

- Marmara Bölgesi: %30,
- İç Anadolu Bölgesi: %27,
- Ege Bölgesi: %24,
- Güney Doğu Anadolu Bölgesi: %20,
- Akdeniz Bölgesi: %18,
- Karadeniz Bölgesi: %16,
- Doğu Anadolu Bölgesi: %10'dur.²⁸⁵

²⁸⁵ <http://www.cografyam.org/besericog.htm>, Kasım 2009

Tablo 23

Türkiye’de Toplam Ekiliş Alanı (1000 Hektar)

Yıllar	1980	1990	1999	2000
Tarla Bitkileri Alanı	16 372	18 868	18 450	18 260
Nadas Alanı	8 188	5 324	5 039	4 900
Sebze Alanı	596	635	790	793
Bağ Alanı	820	580	535	535
Meyve Alanı	1 386	1 583	1 316	1 413
Zeytin Alanı	813	866	595	600

Kaynak: http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane,tarim_sektoru_genel_bakis.html, Mayıs 2010

Türkiye tarımı içerisinde önemli yere ve role sahip olan kuruluşlar; Devlet, tarımsal KİT'ler, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Ticaret Borsaları ve aracılardır. Bu kuruluşlar bitkisel ve hayvansal ürünleri çiftçilerden satın alarak farklı şekillerde değerlendirmektedir.²⁸⁶

Tarım politikalarının belirlenmesinde; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, üniversiteler ve diğer kurum ve kuruluşların yanı sıra Türkiye Ziraat Odaları ve Kooperatifler, diğer meslek ve çiftçi organizasyonları ve ilgili sektör kuruluşları önemli bir yere sahiptir.²⁸⁷

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli kıstaslar; sektörlerin ekonomi içerisindeki payı ve çalışan nüfusun sektörel dağılımıdır. Bu açıdan Türkiye ile topluluk üyesi ülkeler bu yönde karşılaştırıldığında Türkiye'nin Topluluğun gerisinde olduğu görülmektedir. 1988 yılında Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki tarımın payı %18,9 iken Toplulukta bu oran %3'tür. Belçika'da ise bu oran %2, Fransa'da %3, İtalya'da %4, İngiltere'de %2'dir.

İstihdamın sektörlere dağılımı; 1989 yılında Türkiye'de çalışan nüfusun %49,9'u tarım sektöründe çalışırken, bu oran Toplulukta bu oran %7'dir. Toplulukta tarımın bu kadar az oranda çalışanı istihdam etmesinin sebebi; hem tarım sektörünün hem de diğer sektörlerin gelişmişlik düzeylerinin yüksek olmasıdır.

Toplam ihracat içinde tarımın payı; 1989 yılı itibarıyla Türkiye'de %18,1 iken, Toplulukta bu oran %7'dir. Bu veriler, Topluluğun tarım sektörüne yönelik istihdamın az olmasına rağmen tarımsal üretimde ihracat yapabilecek şekilde üretim fazlası sağlayabildiği ifade etmektedir.²⁸⁸

Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyon ve yüksek faizin harcanabilir gelir üzerindeki olumsuz etkiden dolayı kamusal yatırımlara yeterli kaynak ayıramamıştır.

²⁸⁶ Gaytancıoğlu, s. 83

²⁸⁷ http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane/tarim_sektoru_genel_bakis.html, Mayıs 2010

²⁸⁸ Dinler, s.331, 332

Sabit sermaye yatırımlarının GSMH 'ya oranı; 1997 yılında %26,3, 1998'de %24,5, 1999'da %22,1, 2004 yılında ise yaklaşık %27,0 gerçekleşmiştir.²⁸⁹

Tarım sektörüne yönelik Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki farklılıklar;

- Türkiye'de tarımın GSMH içindeki payı %15 iken, AB'nde bu oran %1,8'dir.
- AB üye ülkelerinde istihdamda tarımın payı değişiklik göstermektedir. İngiltere'de bu oran %2,2 iken, Yunanistan'da %20, Türkiye'de ise %45 'dir.
- Avrupa Birliği ülkelerinde işletme sayısı 3000 ile 2,5 milyon aralığındadır, Türkiye'de ise işletme sayısı 4 milyon civarındadır. İşletme büyüklükleri AB'nde ortalama 17-18 hektar, Türkiye'de ise, 5-6 hektardır.
- Türkiye tarımsal üretim için yeterli potansiyel kaynaklara sahip olmasına rağmen kaynakların etkin kullanılmamasından dolayı yeterlilik düzeyi düşüktür.
- AB'nde tarım sektörüne ait örgüt yapısı gelişmiştir. Türkiye'de ise örgüt yapısı konusunda çözülmesi gereken sorunlar söz konusudur.
- Tarım alanında kullanılan teknik ve yöntemlerde farklılıklar söz konusudur. AB'nin yüksek teknoloji kullanılmasından dolayı üretim verimliliği ve ürün kalitesi Türkiye'ye oranla yüksektir.²⁹⁰

4.3.2.1 Türkiye'nin Tarım Politikası Araçları

- Girdi Sübvansiyonları; gübre, ilaç, su, tohum, kredi, makine bakımı v.b
- Destekleme Fiyatları; destekleme alımları, destekleme fiyatları, ekim alanı kısıtlaması (şeker, tütün, afyon)
- Doğrudan ödemeler; sel kuraklık vb. doğal afetler
- Dış Ticaret Sınırlaması; vergiler, fonlar

²⁸⁹ Fahri Yavuz, *Türkiye'de Tarım*, http://sgb.tarim.gov.tr/yayimlar/turkiyede_tarim.pdf, Mayıs 2010

²⁹⁰ *Tarımsal Politikalar Ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara 2000, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3106/oik534.pdf, Mayıs 2010

- Alt Yapı Yatırımları; sulama, drenaj
- Kurumsal Düzenlemeler; kalite kontrol, yasala düzenlemeler, kooperatifler, servisler (araştırma, eğitim, hayvan hastalıklarıyla mücadele, köy hizmetleri)²⁹¹

4.3.2.2 Türkiye'nin Tarım Politikası Amaçları

Türkiye'de tarım politikasının amaçları planlı dönemden itibaren yazılı olarak belirtilmektedir. Planlı kalkınmanın başladığı ilk yıllarda genel olarak hedefler, üretimi ve girdi kullanımını arttırmaktır. Zamanla hedefler; üretim düzeyinde kendi kendine yeterlilik, çevreye karşı duyarlılık ve üreticinin gelir düzeyini yükseltmek şeklinde gelişmiş ve değişmiştir.

Türkiye'de 1960-1970 yılları arasında tüketici refahı, üretici geliri ve fiyat istikrarına ağırlık verilirken, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise döviz ve hükümetin gelir kaynaklarını arttırma konularına önem verilmiştir.²⁹²

4.3.2.3 Türkiye'de Tarımı Etkileyen Faktörler

➤ **Sulama:** Türkiye tarımında yaşanan en önemli sorunlardan biri sulamadır. Sulama ihtiyacının en fazla olduğu bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Sulama sorunun yaşanmadığı bölge ise, devamlı olarak yağışların yaşandığı Karadeniz Bölgesidir. Akarsular üzerinde daha fazla baraj yapılmasıyla sulama sorunu çözülecek ve buna bağlı olarak da; tarımın iklime olan bağlılığı azalarak tarımsal üretim süreklilik kazanacak, üretim artacak, tarımsal ürün çeşidi artacaktır.

➤ **Gübre Kullanımı:** Türkiye'de hayvancılığın gelişmiş olması tabii gübre imkanını yaratmaktadır. Fakat tabii gübrenin yakacak olarak kullanılması olumsuz bir etkidir. Suni gübre üretimi yeterli düzeyde olmayan Türkiye; Fas, Cezayir ve Tunus gibi ülkelerden suni gübre ithal etmektedir. Bunun sonucunda artan maliyetler karşısında çiftçi yeterince gübre kullanamamaktadır. Gübre ihtiyacı, gübrenin yakacak

²⁹¹ Aysu, s. 111

²⁹² Gaytancıoğlu, s. 91

olarak kullanımı engellenerek ve gübre üreten fabrika sayısının artırılarak karşılanabilir.²⁹³

Gübre kullanımında; hektar bazında tüketim Bulgaristan'da 173 kg, Yunanistan'da 170 kg, Fransa'da 295 kg ve İngiltere'de 368 kg iken, Türkiye'de 80-90 kg düzeyindedir.²⁹⁴

²⁹³ Türkiye'de Tarım, <http://www.cografya.gen.tr/egitim/ekonomik/turkiye-de-tarim.htm>, Mayıs 2010

²⁹⁴ Türkiye'de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>,
http://77.79.117.161/dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

Tablo 24

Türkiye’de Gübre Tüketimi (Amonyum Sülfat Eş Değeri Cinsinden-Ton)

YIL	TÜKETİM
1950	41.000
1960	107.000
1970	2.215.000
1980	5.968.000
1990	8.600.000
2000	11.000.000

Kaynak: Türkiye’de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>,
http://77.79.117.161/dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

➤ **Tohum Islahı:** Tarımsal üretimde yüksek verime ulaşmak için sulama ve gübrelemenin yanı sıra kaliteli tohumun kullanılması da önemli bir faktördür.²⁹⁵

Tarımsal verimi arttırmak için kaliteli tohum ıslahı yapılmaktadır. Türkiye’de tohum üretimi için; devlet tohum üretme çiftlikleri ve tohum ıslah istasyonları çalışmaktadır. Fakat Türkiye’de kaliteli tohum ithali devam etmektedir.²⁹⁶

²⁹⁵ **Türkiye’de Tarım Sektörünü Etkileyen Faktörler**, <http://www.kobifinans.com.tr/tr/sektor/011302/13686>, Mayıs 2010

²⁹⁶ **Türkiye’de Tarım**, <http://www.cografya.gen.tr/egitim/ekonomik/turkiye-de-tarim.htm>, Mayıs 2010

Tablo 25

Türkiye’de Tohumluk Tüketimi (Ton)

YIL	Buğday Tüketimi	Hibrit Mısır	Hibrit Ayçiçeği	Patates	Pamuk	Sebze
1983	208.000	1.500	-	700	24.500	400
1986	230.000	3.600	600	2.300	28.100	400
1989	32.000	4.500	3.700	1.500	27.800	400
1993	113.000	6.500	2.900	13.400	31.500	900
1999	141.000	11.300	6.000	38.200	16.700	1.100

Kaynak: Türkiye’de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>,
http://77.79.117.161/dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

➤ **Makine Kullanımı:** Yetiştirilen ürünün zamanında ekilip, hasad edilmesi ve yüksek verim elde edilmesi için makine kullanımı şarttır. Türkiye makineleşme yönünden yeterli düzeyde gelişmemiştir. Bunun nedeni, dağlık alanların fazla olması, emeğin bazı bölgelerde makine kullanım maliyetinin altında olması, çiftçilerin makine alımı için gerekli gelir düzeyine sahip olmamasıdır.²⁹⁷

²⁹⁷ Türkiye’de Tarım, <http://www.cografya.gen.tr/egitim/ekonomik/turkiye-de-tarim.htm>, Mayıs 2010

Tablo 26

Türkiye’de Mekanizasyon Düzeyi (Adet)

Yıl	Traktör	Karabasan	Traktör Pulluğu	Biçer Bağlar	Mibzer
1952	31.415	1.918.550	30.766	911	29.603
1690	42.505	1.991.259	47.080	3037	47.779
1970	105.865	1.994.772	131.199	3990	98.054
1980	436.369	953.292	537.231	4752	177.095
1990	692.454	500.834	802.076	3645	235.220
2000	945.000	188.500	-	-	-

Kaynak: Türkiye’de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34,>
http://77.79.117.161dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

➤ **İlaçlama:** Tarımsal verimliği etkileyen faktörlerden biride tarım ilaçlarıdır. Tarımdaki hastalıkların, yabancı otların ve haşerelerin verimlilik üzerindeki olumsuz etkileri ilaçlı mücadele ile giderilebilmektedir.²⁹⁸

İlaç teknolojisindeki gelişmeler sonucunda daha az miktarda ilaçla daha fazla etki elde edildiği için ilaç tüketiminde zaman içerisinde miktar bazında azalma gerçekleşmiştir.²⁹⁹

²⁹⁸ Türkiye’de Tarım, <http://www.cografya.gen.tr/egitim/ekonomik/turkiye-de-tarim.htm>, Mayıs 2010

²⁹⁹ Türkiye’de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>,

http://77.79.117.161dosyalarturkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

Tablo 27

Türkiye’de Tarım İlacı Tüketimi (Ton)

YILLAR	İntektisitler	Akarisitler	Herbisitler	Fungisitler	TOPLAM
1963	2.448	-	241	-	2.689
1970	4.058	-	738	12	4.808
1980	13.652	1.669	4.209	347	19.877
1990	17.652	904	6.346	1.718	26.620
1998	18.978	794	6.505	2.842	29.119

Kaynak: Türkiye’de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>,

http://77.79.117.161/dosyalar/turkiyede_tarim.pdf/ Mart 2010

➤ **Toprak Bakımı ve Analizi:** Yüksek verim elde etmek için ekilecek tarım alanları yağışlardan önce sürülmeli, yabancı otlardan arındırılmalı, erozyona karşı korunmalıdır.

Toprak analizleri hangi toprak cinsinde hangi üründen yüksek verim elde edileceğini belirlemektedir. Ayrıca toprağın ihtiyacı olan mineralleri ve kullanılacak gübre miktarını belirlemektedir.

➤ **Destekleme Alımları ve Pazar:** Bu faktör üretim verimini etkilemez, üretim miktarını belirlemektedir. Çiftçi ürettiği ürünü zarar etmeden satması için devlet bazı ürünlerde (Pamuk, tütün "2002 yılından itibaren kaldırıldı", Şeker pancarı, buğday, çay, fındık, kuru üzüm, kuru kayısı, haşhaş gibi dayanıklı ve sanayiye dayalı ürünler) destekleme alımı yapmaktadır. (Destekleme alımı; Devletin çiftçinin ürününü belirli bir taban fiyattan almasıdır.)³⁰⁰

³⁰⁰ Türkiye'de Tarım, <http://www.cografya.gen.tr/egitim/ekonomik/turkiye-de-tarim.htm>, Mayıs 2010

5. SONUÇ

Avrupa Birliği (AB); siyasi ve ekonomik anlamda uluslararası bir bütünleşmedir. Avrupa'da siyasi ve ekonomik bütünleşme Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasıyla başlamıştır. 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (CECA) bütünleşme yolunda atılmış ikinci adımdır. Ekonomik yönden birleşme fikrine yoğunlaşılması sonucunda 25 Mart 1957 tarihinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. Bu topluluklar AB'nin temelini oluşturmaktadır. 1 Ocak 1958 tarihinde kurucu altı ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) tarafından imzalanarak yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu bugünkü adıyla Avrupa Birliği kurulmuştur.

AB, Avrupa'da yaşanan savaşların tekrardan çıkmasını engellemek, ekonomi alanında yaşanan işsizlik sorunu çözmek, az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmeyi amaçlamaktadır.

Avrupa Birliğinin İç politikalarının temeli, 'Serbest Piyasa Düzeni' oluşturmakla beraber birçok korumaya yönelik önlemler ve birlikte hareket etme prensibine önem verilmektedir. Dış Politikaları ise, Topluluğu'nun çıkarlarını temel almaktadır. Dış Politikalar; Ortak Tarım Politikaları, Ortak Ticaret Politikaları, Ortak Sanayi Politikaları ve Ortak Sosyal Politikalarından oluşmaktadır.

Haziran 1993 tarihinde düzenlenen Kopenhag Zirvesinde, AB'ne üyelik koşulları belirlenmiştir. Bu koşullar üyelik için başvuran tüm aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşullar olarak nitelendirilmektedir. Bu koşullar, siyasi, ekonomik kriterler ve müktesebat uyumu olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

AB kuruluşundan sonra altı genişleme süreci olmuş ve üye ülke sayısı 2007 yılında 27'ye ulaşmıştır.

- 1973 yılında, Danimarka, İngiltere, İrlanda
- 1981 yılında, Yunanistan
- 1986 yılında, Portekiz ve İspanya
- 1995 yılında, Avusturya, Finlandiya ve İsveç

- 2004 yılında, Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Polonya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti
- 2007 yılında, Romanya ve Bulgaristan AB'ye üye olmuştur.

AB'ne katılım sürecinde aday üyelik ve tam üyelik kavramları vardır. Aday üyelik, bir toplulukla iş birliğine girmiş ve gerekli yükümlülükleri üstlenen devlettir. İçeriği gerektiği zaman sınırlı olan işbirliğinin kapsayan özel anlaşmalarla belirlenmektedir. AET Antlaşması aday üyeliği, "karşılıklı hak ve borçların denkleştirildiği ilişkiyi öngören ortak bir tutum ve özel bir yöntem "şeklinde ifade etmektedir. Tam üyelik ise, gelişmiş sanayi ülkelerini kapsayan bir süreçtir. Tam üyelik talebinde bulunan ülkenin ekonomik açıdan tam üyeliğin oluşturacağı sorumlulukları yerine getirebilecek bir ekonomik düzeye sahip olması gerekmektedir.

Türkiye AB ilişkileri 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye'nin AETye ortaklık başvuru ile başlamıştır. Gümrük Birliği ve tam üyeliğe yönelik ilk adımlar 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile atılmıştır.

Türkiye Avrupa Topluluğu (AT) ile 1963 yılında imzaladığı Ankara Anlaşması ve 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile; Topluluğa tam üyeliği amaçlanmakta ve taraflara bazı yükümlülükler getirilmektedir.

Bu yükümlülüklerden birisi, Türkiye ile AT arasında emeğin serbest dolaşımı konusudur. Emeğin serbest dolaşımı konusu, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile 1976-1986 tarihleri arasında aşamalı olarak gerçekleşmesi öngörülmüş olsa da bu durum AT tarafından kabul edilmemiştir.

Ayrıca Türkiye'nin AB'ne tam üyelik sürecinde birliğe hazırlaması için AB tarafından sağlanacak mali yardımların yeteri düzeyde yapılmamış olması da Türkiye için olumsuz bir durumdur.

Türkiye AB' ne katılım süreci içerisindeki aday adayı ülke konumundan 1999'da düzenlenen Helsinki Zirvesi ile aday ülke konumuna geçmiştir. Ayrıca AB, bu süreçte Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı şartlara sahip olacağını belirtmiştir.

1923-1950 yılları arasında tarımsal KİT'ler kurulmuştur. Türkiye ekonomisinde 1960'lı yıllardan sonra planlı döneme geçilmiştir. 1960-1970 yılları arasında tarımsal girdi kullanımının teşviki ve sulama alanlarına yönelik yapılan yatırımlarla sağlanan verim artışı sonucunda destekleme alımları yapılmış ve desteklenen ürünlerin sayısı arttırılmıştır. Bu dönemde yaşanan sosyal ve siyasal istikrarsızlık, Kıbrıs Savaşı, petrol krizi ve döviz darboğazından dolayı ekonomide durgunluk yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Hükümet önlemler almaya başlamış, 1978 yılında "istikrar programı"nı açıklamıştır. İstikrar programı içerisinde yer alan ve uygulanan önlemler; KİT açılarını kapatmak amacıyla KİT ürünlerine zam yapılmış, ithalat zorlaştırılmış ve devalüasyon yapılmıştır. 1979 yılında uygulana yeni bir program ile KİT ürünlerine yönelik zam uygulamasına devam edilmiş, faiz oranları yükseltilmiş ve Türk Lirası yeniden devalüe edilmiştir. Enflasyona engel olunamamasından ve durgunluğun devam etmesinden dolayı 24 Ocak 1980 Kararları alınmıştır. 1980 sonrası dönemde 24 Ocak 1980 Kararlarıyla; devletin tarım sektörüne sağladığı destek azalmıştır. Fiyat yoluyla desteklenen ürün sayısı, 1980 yılında 24 iken, 1981 yılında 20'ye, 1985 yılında 18'e, 1990 yılında ise 10'a düşmüştür. Nisan 1994'de yaşanan ekonomik kriz nedeniyle desteklenen ürün sayısı azaltılmış Bu süreç 2001 yılı sonuna kadar devam etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde etkinliğini yitiren tarım politikalarının yerini, rekabete dayalı, adil, çiftçinin gelir düzeyini yükseltmeyi amaçlayan çevreci olan daha etkin tarım politikaları almıştır. Yeni tarım politikalarının hedeflerine ulaşmak için kullanılan araç, Doğrudan Gelir Desteği Uygulaması'dır. Bu uygulama AB'nde uygulanan Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi için temel oluşturma niteliğindedir.

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki önemi yıllar itibariyle nisbi olarak azalmaktadır. Cumhuriyetin kurulduğu yıl tarım sektörünün Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı %42,8 iken, 1970 yılında %36.0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16 iken, 2000 yılında %13.5, 2003 yılında ise, %12,6 oranına gerilemiştir. Tarımın GSMH içindeki payının bu şekilde gerilemesi, sanayi ve hizmet sektörlerindeki gelişmelere daha ağırlık, önem verilmesinden kaynaklanmaktadır.

1980'li yıllarda AB üyelik sürecine yönelik atılan n önemli adım Gümrük Birliği Anlaşması olmuştur. Gümrük Birliği sayesinde Türkiye ekonomisi AB pazarında rekabet edebilme gücünü deneme fırsatı bulmuştur. Ayrıca Gümrük Birliği ile rekabet, fikri sınai mülkiyet hakları, tüketicinin korunması gibi bir çok konuda gerçekleştirilen mevzuat uyumu sayesinde Türkiye küreselleşme sürecinde yol kat etmiştir.

40 yılı bulan AB ile bütünleşme sürecinde Türkiye tam üyelik durumuna yönelik konumunu her zaman olumlu değerlendirmiştir. Oysaki Türkiye bu süreçte yaşanan kısa vadede gündeme gelen sorunları çözmüş ve bunların yarar ve zarar değerlendirmesini yapmıştır.

Türkiye AB'ne tam üye bir ülke olması, tarım alanı açısından değerlendirildiğinde, gerek uygulanan tarım politikaları gerekse mevcut yapılanmadan dolayı neredeyse olanaksızdır. AB ile Türkiye arasındaki yapısal farklılıkları;

Tarımsal işletmeler açısından değerlendirdiğimizde Türkiye'de yaklaşık 4 milyon tarı işletmesi varken, AB 'nde tarımsal işletme sayısı 7.300 civarındadır. Ayrıca işletme büyüklüğü açısından da AB'ndeki işletmelerin üretim maliyetleri Türkiye'ye göre daha düşüktür.

Tarımsal nüfus olarak Türkiye'de tarım sektörü toplam nüfusun diğer bir ifadeyle 65 milyonun yaklaşık 22.5 milyonu istihdam ederken, AB 'de tarım sektörü 374 milyonluk nüfusun 18.5 milyonunu istihdam etmektedir. Bu rakamlar sonucunda tarımda istihdamın payı Türkiye'de %43 iken, AB'nde bu oran %5'tir. Aradaki bu büyük farkın en önemli nedenlerinden biri tarımsal üretimde kullanılan ileri teknoloji ve yöntemlerdir.

Tarımsal ticaret açısından Türkiye'nin dış ticareti içerisinde tarımın payı %11 iken Avrupa Birliği'nde bu oran %7.5 seviyesindedir.

Tüm bu değerlendirmeler de göstermektedir ki, Türkiye'nin tarımsal yapısı ile AB'nin tarımsal yapısı arasında büyük farklılıklar vardır. Ayrıca AB'de ürün kalitesi ve verimlilik düzeyi kullandığı yüksek teknolojiden dolayı oldukça yüksektir. Türkiye'de kullanılan teknoloji AB'nin oldukça gerisindedir. 2000'li yıllarda olmamıza rağmen Türkiye'de tarımsal üretimde halen karabasan kullanılmaktadır. 2000 yılına ait verilere baktığımızda toplam traktör sayısı 945.000, karabasan sayısı 188.500 adettir.

Türkiye AB sürecinde üye ülke konumuna geldiği takdirde, Avrupa Topluluğu'na sağlayacağı avantajlar;

➤ AB'nde toplam nüfus içerisinde genç nüfusun payı giderek azalmaktadır. 2010 yılı itibarıyla Türkiye'de çalışma çağındaki toplam nüfusun yaklaşık 1/3'ünü genç nüfus oluşturmaktadır.

➤ Avrupa normlarını benimseyip uygulayan Türkiye stratejik konumu itibarıyla kültürlerarası bir elçi konumundadır.

➤ Türkiye; Kıbrıs, Ege ve Ortadoğu sorunları için kalıcı çözümler üretebilecek stratejik bir konumdadır.

➤ Ayrıca Avrupa nüfusunun büyük bir kısmını Türkler oluşturmaktadır.

Türkiye AB sürecinde üye ülke konumuna geldiği takdirde Türkiye'nin elde edeceği avantajlar; AB tarafından sağlanan yardımlar ve krediler sonucunda Türk tarımı hızla gelişecektir.

Türkiye AB'nin politikalarına uyum sağlarken gözden kaçırdığı diğer önemli konu ise, AB'nin ortak politikalarda yaptığı reformlardan da anlaşılabacağı gibi Topluluk geleceği planlayarak sürekli kendini yenilemektedir. Bu değişim karşısında Türkiye kısa vadeli çözümler üretmek yerine uzun vadeli süreklilik arz eden çözümler üretmelidir. Tarım Ekonomisine sahip olan Türkiye zaman içerisinde yapmış olduğu yanlış uygulamalar ve sonuç alamadığı politikalar sonucunda günümüzde her iklim koşulunda yetişebilen Buğday'ı dahi ithal eder duruma gelmiştir.

Türk tarımında yaşanan olumsuzlukların başlıca nedenleri; Türkiye'de tarım sektöründe kullanılan teknolojilerin geri olması;

➤ Verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Verim düşüklüğü üretim maliyetlerini arttırmakta buda Türkiye'nin dünya tarım piyasalarındaki rekabet gücünü azaltmaktadır.

➤ Teknolojinin geri olması üretimde iklim koşullarına bağlılığı arttırmaktadır. Bunun sonucunda da üretim miktarlarında dönemsel dalgalanmalar yaşanmaktadır.

➤ Tarımsal ürünlerin kalitesi de teknoloji düzeyine bağlıdır. Ürün kalitesinin düşüklüğü sonucunda dünya standartlarının gerisinde kalmaktadır. Dünya standartlarına uygun olmayan tarım ürünlerimizin ihracatı da zor olacağından bu durum dış ticaretimizi olumsuz etkileyecektir.

Türk tarımında toprak dağılımının etkin kullanıma elverişsiz olması tarımda yaşanan olumsuzlukların diğer bir nedenidir.

Küçük ölçekli tarım işletme sayısının fazla olması ve bu işletmelerde kendilerine yetecek düzeyde üretim yapmaktadır. Çağdaş üretim teknikleri ve yöntemleri kullanarak pazara yönelik üretim yapan işletme sayısının azdır. Bunun sonucunda ürünlerin üretim miktarı sınırlı düzeyde kalmakta ve dış ticaret içindeki ürün çeşitliliği artmamaktadır.

Türkiye tarımında yaşanan bu olumsuz gidişi, çiftçiye verilecek sübvansiyonlar ve uygun kredi koşulları, üretimi teşvik edici destekleme alımları, çiftçilere verilecek eğitim, sulama kaynaklarının artırılması, tohum ıslahı çalışmalarına ağırlık verilmesiyle, üretimde kullanılan teknoloji düzeyini arttıracak yatırımların yapılması, tarımı destekleyecek altyapı çalışmalarına önem verilmesiyle önleyebilir.

Türkiye toprakları içerisinde dağlık alanların geniş yer kaplamasına rağmen mevcutta tarıma elverişli alanların etkin kullanılması durumunda tarımsal üretimimiz kendimize yeterlilik düzeyini de aşarak dış ticaretimiz içinde önemli bir yere sahip olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Gürler, Arslan Zafer. **Tarım Ekonomisi**. 1. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslar arası İktisat**. 14. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.

Abdullah Aysu, **Avrupa Birliği ve Tarım**, 1. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006.

Çimen, Ahmet. **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**. 1. Basım, Ankara:1996.

Bulut, Mehmet A. **Avrupa Birliği Nedir?**. 1. Basım, Sakarya: Vipajans Yayınları, 2005, s. 51.

Karluk, S. Rıdvan. **Avrupa Birliği Ve Türkiye**. 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2003.

Arzova, S. Burak. **İhracat Hakkında Her Şey**. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2006.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 16. Basım, İstanbul; Remzi Kitabevi, 2004.

Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. 3. Baskı, İstanbul; Beta Basım, 1995.

Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**. Bursa; Ezgi Kitabevi, 9. Baskı,2007.

Tokgöz, Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)**. Ankara; İmaj Yayınevi, 1997.

Silier, Oya. **Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)**. İstanbul; Gözlem Matbaacılık, 1981.

Dinler, Zeynel. **Tarım Ekonomisi**. Bursa; Ekin Kitabevi, 3. Baskı, 1993.

Yenal, Oktay. **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**. İstanbul; Homer Kitabevi, 1. Basım, 2003.

Baray, A. İlkin ve Temel Ergun. **1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler**. İstanbul; Friedrich Ebert Vakfı, 1990.

Bilici, Nurettin. **Avrupa Birliği Mali Yardımlar ve Türkiye**. 1. Basım, Ankara: Akçağ BasımYayım, 1997.

Yüksel, Ali Sait. **Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu**. Eskişehir:Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, 1975.

Kösecik, Muhammet ve İsmet Akbaş. **AB Mali Yardımlar Ve Türkiye’de Desteklenen Yerel Yönetim Projeleri**. Ankara; Gazi Kitabevi, Mayıs, 2009.

Sürelî Yayınlar

Gaytancıoğlu, Okan. **Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası**. İstanbul; İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2009-14. s.11, 84.

Uzunoglu, Sadi, Kerem Akin, Can Fuat Gurlesel ve Uğur Civelek. **Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma**. İstanbul; İstanbul Ticaret Odası Yayın no:2000-52, Ocak, 2001.s.23, 25.

TC. Devlet Planlama Teşkilatı. **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl 1963-1967)**. Ankara; Başbakanlık Devlet Matbaası, Ocak, 1963. s.145.

T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. **Dokuzuncu Kalkınma Planı, (2007-2013) 2007 yılı Programı**. Ankara; Başbakanlık Devlet Matbaası, 2006. s. 38,39.

Türkiye İstatistik Kurumu. **Türkiye İstatistikleri ve Endeksleri Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-2**. Ankara; Yayın no: 3121. s. 21.

Varol, Sinan. **Türkiye- AB Tarım İlişkileri**. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Mart- Nisan 1996, Sayı:108. s. 8.

Özcan, Nurullah. **Avrupa Birliği Nedir?**. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Mart- Nisan 1996, Sayı:108. s. 15.

Diğer Yayınlar

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, (Şubat 2010).

Avrupa Birliği Nedir?, <http://www.tobb.org.tr/raporlar/abnedir.pdf>, (Ağustos 2002) , (Mayıs 2010).

Avrupa Birliği, http://wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi, (Aralık 2008).

Erol Kutlu, **Avrupa Birliği**, <http://www.aof.anadolu.deu.trkitapI0LTP2292unite09.pdf>, (Aralık 2008).

Emel Yurt, Senem Çakmak Şahin, Müge Akad, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf>, (Şubat 2010).

Okan Gaytancıoğlu, **AB Ortak Tarım Politikası Karşısında Türkiye Tarımı**, <http://www.gubretas.com.tr/MAKALEFILE/okaytancioglu1-doc>, (Kasım 2009).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ortak_Tar%C4%B1m_Politikas%C4%B1, (Ocak 2009).

Gülcan Eraktan, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 17.03.2005, http://www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/abhazirlik_konferanslar/gulcan_eraktan/AB.otp.TKB.pps#335,6,Slayt6, (Ocak 2010).

Ortak Tarım Politikası, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1280>, (Nisan 2009).

http://www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.pdf, (Mayıs 2010).

Gülçin Karaş Duman, <http://www.tarim.gov.tr/kurumsal/birimler/merkez/diatk/web/sunumlar/hayvansalDEST EK.ppt>, (Mart 2009).

http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCmr%C3%BCK_Tarifeleri_ve_Ticaret_Genel_Anla%C5%9Fmas%C4%B1, (Ocak 2010).

Evren Güldoğan, http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=10391, (Mart 2009).

Vedat Uzunlu, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformu**, http://www.dp.org.tr/ARGE/belgeler/Avrupa_birligi_ortak_tarim_politikasi_reformu.doc, (Şubat 2009), s.1.

http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane,dto_tarim_muz.html, (Ocak 2010).

Fatih Uznay, **Mevzuat, Politika ve Uygulamalar Açısından Düünden Bugüne Avrupa Birliğı Tütüncülüğü** (II), http://www.tutunekspers.org.tr/yayin/bulten/bulten76/ab_tutunculugu2.htm, (Şubat 2010).

Mine Eroğlu, **AB Sürecinde Türkiye Tarımı**, <http://www.bugday.org/article.php?ID=816>, (Kasım 2009).

<http://www.avrupa.info.tr/Files/File/PressPacks/AgricultureFair/otp.pdf>, (Mart 2010).

Murat Kavalalı, **Avrupa Birliğı'nin Genişleme Süreci**, www.dpt.gov.tr/DocObjects/.../982/Avrupa%20Birliğıgenisleme.pdf, (Ocak 2010).

<http://www.tsrsb.org.tr/tsrsb/AB+ve+uyum/AvrupaBirliğı/ABGenislemesi/>, (Ocak 2010).

http://digm.meb.gov.tr/uaorgutler/AB/AB%20BELGELER/Kopenhag_kriter.pdf, (Ocak 2010).

http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/kopenhag_kriter.pdf, (Şubat 2010).

<http://www.aeri.org.tr/PDF/166.AB.K.K.P.TKK.SIO.pdf>, (Mart 2010).

<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABMALYARDIMLARI.doc>, (Mart 2010).

Derya Sevinç, <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/maliyardimlarKAYSERİ.ppt#321,13,Slayt12>, (Mart 2010).

Hüseyin Topuz, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)**, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2007-3-21.pdf>, (Ocak 2010).

Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Ekonomik Durum, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/osmanli-devletinde-tarim.html>, (Ocak 2010).

http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html, (Aralık 2009).

<http://www.sosyalbilgilerci.com/izmir-iktisat-kongresi-ve-kongrede-alinan-kararlar/>, (Ocak 2010).

Türkiye'de Tarım, <http://www.tarimyayin.gov.tr/icerik.asp?mod=34>, http://77.79.117.161dosyalarturkiyede_tarim.pdf (Mart 2010).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, (Mart 2010), s. 7.

<http://ekutup.dpt.gov.tr>, (Mart 2010).

Tayfur Çağlayan, **Osmanlıdan Günümüze Tarım,**
http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, (Mart 2010).

Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk,
http://www.ekodialog.com/Konular/1994_krizi.html, (Mayıs 2010).

Afşin Şahin, Ali Berk, **Avrupa Birliği'nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi,** www.kamu-is.org.tr/pdf/1029.pdf, (Şubat 2010).

<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (Mayıs 2010).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (Mayıs 2010).

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html, (Mart 2009).

<http://www.bilgininadresi.net/Madde/2497/Ankara-Antla%C5%9Fmas%C4%B1>, (Mart 2009).

<http://www.ikv.org.tr/maliisbirligi.php>, (Nisan 2009).

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinid=252&icerikid=355>, (Ekim 2009).

<http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der63m2.pdf>, (Mayıs 2010), s. 44.

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=maliisbirligi&baslik=Mali İşbirliği>, (Mayıs 2010).

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=219&icerikID=32.0&dil=TR>, (Şubat 2010).

<http://ab.calisma.gov.tr/web/Kat%C4%B1%C4%B1m%C3%96ncesiMaliYard%C4%B1mIPA/tabid/172/Default.aspx>, (Nisan 2010).

2007-2010 Türkiye'ye Sağlanacak AB Mali Yardımı,
http://www.tzob.org.tr/tzob_web/proje/sunumlar/IPA.ppt#258,4,IPA, (Mayıs 2010).

<http://www.ikv.org.tr/gumrukbirligi.php>, (Ekim 2009).

<http://www.econturk.org/dtp13.htm>, (Kasım 2009).

http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/02080110/14552, (Kasım 2009).

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=gumrukbirligi&baslik=Gümrük Birliği>, (Aralık 2009).

Aynur Yıldırım, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi**, http://www.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/15_11.pdf, (Mayıs 2010), s. 161.

<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=274>, (Mayıs 2010).

<http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/779612-avrupa-birligi-turkiye-tarim-politikalari-iktisat.html>, (Kasım 2009).

<http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/gundem01.htm>, (Kasım 2009).

http://www.ekodialog.com/Turkiye_ekonomi/tarim.html, (Aralık 2009).

<http://www.cografyam.org/besericog.htm>, (Kasım 2009).

http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane,tarim_sektoru_genel_bakis.html, (Mayıs 2010).

Fahri Yavuz, **Türkiye’de Tarım**, http://sgb.tarim.gov.tr/yayimlar/turkiyede_tarim.pdf, (Mayıs 2010).

Tarımsal Politikalar Ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3106/oik534.pdf, (Mayıs 2010).

Türkiye’de Tarım, <http://www.cografya.gen.tr/egitim/ekonomik/turkiye-de-tarim.htm>, (Mayıs 2010).

Türkiye’de Tarım Sektörünü Etkileyen Faktörler, <http://7www.kobifinans.com.tr/tr/sektor/011302/13686>, (Mayıs 2010).